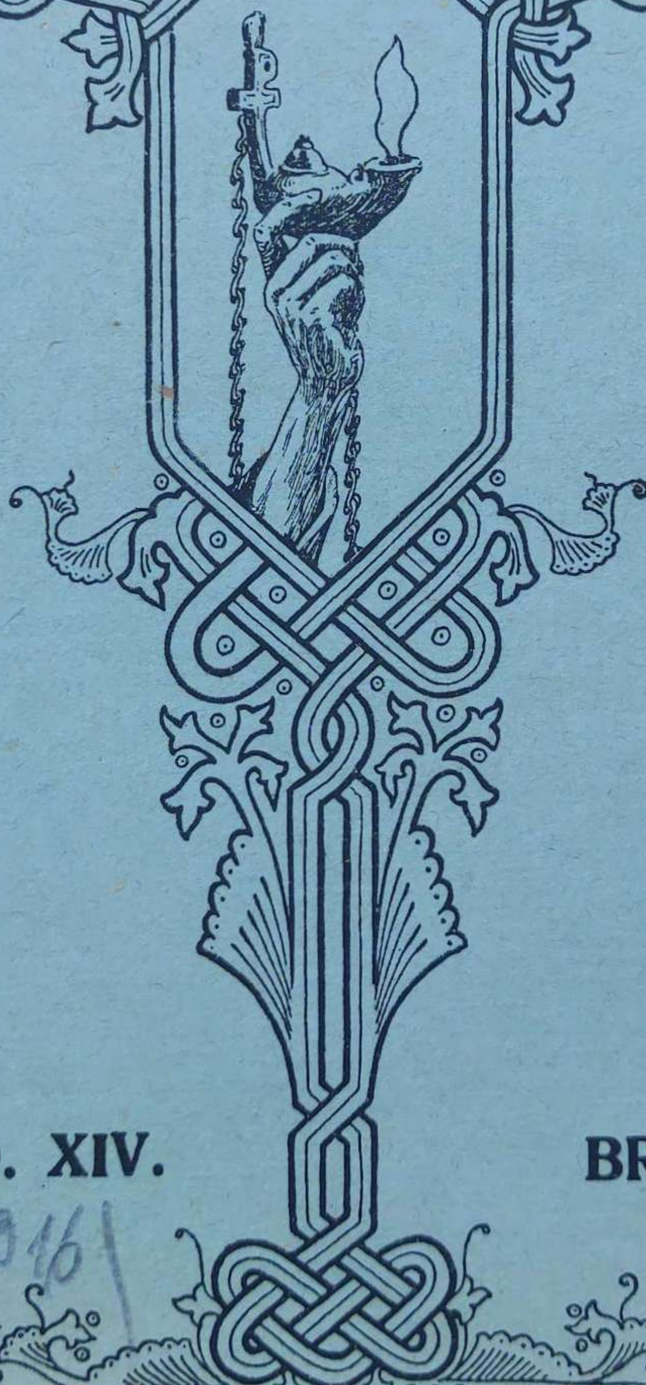
HRVATSKA STRAŽA

GOD. XIV. BROJ 1.

(1916)

Tiskarski umjet. zavod „Miriam", Rijeka.

1916.

Cilj je zakona — ***Hrist*** (Rim. 10, 4).

Cilj je i našeg rada u ovom časopisu — Isus. Želimo, da Njegova načela, Njegovo mišljenje i življenje usvoji naš hrvatski narod: omnia restaurare in Christo, kako je bila lozinka Pia X.

U starom je zavjetu prijetio Bog židovskom narodu radi ljudskih opačina: »Odvesti ću vas u nezemlju«. Što je »nezemlja« za razum? Zbrka pojmova, nepoznavanje istine ili »bolna glava«, kako nam pokazuje presv. Dr. A. Mahnić u prvom ovogodišnjem članku. Ovakova kazna stigne obično ljude, koji ne će da se pravo služe objavljenom istinom ili ne će ni da se u njoj pouče. Stoga i novim našim brojem kucamo na vrata naše inteligencije, da puste unutra tople zrake kršćanske luči. Pred ovom luči treba da uzmakne skizmatički duh s Istoka i materijalistički ateizam sa Zapada.

»Sa istoka nam gordi Bizant prijeti,
Sa zapada nam Mlečić dodijava
I bijesan pali naše galije.
U zemlji samoj još nam mira nema,
Jer nesloga i razdor siju sjeme,
Iz kog će niknut za nas krvav plod.
Nad glavama se našim sprema bura,
Što sa svih strana nosi oblačje,
Da teškim gràdom, strašnim gromovima,
U zaborav nas vječnu baci sve«.

Ovako tuži kod Milana Šenoe u »Ban Pavao« (str. 7-8) hrvatski plemić Dujam Frankopan u političkom smislu, što se zgodno može primijeniti na vjersko-kulturne prilike i u sadašnjoj našoj domovini. Guste tmuše lebde još vazda nad našim vjerskim obzorjem. Nije dakle suvišan naš časopis; on ima i dalje da unosi svjetlost kršćanstva.

U ovu svrhu pozivamo stare i nove suradnike, da pripomognu našim skromnim silama, da zajedno s čitaocima budemo »acies bene ordinata« Kristove vojske u Hrvatskoj.

A Ti, o milosrdni Bože, daj pomoć i blagoslov našem trudu i kroz godinu 1916!

Uredništvo.

Bolna glava.

Piše: **Dr. Ante Mahnić (Krk).**

Omne caput languidum. (Is. 1, 5).

Veliki bolesnik.

Dok nam braća na ratištima krvare za Vladara i Dom, mi kod kuće razglabamo, kakve će prilike nastati poslije rata pa kako ćemo prema njima udesiti svoj rad. Imade sijaset proroka i savjetnika, pozvanih i nepozvanih. Nama se naslućivanje o budućnosti, pogotovo ako se upušta u detalje čini preuranjenim, te bi mogli proroci i savjetnici, ako se previše ističu svojom nametljivošću, sve drugo steći nego slavu. Ta tko može već danas ustanoviti, kako će užasna svjetovna tragedija izaći. I nijesmo li danas možda kod prvog njezina akta?

Uza sve to možemo ipak već danas u glavnim potezima osjeći glavne zadatke, što će nam ih nametnuti budućnost, koja će iznići iz sadašnje svjetovne konflagracije.

Radi se o velikom bolesniku, kojemu u ljudskom umjeću nema lijeka. Taj je bolesnik: *savremeno evropsko čovječanstvo.* Bolest je moralne naravi, a truje i razjeda već i fizične sile evropejskog tijela. Zametak ove bolesti valja tražiti u sveopćem odmetništvu od kršćanske vjere, koje se zapodjelo reformacijom XVI. vijeka. Od onog se doba Evropa sve više udaljivala od Boga i Crkve Njegove, spadajući postepeno na sve niže grane: racijonalizma, teizma, panteizma, ateizma... dok nije postigla vrhunac bezboštva, što najznačajnije izbija u definiciji, koju

daje o Bogu po jednom svojih predstavnika: Bog je zlo. (Proudhon).

No Bog je ljubav. On ne će da neharno ljudstvo odbaci. Stvorio je sve, da biva. Iza općeg se potopa zakleo, da ne će više ubijati svega, što živi (I. Mojs. 8.) Mudrost Božja čini narode izlječivima (Mudr. ,1 14.) Gdje se umnoži grijeh, ondje se većma umnoži milost ((Rim. 5, 20).

Bog u neizmjernoj mudrosti i ljubavi svojoj podvrgava danas velikog bolesnika operaciji, radikalnoj operaciji. Jer kako je odmetništvo i mržnja na Boga doprla do skrajnosti, tako valja da bude skrajno temeljita i reakcija. «Bezdana dozivlje bezdanu». (Ps. 41, 8).

I mi smo pozvani, da milošću Božjom sudjelujemo kod izliječenja evropskog bolesnika — svaki po svojim silama, na mjestu i u prilikama, u koje ga postavio Promisao. Hoćemo pak da pri tom poslu ne bijemo vjetar, nego da postupamo sigurno i uspješno, treba prije svega da učinimo dijagnozu bolesti, s koje moralno i fizično savremena Evropa gine i skapava.

Promotrimo li očajno stanje, u kome se nalazi moderno društvo, naići ćemo na najljuću ranu u glavi njegovoj. Dolaze nam tu na um riječi, kojima Prorok opisuje moralnu propast izabranog naroda: «Omne caput languidum». Glava ti je skroz i skroz bolna, Evropo! Glava ljudskome društvu njegova je inteligencija. Zgodno se dade tu upotrebiti poslovica: S glave riba smrdi». Bolna glava — bolno i tijelo. Ne može se ni pomisliti, da bi se ljudstvo duševno pridiglo i preporodilo, dok mu inteligencija truhne ugrezla u kaljužu svakojakih intelektualnih i moralnih bludnja. Mi ćemo se u narednim poglavljima s ovim bludnjama pobliže pozabaviti.

Intelektualni kaos u moderne inteligencije.

Potpuna disorijentacija i beznačelnost — ove dvije riječi najistinitije označuju intelektualno stanje moderne inteligencije. Rekosmo beznačelnost. Ta ne radi se tuj o nuzgrednim pitanjima, o kojima može napokon svatko suditi, kako mu drago; nego o eminentno načelnim pitanjima, koja misaona čovjeka, hoćeš ili ne ćeš, moraju da zanimaju, kao što je pitanje: o Bogu, o duhovnosti i neumrlosti duše, o slobodi volje, o možnosti o-

bjektivne spoznaje, o vrijednosti metafizike, o izvoru i značenju ćudorednog zakona.

U ovim i sličnim pitanjima vlada u glavama mislitelja, koji predstavljaju modernu, pravi pravcati kaos mnijenjâ i teorija, od kojih se nijedna ne dade utvrditi i dokazati, dok se ipak svaka proglasuje neoborivim rezultatom eksaktne znanosti!

Kako je moderni razum zabludio u ovaj beznačelnosni kaos? Čovjek već po svojoj umskoj naravi osjeća u sebi neodoljivu metafizičku čežnju; on traži konačni odgovor na razna pitanja, koja se odnose na njegov život, na vasionu, u kojoj se nalazi, na svrhu svoju; on traži nepokolebivi potporanj u sveudiljnjoj mijeni. Ovaj potporanj je um nekoć nalazio u nepogrješivoj riječi Crkve što je Apostol nazivlje stupom i tvrđom istine (I. Tim. 8, 15.) i u tradicijonalnoj filozofiji peripatetičke škole. No ovaj se potporanj uzdrmao, kad je Evropa reformacijom zaplovila strujom vjerskog i filozofskog subjektivizma. Subjektivizam tjera neodoljivom nuždom logike u evolucijonistički relativizam.

Amo je dojedrila i moderna pamet. E evolucijonizmu nema stalnog bivovanja, nego samo postajanje. Sva zazbiljnost sastoji u djelovanju, tako nam dovikuje jedan prvih predstavnika evolucijonizma (Helmholz).

Ako nema stalnog supstancijalnog bivovanja, onda nema ni objektivne, statiške, vječne istine. Nego svaka misao, koja je iznikla iz ičije glave, nosi na sebi obilježje apsolutne istine; svaki čin, svaka se činjenica iskazuje kao apsolutno pravo. Čovjek, misleći i radeći, sam je sebi istinom, sam sebi zakonom, najvišom neprizivnom istancijom prava i dobra.

Moderna inteligencija u riješavanju vjerskih problema.

No da dublje zavirimo u narav savremene evolucijonističke struje te vidimo, kako njome zadojena inteligencija riješava visoke religijske i etičke probleme, ne će biti na odmet, ako ustupimo riječ nekojim predstavnicima moderne misli. Pred nami nalazi se hrpa raznih knjiga i brošura savremenih «filozofa» i mislitelja, dakako ogromnom većinom njemačkih.[1]) Ta Nje-

[1]) Spominjemo tu tek nekoje: Helmholz, Haeckel, Jerusalem, S. Lublinski, H. G. Opitz, Du Prel, Kurd Lassnitz, W. Tappenbeck, R. Schell-

mačka i misli danas za čitavu Evropu, u drugih ćeš naroda teško naići na jedan moderni nazor, a da, izravno ili neizravno, ne potječe od Kanta, Hegela, Schopenhauera, Nietzschea.

Gotovo svi se predstavnici evolucijonističke misli slažu u tome, da osobnog nadvasionog Boga nema. «Realno, zasebno bivovanje Božje je naprosto nesmisao. Praktična potreba stvara osobnog Boga», poučava nas «moderni teolog» u svojoj «Religion der kommenden Zeit». Moderni evolucijonizam povlači Boga u svijet poistovjetivši ga sa vasionom: «Jedinstveno se ostvarajuća i djelujuća vasiona», to je evolucijonistički Bog savremene kršćanstvu otuđene inteligencije. Ovu boga-vasionu slobodno ti je nazvati «prirodom», «kosmosom» ili «bogom». (Dr. Brander). To je dakako, po našu, pravi pravcati ateizam, a evolucijonistička se inteligencija i ne žaca ateizam očito ispovijedati: «Nema Boga», propovijeda uz legiju drugih Seeward, nijekanje Božje naknađujući riječima: «Ipak ostaje još uvijek u bezkonačnom nebu jedna duša, jedan život, jedna moć, daleko nad svim, što ikad o Bogu sanjasmo». «Bog je nazočnost i sila, koja sve proniče».

Bog se zapravo u vasioni i iz vasione od vijeka neprestano razvija i određuje neodoljivom nekom nuždom. «Bog je sila onoga što ima da bude» — des Seinsollenden (Delff). Drugom riječju: Bog evolucijonizma Bog je panteizma.

Vasiona se prikazuje kao vječni proces samu sebe rađajuće Svevolje (Delff). U čovjeku postiže ovaj proces svoj vrhunac. Zato i «nema Boga iznad i izvan čovjeka». «Ja sam prastvaralačka životna sila, Bog u naknadnoj stvaralačkoj djelatnosti» (Schellwein). «Ti sâm jesi postajući Bog, Bog prema mjeri ovog spoznanja». «Čovjek je Bog, ako spozna svoje božansko dostojanstvo» (Wust).

Jedni dakle stavljaju božanski princip u spoznanje, u razum, duh. Čovjek se organizuje iz višeg principa; ovaj princip jest duh — Bog. (Delff). Duh se je opet razvio iz čuvstva, koje embrionalno u sebi sadržaje svekolike stvaralačke sile, a božanstvo nije nego kategorija srca ili čuvstva. Stoga i podaje Carnio ovu definiciju: Čuvstvo, instinkt je općeniti Bog u nas.

wein, K. Bleibtreu, K. H. Delff, L. Carnio, Herbart, Gaetano Negri, Fogazzaro, Renan, Wundt, Wust, Brander, Seeward, Monrad itd. Neka nam se oprosti, ako kod pojedinih citata ne navedemo svaki put dotičnog djela, strane ili možda i pisca.

Drugima se čuvstvo objektivira u razumu ili fantazij, te se tim putem rađaju bogovi! Napokon stavljaju u nesvijesnu svjetovnu Svevolju, koja se u vasioni objektivira, a u čovjeku se osamosvijesti!

Ovim nazorima o božanstvu odgovara poimanje *o religiji*. U čovjeku postizava samoobjava Božja najvišu fazu; a religija sastoji bitno u tome, da čovjek spozna svoju identičnost s božanstvom osvijestiv se kano sveopće božansko biće. «Ja nalazim u Bogu moju vlastitu bitnost, nalazim Boga u sebi, a u mojem činu njegovo određivanje ili ostvaranje u prirodi i u napredujućem razvitku povijesti. Život čovjekov u ovom duhu, koji je jedinstvo vjerovanja i znanja, sačinjava religiju u svojoj istinitosti, religiju koja ima svoju zvijezdu voditeljicu ne izvan sebe, nego jedino u sebi, u savjesti. Savjest jest rođena božanska moć čovjeka, koja ga nuka i opominje, da u spoznanju i djelovanju sveudilj napredujući odgovara svome određenju, t. j. da se sa svojim prabićem — Bogom — stavi u suklad ... To je religija u svojoj istinitosti, a time se označuje ujedno početak svih kolikih religija, pa kriterij, po kojem valja proučavati religije, kako se tijekom vremena pojaviše». (Schellwein).

«Religija je ono nepoznato, što nas upreže u jaram dužnosti» (Delff).

Religija je dakle kult samoga sebe kano pravog božanskog bića; jer Bog sam se neposredno u čovjeku objavlja (Delff). U najnutarnijoj se osebnosti sakriva nesvijesni osjećaj božanstva, koji sve jače izniče na izvan, dok se konačno u čovjeku objektivira i osvijesti. U ovom se samoroditeljnom božanskom procesu sastoji religija, a svi pojavi i faze ovog procesa jesu isto toliki bogoštovni čini. Zato ima religija svoje korijenje jedino u nutarnjem doživljaju a ni u čem drugome. Problem religijskog života stoji u tome, da se čovjek osjeća svemogućim (kano sveopće božansko biće) a zajedno i ništicom (kano samostojni individuum).

Jedini članak, što ga ispovijeda ova religija, jest vjera u sveudiljni, besciljni razvoj iz nepotpunijih u sve potpunije forme, vjera u vlastitu nadsobnost (Uberselbst), nadčovječnost. Zato se i «nadčovjek» Nietzsche proglasuje «velikim vjernikom» — der grosse Religiöse — naših dana (Lubl.).

Dakako ne pozna sva ta evolucijonistička vjera osobnog Boga, vjera, koja se je uvijek smatrala bitnim uslovom reli-

gije; no to naše «vjernike» ni najmanje ne smeta. Ta, kako umuje Fogazzarov «Svetac», čovjek može i Boga nijekati, a da nije u zbilji ateist... dosta ako ljubi istinu, ljubi dobro, ljubi ljude, iskazujuć ovu ljubav djelom. Vijek je evolucijonizma izumio također «vjeru ateizma», tražeć upravo u ateizmu spasenje. (F. Wollny, Der Atheismus als Heilswahrheit).

I *Isukrst* naš Gospodin ne prolazi bolje nego «Bog». «On je meni čovjek — dakako divan čovjek i drugi nego smo mi, nova pasma; kako je lijepo, da je takav čovjek živio! kako je veliko ljudstvo, u kojem se je ovakav duh mogao pojaviti». Zapravo Isukrst je i Bog, dakako, Bog evolucijonistički. «U Kristu došao je imanentni Bog vasione do osobne transcendentalne svijesti» (Bleibtreu). U Kristu se čovjek osvješćuje kao Bog; u tom je smislu Krist Bog-čovjek. Krist nije *izvan* čovještva ili *nad* čovještvom, nego *u* čovještvu, kao njegov najčišći, najidealniji pojav. Kao takav je Krist «nadčovjek» i «svečovjek» — «Ubermensch» und «Allmensch» (Bleibtreu).

«Bitnost se čovjekova u muci i uskrsnuću Kristovu sama sebe objektivira... U čovjeku trpeći i pobjeđujući Bog najdublje je i najnutarnje otajstvo kršćanstva» (Schellwein).

Zato stupa ličnost Kristova posve u ozađe. Jedno je Krist povjesti, za kojega nam je indiferentno, da li je zbiljski bivao ili ne; a drugo je Krist kao ideal. Govoreći o kršćanstvu radi se samo o ideji. Zato valja pitanje, da li smo još kršćani, konkretno formulirati i da li još imamo ideal apsolutnog (božanskog) osobnog savršenstva? Sva se suština kršćanstva svodi na ideju. Početnik kršćanstva nije u sebi utjelovio božansku narav u objektivnom značenju, nego jednu ideju, najčišću i najsavršeniju ideju o odnosu između čovjeka i božanstva (Renan). Dakako čistoća ove ideje uzima se u smislu panteističkom u smislu identiteta božanstva s čovjekom.

Ovako shvaćeno kršćanstvo naravski ne ispovijeda ni vjere u osobnog Boga. Dapače Isukrst sâm ne pozna osobnog Boga, kako nas Wust ozbiljno uvjerava. Dakle Krist sâm bijaše — ateist.

Ne dade se dvojiti i o tome, da se može tako shvaćeno kršćanstvo lijepo dovesti u sklad sa modernim ateističkim svjetovnim nazorom i civilizacijom. O tom nas opet sa svom ozbiljnošću uvjerava G. Negri: Velika je zabluda vjerovati, da kršćanstvo stoji u oprijeci s modernom kulturom. «Istina

je, da je moderna kultura u svojim idealima svakolika veskroz kršćanska. Pa ma kako se pričinjalo paradoksno, usudujem se ustvrditi, da se tek u naše moderno doba društvo počinje preudešavati po kršćanskom kalupu» (G. Negri). Dapače «savremeni je naš svjetovni nazor kršćanskiji nego ono bijaše u pradoba kršćanstva» (Die Rel. der Komm. Zeit).

Bilo bi odviše daleko istraživati, kakve nazore ima moderna inteligencija o duši i njezinoj neumrlosti, o vječnosti, konačnoj svrsi čovjeka, providnosti i t. d. Iz onog, što već izložismo, ova se pitanja sama o sebi riješavaju. Samo dvije tri još o evolucijonističkoj etici.

Etika evolucijonističke inteligencije.

Predstavnici moderne inteligencije rada ističu, kako im je kod religije jedino do ćudorednog momenta. «Ono što je u religiji bitno, jest njezin ćudoredni sadržaj. Ako se dakle sâm mogu činiti plemenitim i dobrim, onda religije ne trebam». «Vjersko ćudoredno znamenovanje kršćanstva ne sastoji u dogmama, nego u duhu i moći, koji imadu da u čovjeku postanu njegovim vlastitim osobnim životom». (Delff).

Međutim bit će svakome jasno, kakova mora to etika biti, ma nazivala se i kršćanskom, koja ne pozna osobnog Boga, niti vječne, nepromjenljive volje kano norme dobru i zlu, nego Boga istovjetuje sa čovjekom a volju čovječju proglasuje autonomnom, apsolutnim mjerilom dobra i zla.

Sve je u vasioni postajanje, mijena. Ovom se zakonu neodoljivo pokorava i čovjek i volja njegova. Kako stoji sva istina jedino u događaju, tako je dobro jedino što odgovara momentanoj etapi vasionog razvojnog procesa, što promiče, u izvjesnom času, individualnu ili opću korist. Etički se pojmovi dobra i zla prema tome neprestano mijenaju. Što je danas dobro, jer pospješuje moju probit, sutra će biti zlo, i obratno. «Pojmovi su dobra i zla relativni, konvencijonalni». (Brander).

Čovjek, koji se je razvio do svijesti svoje identičnosti sa božanstvom, otresti će se predrasuda tradicijonalnog «ropskog» morala, te će sa Nietzschejevim «nadčovjekom» zapremiti stanovište « s onu stranu granica dobra i zla».

Stojeći na ovoj visini moderni se inteligenat ne omišlja

hoće li požaliti i prezreti kršćanski moral. Kršćanski je njemu moral — «Pseudomoral». Kršćanska mu etika ne samo ne promiče ćudorednost, nego je on smatra otrovom za čovječju narav — ein Gift für die Natur!» (Tappenbeck).

Gotovo je suvišno pripomenuti misaonom čitatelju, da ova etika znači smrt svake ćudorednosti. Jerbo, prvo, ona obara razliku između dobra i zla. Drugo, mjerilo dobra i zla, dopuštena i nedopuštena stavlja u volju čovjekovu, proglasivši čovjeka, (koji ima da se zakonu pokorava) apsolutnim neprizivnim zakonodavcem. Samo se po sebi razumije, da se može takav čovjek, ako mu prija, ili ako služi njegovoj privatnoj koristi, zakona, što si ga sâm nalaže riješiti i nekažnjeno ga prekršiti.

Napokon u evolucijonističkoj etici nema mjesta izjednačenju poslije smrti, u budućem životu, jer sa smrću svršava individualni život. No već sama pomisao, da se čovjek poslije smrti nema ničemu nadati kao i ničesa se bojati, potiče ga, e si zemaljski život što ugodnijim čini, a to milom ili silom, pa bilo i na račun konvencijonalne etike! Zakoni evolucijonističke etike nemaju nikakve objektivne vrijednosti, nikakve više sankcije, te zato su lišeni svake obvezatnosti; lišeni su svakog izdašnjeg motiva, pak ostaju i bez svake moralne krepostí. Napokon puki je nesmisao govoriti o ćudorednosti, gdje se ne priznaje sloboda volje i ubrojivost čovječjih čina. A apsolutni evolucijonizam upravo prikazuje volju čovječju kao besnažnu igračku svesilne svjetovne supstancije.

Kratko: evolucijonizam obara temelje svake prave etike, on uvodi u carstvo ćudorednosti anarhiju. A najznačajnije je, što evolucijonizam u zametku zatire ljubav prema bližnjemu, koja se u našem vijeku toliko naglasuje i ističe kao poglavita tečevina kršćanstvu otuđene moderne pameti! Jer je etika evolucijonizma etika krute sile, etika bezobzirnog nadjačavanja slabijeg po jačem u borbi za opstanak. Ova etika dobiva najtočniju oznaku u teoriji o «Herren — i Sklavenmoral» glavnog apostola evolucijonističke etike — Nietzschea.

Anarhija u filozofiji moderne.

Još se u ružnijem svijetlu pokazuje evolucijonistička misao, ako siđemo s religijoznog i etičkog polja na polje filozofije i znanosti uopće. I tu djeluje ona destruktivno. Sastavni dio svake znanosti jesu pojmovi ili ideje. Ideja ne izrazuje nešto slučajno, partikularno, nego nešto općenito. Time je i označena narav znanosti. Scientia non est particularium, sed universalium. Pogotovo vrijedi to za filozofiju, koje zadaća sastoji u tome, da ustanovi i obrazloži osnovna načela, na kojima se čovječje mišljenje i znanosti dalje razvijaju i usavršuju.

No u evolucijonizmu govoriti o općenitosti, o objektivnoj vrijednosti pojma, uopće o načelu, jest nesmisao. Evolucijonistička misao stoji na osnovu skrajnjeg subjektivizma. Sva se objektivnost i istinitost svodi na pojedinački slučaj ili događaj. Evolucijonistički relativizam a priori onemogućuje, u zametku uništuje načelnu spoznaju; ograničuje se tek na ono, što je pozitivno, što se u konkretnom slučaju zbiva. Uzvisiti se nad partikularnost nemoguće je po naravi evolucijonističke misli.

Moderni dakle evolucijonizam znači propast znanosti, a filozofije napose. Evolucijonizam rađa intelektualnim nihilizmom; grobar je svakog načelnog umovanja i dokazivanja. Zapremivši svatko svoje subjektivistično stanovište, nema tu mjesta van subjektivnom spoznavanju. Ne može se više govoriti o stvaranju misaonih sustava, koji bi mogli ikoga skloniti, da ih usvoji, priznavši im objektivnu vrijednost. Svačija je misao, svačija filozofija jednako istinita i vrijedna, nitko nema pravo nametnuti je drugome.

Nevjerojatno je, kako porazno djeluje na modernu inteligenciju evolucijonističko poimanje o filozofiji. Neka je sveopća mlohavost i nehajnost napram načelnom mišljenju i naobrazbi ovladala duhovima. «Veliki sustavi ne privlače više, pogled na njihovu bogatu sadržinu uzima moć. Titanske odvažnosti i ustrajnosti za gradnju velebnih misaonih sustava, koja je zanosila još jednog Fichteja i Hegela, čini se, da je nestalo; mjesto toga pojavila se je težnja za nesustavnom filozofijom. Pojedinac se odriče, da bi išta apsolutno dosegao; zadovoljava se time, da kazuje svoje mnijenje, a ni ne misli na to, da bi podao nešto formalno dotjerano ili da bi koju tvrdnju strin-

gentno dokazao. Što nadvisuje pozitivno znanje, izraz je vlastitog doživljaja, dakle skroz osobni nazor. Dok se bavimo istraživanjem pojedinačkih pojava ili stvari, upotrebljavamo najveću strogost, te ćemo svakoj tvrdnji točno odrediti stepen vjerojatnosti. Naprotiv će imati svaki pokušaj, ne bismo li naprama raznim pojavima zapremili stanovište, s kojega bismo ih mogli motriti kao jedinstvenu cjelinu, tek uvjetnu vrijednost. Mjesto objektivne jedinstvenosti sustava zaprema jedinstvenost subjektivnog prosuđivanja ili mišljenja, koja vrši svoju zadaću, time da motriocu omogući, e se kud i kamo zadosno orijentira o različitosti pozitivnih pojava». (M. Frischeisen-Köhler iz «M. L. St.» 1910. p. 26).

Ne kao da bi se dakle filozofija uopće a limine odbijala; ona se kud i kamo još smatra opravdanom kao skup problemâ, što se čovječjem umu nameću i filozofsko je razmišljanje psihologična potreba; ali nemoguće je rasuditi, koje između raznih poimanja, na koje nailazimo kod legije filozofa, odgovara istini. Dapače, dosljedno, u smislu evolucijonističke misli, sva su poimanja jednako istinita, zato nije nitko dužan uz ikoje pristati.

U ovoj «filozofskoj» atmosferi diše moderna inteligencija. Je li dakle čudo, da je u nje nestalo vjere u visoku misiju, što je ima da filozofija kao kraljica znanosti vrši u intelektualnom carstvu? Subjektivizam uveo je u redove filozofâ anarhiju.

Metafiziku je već Kant osudio na smrt, ista je sudbina zadesila u novije doba noetiku. Mnogi su moderni filozofi sastavili grobni natpis. Uz filozofiju pada znanost. Već je god. 1895. Brunetiéres u «Revue des Deux Mondes» napisao članak, gdje proglasuje znanost bankrotiranom.

Mjesto će intelektualizma doskora zamijeniti voluntarizam, pragmatizam, misticizam, okultizam, filozofija nutarnjeg doživljaja. Danas mora oholi razum, koji se je pobunio proti Bogu naviještivši rat objavi i vjeri, da čuje iz ustiju rođene djece svoju osudu: svrgnut je s prijestolja —«der Verstand ist ein enttronter König», njegovu je vladanju kraj — «seine Herrschaft ist vorüber». (Seeward). Riješavanje se velikih religijskih, etičkih, estetičkih i socijoloških problema ustupa čuvstvu. Iz mutnog vrela nesvijesne podsvijesti (subconscientia) crpi mudrost svoju vijek, koji se svojom prosvjetom toliko ponosi. Quomodo cecidisti, Lucifer!

To je dakle ona najljuća rakrana na organizmu modernog ljudstva. Inteligencija mu je krenula glavom! Najljuća zaista, najopasnija rakrana! Jerbo gdje je uzdrman osnov naravske spoznaje ondje nestaje temelja i vjeri; ta vjera pretpostavlja umsko spoznanje. Uzaludan je posao dokazivati istinitost kršćanske objave, ako nije razum prije utvrdio bivovanje osobnog nadsvjetnog Boga.

Radi se dakle dandanas o kršćanstvu, o skupu moralnih dobara, što ih obuhvatamo pod imenom kršćanske kulture. Ovu kulturu ugrožava moderna inteligencija. No kako se narodi povode za inteligencijom, zato se po inteligenciji rakršćanjuju narodi.

Stoga hoćemo li da moderno ljudstvo opet osvojimo za Boga i Krista, da uspostavimo uzdrmani kršćanski poredak i njegovu civilizaciju u javnom i privatnom životu; a mi valja da preporodnu akciju otpočnemo kod inteligencije: odozgo nazdo! Inteligenciju treba otrijezniti privedavši je natrag k zdravom razumu, koji kročeći pravim putem, uvijek vodi k Bogu.

Liječnici bolne glave: Crkva i država.

Poglavita uloga u preporodnoj akciji moderne inteligencije pripada Crkvi. Crkva se nije nikad iznevjerila svojoj misiji: da vodi ljudstvo putem istine. Istina oslobađa, istina spasava. I u našem vijeku vrši Crkva vjerno ovu svoju misiju, a da se je njezina riječ slušala, ne bi bila ni moderna inteligencija tako nisko spala — na granu intelektualnog i etičkog nihilizma. Već onamo od pedeset šezdeset godina ne prestaje Crkva štititi prava razuma i slobodu volje proti zatornim naukama panteizma i materijalizma podsjećajući inteligenciju na nepovrijedivost prirodnih intelektualnih i moralnih zakona. Tako je Pijo IX. god. 1864. svojim «Syllabom» osudio poglavite bludnje modernog vijeka; naše se rasprave tiče napose §. I. o panteizmu, naturalizmu i racijonalizmu; pa §. VII. o zabludama proti naravskoj i kršćanskoj etici.

God. 1870. održavao se je Vatikanski opći koncil koji smatraše svojom poglavitom zadaćom, da zapremi stanovište naprama razornim naukama modernog panteizma i agnostici-

zma. To učini koncil u čuvenoj konstituciji «De fide catholica», gdje se panteizam i subjektivistički evolucijonizam u živac pogađa, vindicirajuć razumu njegovu spoznajnu moć i vrijednost.

Leon XIII., netom što zasjede Petrovu Stolicu, ne smatraše ništa nužnijim nego da aristoteličko-tomističku filozofiju svečano uspostavi u njezina prava proglasiv je službeno obvezatnom za katoličke škole i katoličku inteligenciju.

Kako se je evolucijonistička zaraza sve dalje širila trujući i katoličku inteligenciju; progovori napokon Pijo X. u epohalnog okružnici o zabludama modernizma. Ova je okružnica sjajna apologija rođenih prava čovječjeg razuma i slobodne volje proti modernom agnosticizmu i determinizmu, koji, svrgnuvši razum k prijestolja, ustupa u filozofiji i znanosti, kao i u religiji i etici ulogu vodstva opskurnoj podsvijesti i instinktu.

Crkva dakle i danas ostaje vjerna svojoj misiji držeći na umu zapovijed svog Početnika, da treba istinu kazivati na svjetlosti, propovijedati s krovova. I nastojanje njezino nije bezuspješno. S katedra katoličkih fakulteta i zavoda filozofija si Aristotelova i Tomina, sve dalje krči put u lajičke katoličke redove. Principi se ove filozofije sve više popularizuju, katolička je apologetika nanovo procvala sklanjajući razum na posluh Bogu i Kristu. U ovo je zadnje doba osvanulo sve puno revija i knjiga, gdje načela «svеđerne filozofije» obrazlažu i utvrđuju. To je zasluga Crkve.

Međutim Crkva očekuje, da joj u ovom nastojanju dođe u susret — država.

Jest, država! Bijaše vrijeme, kad je država s Crkvom živjela u jedinstvu i slozi. Posebnim bi se ugovorom (konkordatom) država obvezala, da će sporazumno s Crkvom nastojati oko promicanja vremenitih i vjekovitih probitaka svojih podanika. Tada je država u osnovnom zakoniku na prvom mjestu uglavljivala katoličku vjeru kano državnu, dok je u konkordatu svečano obećavala, da će «katoličku apostolsku rimsku vjeru štititi i neozleđenu sačuvati sa svim pravima i povlasticama, koja uživa po Božjoj naredbi i u smislu kanoničkih sankcija. Isto je tako država preuzimala obvezu, da će svukoliku katoličku mladež u svim školama, javnim kao privatnima, uzgajati suglasno sa naukom katoličke vjere podijelivši biskupima

pravo nadzora, da ne bi se kod predavanja kojeg mu drago predmeta ništa učilo, što se kosi s načelima katoličke vjere ili ćudorednosti.

Međutim moderna je država zaplovila strujom liberalizma. Zavladalo je načelo rastave države od Crkve; konkordat sa Svetom se Stolicom ukinuo. Provedba je ovog načela najužasnije posljedice urodila na polju javne nastave. Proglasivši se kulturnom i prisvojivši monopol javne nastave država je preuzela odgoj inteligencije, prije svega dakako lajičke. Suvišno je pitati, u kojem će duhu od Crkve rastavljena država uzgajati svoju inteligenciju. Ovakva država ispovijeda interkonfesijonalizam, a to je u stvari isto što bezvjerstvo. S interkonfesijonalnog stanovišta postupa država sasvim dosljedno, ako u školskom zakonu kao direktivu za javnu nastavu uglavljuje princip: «Znanost i njezina nauka jesu slobodne». Ova «sloboda», u smislu interkonfesijonalne države, znači slobodu od nauke katoličke Crkve i kršćanske filozofije.

Slobodna je znanost carta bianca, kojom država predstavnike liberalne inteligencije ovlašćuje, da se mogu nekažnjeno obarati na kršćanstvo i Crkvu. Carta bianca za propagandu bezvjerstva! Pod zaštitnom markom slobodne znanosti može od države namješćeni profesor s katedre propovijedati darvinizam, materijalizam, ateizam. Pod ovom je markom Haeckel krivotvorio embriološke klišeje, ne bi li «znanstveno» utvrdio majmunsko porijetlo čovjekovo! U ime je slobodne znanosti Virchow galamio proti katoličkom sveučilištu, jer samo liberalno ima tobože pravo, da uživa slobodu! U ime se iste slobode pred četrdeset godina njemačkim katolicima navijestio kulturkampf, progonili se i zatvarali biskupi i svećenici, izgonili Isusovci i t. d.

Slobodna znanost, koju liberalna država uzima pod svoje okrilje, kći je «slobodne misli,» što ju čovječjoj glavi udahnuo «otac laži», uvjeravajuć praroditelje naše u raju, da nije istina, što im je Bog govorio.

Odatle i potječu intelektualna i moralna zla, s kojih boluje i propada moderna inteligencija. Uz nju propadaju narodi!

Tu bi morala moderna država da se napokon otrijezne, da se, shvativši kobnu zabludu, otme od zagrljaja «slobodne misli», te se jednom odvaži za odlučni korak: Natrag k logici zdravog razuma! Natrag k Bogu i Crkvi!

Evanđelje «slobodne misli», kako se danas propovijeda, pravi je pravcati nesmisao. Istina nijedna sila ne može čovjeku zarobiti njegove misli; ali odatle još nipošto ne slijedi, da može čovjek kao razumno biće o svemu misliti i suditi kako mu drago. Razum, mišljenje imadu svoje zakone, kojima se moraju pokoravati, hoćemo li da se misao ne izvrgne u nesmisao. Tvrditi na pr. da 2×2 čini 5, jest nesmisao, mi *moramo* priznati, da 2×2 čini 4. Bezumno je misliti, da ono što u svijetu sjetilima zamjećujemo, nije nego puka varka mašte, a ništa na sebi postojeće, ništa objektivno. I tako dalje.

Sveučilišni prof. dr. Hertner pripominje k gore navedenoj stavci «Znanost i njezina nauka je slobodna»: «Našao sam, da se ova riječ o slobodnoj znanosti često krivo shvaća. Ne može se naravski ovo uzeti tako, da je znanost već kao takva slobodna također prema istini. «Znati» znači istinu spoznati, a znanost bi sama sebe zatajila, ako bi prisvajala slobodu otklanjati također ono što je istinito... Nema dakle slobode znanosti napram poznatoj istini» (Freie Wissenschaft u. Katholizismus str. 17).

Suvišna je o tome svaka riječ; tko ni to ne prizna, on je naprosto umobolan. I država bi morala sa teorijom «slobodne misli» obračunati, pa ako ne radi logične apsurdnosti njezine, a ono barem radi užasnih plodova, što ih teorija «slobodne misli» porađa na svim poljima duševnog, moralnog i socijalnog života. To iziskuje od države rođeni interes.

Država neka čuva svoju korist. - Zlo odozgo naozdo!

«Ne znam, veli Cicero (De nat. deor. I, 2), da li može čovječje društvo i ideja pravednosti uopće bez religije opstojati i ostvariti se». A veliki državnik Washington u svojem je oprosnom govoru rekao: «Religija i moral sačinjavaju prijeku potporu ljudskog blagostanja. Tko ove stupove ljudske sreće ruši, nije prijatelj domovine. Svaki ih pravi politik štuje i ljubi isto tako kako svaki pobožni čovjek». Engleski jurist Edm. Burke veli: «Znamo, da je religija osnov građanske zajednice». A Francuz Laboulaye drži religiju najvećim političkim čimbenikom, jedinim temeljem države.

No u carstvu «slobodne» misli i znanosti, koja se u naše doba pod zaštitom liberalne države šepiri po evropskim sveučilištima, nema mjesta ni religiji ni etici, niti se na njezinu osnovu dade sazidati zgrada pravnog poretka, osim ako stavimo pravo u sretno uspjelu činjenicu, ili u fizičnu moć jačega. Znanošću slobodne misli država sama sebi uzdrmava temelje, na kojima se osniva.

Već prirodni zakon samouzdržanja podijeljuje državi pravo nalažući joj zajedno i dužnost, da uklanja sve što ugrožava njezin opstanak, što sprječava postizavanje ciljeva, za kojima ima da teži državna uredba. Ovim se pravom država služi n. pr. kazneći veleizdajstvo, ugušujući revoluciju, smičući ubojice i t. d. Ali pri tome neka država ne zaboravi, da ima isto tako pravo pa i dužnost: da unaprijed ukloni, da u zametku satre uzroke, iz kojih se rađaju i niču ubojstva, revolucije, i druga moralna zla, kojima se ugrožava sreća naroda, kao državni poredak. To su u prvom redu krive teističke nauke.

Čovjek je razumno biće. Kao razumnog bića duševni i moralni se život čovjekov započinje i razvija na osnovu načelne spoznaje. Kakav će biti taj život — dobar ili zao, zavisi poglavito o tome, kakvim se naukama ili načelima mladi čovjek hrani u školi, u knjizi, u obitelji. Kada će se napokon shvatiti za javni i privatni život najvažnija istina: da su načela sjeme, iz koga niču dobra ili zla djela, moral ili nemoral, poslušnost i štovanje auktoriteta ili neposlušnost i bune — prema tome kako su prava ili kriva? «Bio sam ateist, i *zato* postao sam anarhist», izjavio je onomadne neki anarhistički zločinac u svoju obranu. Strahovita logika, ali dosljedna!

Odozgo se propovijeda politička i socijalna revolucija, odozgo naozdo šire se nauke, koje provedene u praksi, obaraju temelje religiji i etici, državnom i socijalnom poretku. Taj razorni posao obavljaju pod egidom «slobodne znanosti» ljudi, koje država namješćuje i — nagrađuje. Začudno, ako jedan socijalistički agitator javno niječe Boga i državnu vlast, te odavle izvodi pravo za revoluciju, zadesiti će ga stroga kazna, ako pak jedan profesor na katedri postavlja i utvrđuje one iste premise, koje moraju dosljedno da vode k revoluciji i prevratu, njega za to država honorira!

«Riječi, koje se u radničkim krugovima govore proti Bogu — pisao je pred više godina neki protestantski list — pedepšu se kao bogohulstvo dugotrajnim naporom. Ako se pa hoće je-

dan profesor da s Bogom naruga, može s katedre istu blasfemiju izreći, koju je izrekao onaj radnik, a za to dobio šest mjeseci tamnice. Dosta je da učeni gospodin profesor ili konferencijer govori pred izabranom «solidnom» publikom, pa da svoja blasfemna izvođenja načini učenjačkim nametkom! Mudar otac može danas svome sinu kazati: Hoćeš li da oboriš prijestolje i oltar, da državu i društvo polagano ali sigurno srušiš, onda nemoj hoditi u radničke odjele, nemoj istupati kao socijalno demokratski agitator. Time ne ćeš ništa postići... Mnogo mudrije radiš, ako se dadeš promaknuti na službu kraljevskog profesora. Onda možeš slobodno i s katedre grmiti nad «ludog karnevala eksistencije», propovijedati evanđelje o «prirodnom izboru» učiti tvoje učenike, da «ne možemo ništa znati», te tjerati ih u očaj govoreći im: da je čovjek momentani produkt vječne slijepe supstancije. Time, sine moj, sigurnije spremaš revoluciju, nego raspačavanjem socijalno demokratskih letaka: dok se jedno kaznjuje zatvorom, drugo ti eto donosi čast i naslov tajnog savjetnika!»

I u kolika se protuslovlja zapliće liberalna država puštajući «znanosti» i njezinoj nauci neobuzdanu slobodu! Država ima na pr. kazneni zakonik, gdje uglavljuje kazne za pojedine prekršaje i zločine; ima svoje sudove, pred koje tjera krivce. No nije li gorostasni nesmisao pozivati se na zakone, te prema ovima suditi o dobrim ili zlim, dopuštenim ili nedopuštenim djelima; nije li u nebo vapijuća nepravda udarati čovjeka kaznom radi zakonskih prekršaja, ako stoji, da nema apsolutne volje Božje kao nepromjenljive norme za dobro i zlo; ako i u čovjeka nema slobodne volje, nego on mora nužno činiti sve, na što ga neodoljivo određuje i nuka vasiona svesila ili pravolja, što se u njemu objavlja i djeluje? No ovo upravo jesu nauke, koje dandanas često predavaju i obrazlažu na javnim učilištima od države namješteni apostoli slobodne znanosti!»

Za dokaz istine država propisuje prisegu na ime Božje, tvrdnji posvjedočenoj prisegom daje se potpuna vjera. Ali kako može ista država dopuštati, da se pod zaštitom njezina zakona nauča materijalizam, panteizam, monizam i druge teorije, kojima se osobni Bog naprosto niječe.

Država uglavljuje zakonom princip monogamije progoneći poligamije. I pravo je. Ali kako se dade zabrana poligamije dovesti u sklad s teorijama n. pr. jednog Nietzschea ili Haeckela, ili s teorijom «slobodne ljubavi»? A to su i opet teorije, koje se u ime «slobodne znanosti, ili pod zaštitnom markom slobodne lijepe umjetnosti, i riječju i pismom, na sijaset načina, u svijet iznašaju i šire, a da se državni odvjetnik ni najmanje o to ne spotiče.

Suvišno je nadalje raspredati o tom. Očijukanje sa bezvjerskim, revolucijonarnim teorijama prokletstvo je modernog ljudstva. Komu je ozbiljno do toga, da se zajednica sačuva od rasula, ne može podnipošto dopustiti, da se vjera u Boga suraša i potkopava. Tu valja da država odvažno istupi. Sastavno ruši i potkopava. Tu valja da država odvažno istupi. Salus reipublicae suprema lex! Ne smije se država da dade uplašiti predbacivanjem , kao da zarobljuje razum, ili sužuje i krši slobodu istraživanja. Nauke, koje u životu narodâ prinose tako užasne plodove, same sebe osuđuju da su krive. Za takve nauke ne može nitko tražiti pravo, da se javno priznaju i truju duhove, kako ne i za zločin ili sablažnjiv primjer. Proti širenju ovakvih nauka mora država da uloži svoj veto! Moć joj zato ne fali, treba samo energične volje.

Država neka znanost i njezinu nauku satjera među granice, koje joj zasijeca zdravi razum, logika života i probici zajednice. U ovim granicama neka se kreću, vršeći prosvjetnu misiju svoju, gojitelji znanosti.

Spomenusmo i protuslovlja, u koja se država zapliće uzimajući «slobodnu misao» pod svoje pokroviteljstvo. Država koja jedno uči, dok je prisiljena drugačije protivno raditi od onoga, što uči, pospješuje u svojem činovništvu, kako u inteligenciji uopće, neiskrenost, himbenost, beznačajnost: mijesi si farizejski kvasac, koji će malo po malo ukiseliti cijelo tijesto narodnog tijela. Kako i ne će čovjek od prostoga puka, videći, kako nema izvjesne «učene» gospode iz redova državnog činovništva i inteligencije kroz čitavu godinu u crkvu na misu ili na procesiju, osim kad to baš moraju da čine — na viši komando, kako, rekoh, ne će se napokon uvjeriti, da gospoda uzimaju religiju sve drugačije nego ozbiljno: religija im je tek strašilo, da njim pučke mase krote i zadržavaju u pokornosti! Tako se eto u dušama prostog puka ne samo ugušuje štovanje prema državnom auktoritetu i njegovim predstavnicima, već se i ruši vjera u objektivnost religijskih i etičkih zasada i idejnih vrijednota uopće. Narodne se mase tjeraju u intelektualni i moralni nihilizam.

Velika, teška zadaća čeka nas poslije svjetskog rata: uspostaviti i utvrditi uzdrmane temelje kršćanske kulture. U ovu je svrhu neophodno potrebno da se savremena inteligencija intelektualno i moralno preporodi. Uz ovu preporodnu akciju valja da uz Crkvu prione i država. Neka država ne odbije opet od sebe pomoć, koju joj Providnost pruža po Crkvi. Neka se što prije s Crkvom iskreno, trajno pomiri. Izvjesne prerasude proti Crkvi valja da padnu. Jedino u Crkvi raste drvo života za iscijeljivanje narodâ. I bolna glava moderne intveligencije ne će se iscijeliti bez Crkve. Prije svega neka država opet ustupi Crkvi onaj utjecaj na javni život, napose na javnu nastavu, koji je ide po pravu Božjem, kao stup, kao nepogrješivu naučiteljicu istine. Pa i po historijskom pravu; ta Crkva je Evropi utemeljila gotovo sve škole i prosvjetne zavode počevši od prvog razreda pučke škole do sveučilišta, do akademije. Zahtjev za reformom javne nastave u kršćanskom duhu, napose za katoličkim sveučilištem stupa imperativno na dnevni red. Kršćanska filozofija reklamira svoja prava; i njoj treba opet odrediti časno mjesto, koje ju ide kano jedino pouzdanu voditeljicu ljudske misli, jedino nepokolebivom oslonu kršćanske objave. Put natrag ka Kristu i kršćanskoj kulturi vodi preko Stagirite i Akvinata.

Rimsko pitanje.

Piše: **Dr. Ante Alfirević (Split).**

I. Osvojenje Rima. - Zakon garancija. - Zar pitanje samo Italije? - Dr. Spahn. - Benedikt XV. - Budući kongres.

20. sept. 1870. započeo je general Cadorna s dvije strane da puca na Rim; u 5 s. jutrom 60.000 je vojnika njegovih stajalo protiv 8770. 80 godišnji je Pijo IX. dao nalog, da se grad predade, netom bude zid probušen. Pucanje je prestalo u 7 i pol sati. U 10 sati je zavijala bijela zastava na crkvi sv. Petra. Time je pao zadnji grad papinske države u ruke piemonteške vlade. Italija, da prikrije pred katolicima svijeta ovaj svoj čin, dala je obaviti glasovanje puka 2. okt. 1870. Palo je 135.291 glasova bez kontrole. Knezu Colonni, koji je donio glasove u Firencu, reče Viktor Emanuel 9. okt., da će osigurati *slobodu* pape i kat. crkvu. Papa je na sve to 1. nov. 1870. udario eskomunikacijom začetnike i sudionike ove krađe, a za parlamenat je izdao lozinku: Nè eletti, nè elettori! Talij. je parlamenat 22. dec. zaključio, da iz Firence prenese prijestolnicu u Rim. I Viktor je Emanuel ušao u Rim u Kvirinal na Silvestrovo 1870.

Odmah je ministar vanjskih posala Visconti-Venosta javio vladarima, da će papi Italija garantirati obilježje suverena, imunitet i civilnu listu. A papa? On je 20. sept. u 6 s. jutrom okupio diplomatski zbor i tu je protestirao. Isto je opetovao u pismu kardinalima 29. sept. 1870., te u enciklici «Gubernium Subalpinum» 1. Nov. 1870. (tiskanoj u Žinevri). Zato se je požurila Italija, da kakogod nešto učini pred javnošću, te je 9. dec. 1870. iz-

nijela zakonsku osnovu o papinom položaju, koja je napokon postala zakonom 13. nov. 1871. Pijo IX. je sve to zabacio 15. maja 1871., u alokuciji 27. okt. 1871. i u pismu kardinalu Antonelli 6. juna 1871.

Od 20. sept. 1870. je pitanje papinske države — to *rimsko pitanje* — do danas ostalo neriješeno.

Prije osvojenja Rima Italija je jamčila preko svojih poklisara vladama kat. država, da će papa ostati slobodan. Time je priznavala, da je ovo pitanje *međunarodno*. U druge je gusle udarila iza osvojenja, t. j. poče naglasivati, da je to pitanje nutrnje Italije i pape. Tu se Italija vara. To je pitanje papine slobode i upravo, u koliko je poglavica svih katolika, jest pitanje sveg svijeta. God. 1871. je Vilhelm I. u Parizu kazao, da će poduzeti nužne korake za papinu slobodu i ako je pruski poklisar grof Armin prije toga pomagao borioce ujedinjene Italije. I austrij. je ministar vanjskih posala Beust bio izjavio 13. sept. 1870., da će ustati za tu slobodu. Umbert I. je posjetio našeg kralja u Beču, ali mu nije nikada došao u prisvojeni Rim. Međutim je Trojni savez regbi bio nešto ušutkao rimsko pitanje.

Čovjek snuje i Bog određuje. Upravo je ovaj rat i probudio rimsko pitanje. O tome je progovorio u ratnom zasijedanju njemačkog parlamenta nj. kancelar. Na ovo je odvratio predsjednik njem. centruma dr. Spahn: «Položaj sv. Oca, što ga je porizveo rat, dokazuje, da se ne može održati za budućnost, i sili nas, da pomišljamo na neko internacijonalno uređenje, koje će odgovarati pravu, dostojanstvu i zadatku papinstva». Cijela je kuća ovome povladila.

Papin je položaj neodrživ. Poklisari su Austrije i Prusije morali radi sadašnjeg talij. rata ostaviti Rim. Tako i mnogi svećenici. Papa nije siguran ni za svoju osobu; listove mu otvaraju. Čujmo Benedikta XV., što je rekao u koncistoriumu 9. dec. 1915: «Promotrimo li teškoće, što su na katol. crkvu i sv. Stolicu napale radi evropejskog konflikta, vidimo kako su teške i kako je povrijeđeno dostojanstvo natpastira rimske crkve. Slijedeći naše prešasnike, upozorili smo da on ne uživa potpune slobode, što je nužna za njegovu visoku misiju. To inače svak sada bjelodano opaža. Vladi talijanskoj nije falilo dobre namjere, da ovo ukloni, ali to dokazuje, da ipak on ovisi od državnih organa i da se to promjenom ljudi i prilika znade i može pogoršati. Neće niko razborit kazati, da je ovakav neizvijestan i nadasve izloženi položaj papi doličan. Radi toga nije se čuditi, što se ćuti i što nastaje nesnosljivih, ozbiljnih poteškoća. Da prešutimo mnogošta, napominjemo, da su neki poklisari kod nas opunomoćeni od svojih vlada morali da sele, da zaštite svoje dostojanstvo i svoje povlastice. Ovo pak krnji nepovrediva prava njezina i nužno jamstvo, kao i to, da je se lišava redovitih sredstava u saobraćaju sa stranim vladama u njezinim poslovima. Zato se s nekih strana nastoji, neka ratne događaje promatramo onako, kako neki žele, koji samo svoj glas do nas dopuštaju doprijeti. Radi toga ne možemo da događaje katoličkog svijeta objektivno prosuđujemo. Stoga možete jasno dokučiti, u kakovom se položaju nalazi sv. Stolica u ovakovim prilikama».[1])

Kroz 45 godina nije kadra bila sadašnja «ujedinjena» Italija, ne samo da riješi, nego ni da uredi ma kakogod rimsko pitanje. Tu treba da segne sav svijet. 365 nas je milijuna katolika, pak treba da na to računa budući mirovni kongres. Nužno je da sva kat. društva, predstavništva, župe itd. budu spremni, te pri svršetku rata javno dignu svoj glas: *Hoćemo slobodu za svog papu! Hoćemo riješenje rimskog pitanja!* Budni, spremni budimo. Vigilantibus iura. Čas se približava. Međutim je nužno, da se raspravlja, bistri o pitanju papinske države. Žalibože mnogi imadu čudnovatih pojmova i to ne samo u protukatoličkim redovima, nego i izmed neliberalnih katolika.

Italija je stupajući u nepromišljeni rat 24. maja 1915. i nehotice izazvala veliko rimsko pitanje. Dao Bog, te prolivena krv katolika iz Njemačke i Austrije riješi i ovo pitanje i donese i papi slobodu! Do nas je sada, koji se nalazimo izvan bojne linije, da probudimo javnost, pak se i vlade ovih država osvrnu na opravdanost katoličkih čežnja. Agitacije i tu treba. — Nu preduvjet je dobre agitacije dobra orijentacija. To je pak i cilj ovih redaka.

II. Kako je nastala pap. država.

Protestant je Hinschius pisao o pap. državi: «S pravnog stanovišta promatrajući imade papa isto tako dobro utemeljeno

---

[1]) Dan, br. 213, 1915.

pravo na svoje svjetovno gospodstvo, kako imadu i drugi sada vladari».

To je pravo. To nam i povjest potvrđuje.

Teško je označiti početak u opće ove ili one vlasti.[2]) Nije tako s papinom. Tu je jasan ovaj početak: Već je za prva dva vijeka dobila sv. Stolica tolika imanja, da je papa bio vrlo bogat. Ne samo rimski patriciji darivahu, nego i imućnici po svoj Italiji. Lateran je papa posjedovao još za Konstantina i bio je tu redoviti papinski stan do Klementa V. (1305). Tih je darovština bilo premnogo, osobito otkada je milanskim ediktom (g. 313) dozvoljeno bilo papi posjedovati i legalno. G. 370. Valentinijan I. je htio da ograniči te darove i izdao je posebni zakon. Nu slijedeći carevi i sami darivahu papi zemljišta i palače, novac i vile. Već polovicom 4. vijeka nitko nije bio u Rimu bogatiji i socijalno moćniji od pape. To je i povod, te su grčki eksarhe kao namjesnici carigradskih careva stanovali, ne u Rimu, nego u Raveni. Za Grgura Vel. (590-604) je papa[3]) najveći veleposjednik u svoj Evropi. Sve je to kao priprava za papinsko svjetsko suverenstvo, jer na tim imanjima papa ima svoje neovisne činovnike, izdaje zakone itd. — U Rimu je ostao papa, da se brine, jer su carevi živjeli u Carigradu. Leo I. je obranio g. 452. Rim i Italiju ispred Atile i Hunâ, da nijesu postali ruševinom, kako je postala Akvileja, jer nije bilo vojske da im se suprostavi. Od te iste je pogibelji oslobodio isti papa Rim tri godine kasnije ispred Vandala, kada dođoše iz Afrike. Istočnorimski car nije mogao ni sada pomoći. Bizantinci ne poslaše vojske, koja bi obranila Italiju ispred prodiranja Longobardâ. Istočni je car Justin II. javio Rimljanima, neka potraže pomoć kod Franaka. Eksarha u Raveni piše papi Pelagiju (555-560), da ne može pomoći Rimu. Uzalud je tražio tu pomoć kod cara i papa Zaharija (741-52), uzalud Stjepan III. (752-7). Dapače su carevi za borbe ikonoklasta ustajali protiv Rima i Italije. Spomenuti papa Stjepan III, da narod ne bude izložen propasti, sklopi mir na 40 godina s longobardskim kraljem Aistulfom. Kada je ovaj kralj prekinuo obećanje, pozva

---

[2]) «La souverenité, de sa nature, ressemble au *Nil;* elle coche sa tete». De Maistre, Du Pape, str. 161.

[3]) Imao je 23 patrimonija u Italiji, na otocima sredoz. mora, u Iliriji, Dalmaciji,, Njemačkoj, Galiji. Papa piše: Hoc in loco quisquis pastor dicitur, curis exterioribus graviter occupatur, ita ut saepe incertum sit, utrum pastoris officium aut terreni proceris agat (Lib. I. epist. 25).

uzalud papa zakonitog vladara Konstantina V. u pomoć. Na to zamoli papa Aistulfa osobno, da odustane od opsjedanja Rima. I to je bilo uzalud. Onda se papa obrati Pipinu. Ovaj pobjedi Longobarde g. 755. Od osvojenog zemljišta darova on papi oveći broj zemalja Italije. I Hadrijan I. je uzalud pozivao istočnog cara u pomoć protiv navale longobard. kralja Desiderija. I Karlo Vel. dođe u Italiju i osvoji svu državu Longobardâ, pak darova papi zemalja, te je papina država sezala na sjeveru od Po, na jugu do rijeke Liris, te između jadran. i tirenskog mora (g. 774).

Ovo je bio početak papinske države, koja je bila barem tolika, da podaje papi dovoljno slobode u vršenju vrhovne duhovne službe; teret, koji je ipak jamstvo za tu slobodu u redovitim prilikama.

Kard. je Orsi još u 18. vijeku u svojem djelu Della origine del dominio e della sovranità de' rom. Pontefici sovra gli stati loro temporalmente soggetti» iznio razna pravila ćudorednosti i javnog prava, po kojima su zakonito pape došli do svoje države; sva se pak svode: papa nije oružjem ili nepravedno tuđe oduzeo, nego je primio u dar sa strane zakonitih vladara ili neobranjenog naroda.

Čujmo što je nekoć pisao protestant Gvizot: «Spoj duhovne i svjeske vlasti u papinstvu nije nastao provađanjem apstraktnog koga načela ili častohleplja. Nu što je svjetsku moć papâ usprkos svih zaprijeka zazbilja stvorilo i uzdržalo, to je *nutrnja nužda,* nutrnja neprestana nužda. Provađajući svoj vjerski zadatak i da ga uopće uzmogne ispuniti, te vršeći svoje duhovne vlasti i da je uopće uzmogne vršiti, papinstvo treba i to nužno *neovisnost* i neku moć, koja se oslanja na materijalnoj podlozi. Zemaljski su posjed i zemaljsko gospodstvo pali u krilo papinstva kao naravna posljedica, nužni oslon njegova uzvišenog duhovnog položaja. Papa je postao vladar jedne *svjetske države,* da uzmogne biti *sasma i potpuno glava crkve.* Kao svjetski vladar ne zadaje nikome straha, te posjedovaše papa u svojoj svjetskoj vladarskoj časti djelotvorno jamstvo za svoju neovisnost i svoju ćudorednu moć. Jednak kraljevima u časti, a da im nije suparnik u vlasti, mogao je svugdje istupiti za dostojanstvo i prava crkvenog reda.[4])

---

[4]) L'Eglise et la société, str. 143.

III. Da se razumijemo! - Odnošaj papinstva i papinske države. - Pravo stanje stvari.

Kat. je crkva osudila apoštoličare III. vijeka, Marsilia Padovanskog, Viklifa, Husa, Arnalda da Brescia i druge heretike, koji su učili da crkva ne smije imati svjetskog posjeda ili svjetske vlasti. Kako je 1145 po rimskim ulicama Arnaldo da Brescia vikao, da je dosta papi vlada dušâ a ne vremenita, tako i danas mnogi šire krive nazore o papinskoj državi, jer da to nije dogma. — Tu treba da se razumijemo.

Leo je XIII. još kao nadbiskup u Perugi izdao g. 1860. pastirsko pismo o vremenitom gospodstvu pape. On veli: «Lažno je, da ijedan katolik drži za *dogmu* vremenito gospodstvo pape i trebalo je neznanja ili zloće neprijateljâ crkve, da to ustvrde. Ali je preistinita, a i vidi očevidno kogod imade razum, *prenska veza,* koja postoji izmed vremenitog gospodstva i duhovnog prvenstva... Duhovno prvenstvo nad cijelom crkvom nosi sobom pojam suprotnosti vremenitog podložništva. Istina je, da pape nijesu imali u prvim vijekovima neovisnost vladarstva, nego mučeništva. Bio je mudar nacrt one Providnosti, koja je htjela da obznani svijetu, kako je osnovanje i raširenje njegove crkve bilo djelo samo njegove ruke i nije trebao oslona ljudske moći; pak su stoga u ono doba bili rimski pape podanici *de facto* svjetskih vladara. Ali se ne može ni čas pomisliti, u kome bi ovo stanje podložnosti bilo njima *de iure.* Vrhovna je duhovna vlast papinstva nosila u sebi, već od svog početka, klicu vremenite vlasti, te se je njegovim spontanim razvitkom malo po malo razvijala i ova u prostoru i vremenu prema vanjskim, pridruženim okolnostima. I ovo je redoviti zakon, koji predsjeda stvarima na zemlji». Pitanje dakle papinske države nije dogma, ali je papi moralno nužna ta država, *ne apsolutno.* To je i kardinal Bellarmin[5]) ovako učio: «I ako bi možda u sebi (apsolute) bilo bolje, da bi se pape bavili samo duhovnim i kraljevi samo svjetskim stvarima, nu ipak dosta bistro pokazuje iskustvo o lošim prilikama vremena, da su darovi nekojih vremenitih knježija papi i drugim biskupima ne samo bili korisni, nego također i potrebiti i upravo providencijalni».

[5]) De Romano Pontifice, V, c. 9.

U rimskom pitanju treba promatrati pravno povjesničko stanovište, kako ga nalazimo u svakoj zakonitoj baštini; nu treba u obzir uzeti i neku vezu, koja postoji izmed papinske države i slobode pape kao poglavice katoličke crkve. Ko promatra ovo pitanje samo s prvog stanovišta, lako će se nagnuti k jednostranosti u svojem prosuđivanju.

IV. Što znači papinska država za papinstvo. - Nakana protivnika.

Nepobitna je činjenica: Kada pape nijesu imale svoju državu, bili su u stanju progona. G. 1848. je htjela revolucija uhvatiti Pija IX., ali je sretno umaknuo u Gaetu i progon; g. 1870., je ušao u Vatikan i tu je ostao on i tri nasljednika zatvoren. I pred sadašnjom Italijom je li papa slobodan? g. 1881. su prenosili tijelo pok. Pija IX. iz Vatikana u novu grobnicu na Campo Verano. Nahuckana fakinaža navali na sprovod i htjedne baciti mrtve ostatke u Tiber, da se nijesu oduprli katolici. Svake godine obnavljaju navale na papu 20. sept. framasoni i njihovi ortaci pred Porta Pia u Rimu. Kada su ovi isti ljudi podigli spomenik Giordanu Brunu u Rimu, što se nije kazalo protiv pape i crkve u prisutnosti vladinih odaslanika? Što nije govorio javno u opće bivši rimski načelnik židov Natan? Svima nam je poznato pitanje sv. Jeronima, gdje 5-6 Dalmatinaca osujetilo nakane Leona XIII. pod zaštitom dakako talij. vlade. Treba živjeti par godina, da se uvjeriš, kako je sva papina sloboda na papiru. Nije se tome ni čuditi. U Italiji je zakonom zaštićena sloboda djelovanja framasoneriji, toj zakletoj neprijateljici katolicizma. Ona može imati za papu — kako je rekao Pijo IX. grofu Arminu — lijepih riječi, ali ružnih djela. Što su očekivali pape katakombâ od poganskih careva, to može da očekuje i papa od sadašnje vlade u Italiji.

Ma i kada bi imao papa slobodu pod sadašnjom Italijom, bi li to bilo trajno? «Pomislite — veli Leo XIII. — da je sv. Otac podložen kojoj vladi, to ste mu u isti mah oduzeli slobodu vršenja njegove apoštolske službe. Kada bi njegov *Non licet,* ili ma koja odluka, zvučio oporno u uhu onoga koji mu je vladar ili onom razlogu što ga nazivaju državnim (ragion di stato), eto odmah prijetnjâ, zakonâ, tamnice, izgona da uguši u istom svom

izvoru glas istine. Ne treba mi se pozivati na jednog Liberija, koga je protjerao u progonstvo car Konstancij, jer nije htio potpisati osudu sv. Atanazija; Ivana I. baca Teodozij u tamnicu, jer nije htio biti u prilog arijanskoj herezi; Teodora carica šalje u progon Silverija, jer nije htio da primi u crkvu heretika Antima; Martina I. hvata u basilici Spsitelja u Rimu car monoteleta Konstant i šalje ga da umre između barbara na Pontu; gotovo svi, da kratko rečem, svi pape prvih vjekova nemahu drugog sredstva nego srčanost mučeništva, da vrše svoju službu. Dovoljne bi bile novije uspomene Pija VI. i Pija VII. da se upoznade, kakove štete i kakove zapletaje donosi crkvi Isusovoj podložništvo rimskih papa svjetovnoj vlasti. Ipak ne bi trebalo ni tamnicâ ni progonâ, da se uzdrži *vezane ruke* papama, koji su podanici koje vlasti. Zna se kako lako može jedna vlada, i neupravnim načinom, zatvoriti puteve razglašenja, izmaknuti sredstva saopćenja, postaviti zapreke širenju istine i ostaviti slobodan put laži. U takvom stanju kako da se providi bezbrojnim pitanjima svih crkvi, da se bdije u širenju kraljevstva Božjeg, upravlja kultom i zaptom, objelodani bule i enciklike, saziva sabore, odobri ili odbije kanoničko ustoličenje biskupâ, ima na raspoloženje one kongregacije i sudišta, koja su potrebita u opremanju tolikih posala, da se održi daleko skizmu, spriječi širenje javnih hereza, rasudi u kontroversijama vjere, govori slobodno kraljevima i pucima, pošalje nuncije i poklisare, sklopi konkordate, upotrebi cenzure, uopće upravlja savješću dvjesta milijuna katolika rasijanih po svijetu, da se uzdrži čisto dogmu i moral, primi priziv iz svih strana kršćanstva, sudi o sporovima, provede odluke, te izvrši, u jednu riječ, svoje dužnosti i uzdrži sveta prava ovog duhovnog primata? Kako? Evo kamo se cilja, kada se krade papi vremenitu vlast: cilja se, da se onemogući vršenje duhovnog primata. Hoće da mu iz ruke otmu žezlo vladara, da mu spriječe slobodnu uporabu ključeva. Hoće, u zadnjoj analizi, da oduzmu Poglavici kršćanstva potrebiti upliv u mističnom tijelu Crkve, a to je u učinku oduzeti život istoj crkvi».[6])

Uz to nije dosta, ako je papa *slobodan*, nego to mora biti i *jasno* svim katolicima po svijetu. Nije imao krivo, kada je austrijski ministar Schwarzenberg rekao generalu Lamoricieru:

[6]) Poslanica Leona XIII. kao nadb. u Perugi g. 1860.

«Ako papa stanuje u Austriji, onda imamo posla s austrijskim papom, ako stanuje u Francuskoj, onda s francuskim papom, te su njegove odredbe bez važnosti». Naša crkva nije pokrajinska ili jedne države; ona je — katolička, pak svi katolici svih narodnosti imaju pravo da papa njihov bude svoj i svjetski gospodar; inače bi papa bio podanik ove ili one države, a to bi škodilo i ugledu pape i sigurnosti savjesti kod katolika. Napoleon, kako je rekao na otoku sv. Jelene, bio bi iz pape napravio u Parizu idola samo ako bi bio mogao dobiti njegov upliv na Englesku, Rusiju, Austriju itd. To je pokušao silom i ako uzalud. I katolici su u Francuskoj molili za papinu slobodu u doba Napoleona, jer su željeli da papa bude otac svih narodnosti, kako je Isus i odredio.

Lijepe su riječi protestanta Gregoroviusa,[7]) gdje govori: o vremenima Karla Velikog: «Ova misao o *neutralnosti* Rima; misao, po kojoj nijedan vladar ili narod, isključujući druge, nije mogao posjedovati Rim, jest opće dobro ljudskog naroda. Metropola je kršćanstva, predstavljajući općenito načelo, *morala imati slobodu,* te je jednako svim narodima morao biti slobodan pristup, te vrhovni Svećenik, koji je u njoj stajao, *nije smio biti podanik nijednomu kralju.* Ova je misao bila, koja je očuvala papi sve do naših dana (t. j. od Karla Velik. i Leona III. do Pija IX.) *malu crkvenu državu,* premda je velika monarhija Karlova i stotina kraljevstva propalo tik oko njega i pretvorilo se u prah».

Toliko glede papine osobne fizične i moralne slobode; a glede njegova upliva na narode?

Stari su pogani iz hrama u Delfi bili učinili utočište mira i spasa. Kršćanski su narodi bili to napravili iz papinske države, dok nije nadošla talijanska revolucija i to porušila. Današnja se je međunarodna politika žalibože gotovo materijalizirala, te se drži načela «Više vrijedi vlast nego li pravo», pak je posljedica toga ili rat ili neprestana priprava za rat. Malo ili ništa ne vrijede ni haške konferencije ni ženevski ugovori ili međunarodna sudišta. Narodi stoje ocijepljeno ili ih udružuje samo privremeno koji časoviti probitak. Nema onoga, što je bilo u srednjem vijeku: svi su se ćutjeli kao članovi jedne zajednice oko pape, kako je to naglasivao Grgur VII., Inocent III. i Bonifacij VIII. u svojim spisima. Papa već po svome zvanju ne pozna nijednog

[7]) Geschichte, III., str. 5.

naroda kao sebi neprijateljskog, otac je svih kršćana, te je zato po naravi utočište mira i zaštita prava u međunarodnom položaju. Nesmiljenu i neprocijenjivu je štetu stoga «ujedinjena» Italija nanijela cijeloj Evropi i svemu svijetu. Pape su stoga, jer su imali svoju državnu slobodu *(de facto* bili suvereni), bili prvi vazda izmeđ vladara, te su time čuvali vladare pred apsolutizmom, narodima štitili prava, mudrim posredovanjem riješavali tužbe: pravednost je svijetlila iz papinskog dvora i bacala je svoje blagotvorne zrake na sve strane. I zar nam toga danas ne treba? Više nego ikada. Trebalo je papi slobode iza francuske revolucije i Napoleonskih ratova; ali je još više treba sada, jer je jedino on kadar da unese kršćanska načela pravednosti i slobode u narode u ovo doba opće materijalizacije ljudskog duha.

Opravdano je stoga zaključio i naš I. katolički sastanak u Zagrebu g. 1900., da traži papi slobodu.

V. Razni prigovori.

Malo je ljudi na svijetu, koje vodi samo hladan razum; većina se vlada po srcu. I na ove što više djeluje? Krilatice riječi, osobito ako su u obliku prigovora. Stoga se moramo osvrnuti i na glavne prigovore.

1. *Potreba papinske države nije članak vjere!*

To stoji. A jeli članak vjere, da papa ne smije imati svoju državu u Italiji? Nije. Otmeš li nekome zakoniti njegov posjed, to je krađa. A to je nauka vjere, da se ne smije krasti. I papa je zakonito posjedovao svoju državu.

Ovo vrijedi za one, koji hoće da raspravljaju kao katolici. Ima doduše liberalnih katolika, t. j. katolika samo po imenu, pak tvrde, da nije krađa ono, što oduzima vlada, parlamenat, narod. Ovi umišljaju, da ćudoredna načela ovise o milosti vlade, naroda, parlamenta. Ne znam, bi li ovako govorili ovi liberalci, kada bi država segnula upravo u njihovu osobnu imovinu. Badava; krađa ostaje krađom, da li se tiče tvoje ili papine imovine. Niti tu vrijedi izgovor, što ovaj ili onaj sudac u modernoj državi objesi male lupeže i velike pušta na slobodu. Pravednost vazda viče protiv toga, jer hoće da dade svakome svoje. Uzalud je dakle panteizam uveo formulu, da je država izvor prava i pravice.

— Pak sve i kada bi se složili svi podanici sadašnje Italije i odobrili otimačinu papine države, imali bi protiv sebe većinu katolika čitavog svijeta i ta bi iznosila u broju više nego li ujedinjena Italija. Dakle ni tu ne bi vrijedilo za Italiju krivo načelo većine. Talijanci moraju sami priznati, da se pitanje papine države tiče pape, tog zajedničkog oca svih katolika na zemlji, i po tome da to pitanje i jest pitanje također svih katolika u svijetu.

Liberalni katolici rado unose u crkvu načela konstitucionalizma i po njima kritiziraju papu i sude u crkvenim, vjerskim pitanjima, osobito ako ta pitanja nijesu čisto članak vjere. Ti umjereni liberalci zaboravljaju, da Bog nije direkte opredijelio oblik vladavine u državi, dočim je to točno označio u svojoj crkvi. Jednako zaboravljaju, kako ni u konstitucijonalnoj državi vrhovna glava nije podvrgnuta javnoj kritici. Ali da! Kada se kritizira papu, nema straha ispred paragrafa i bajuneta, te se jeziku puste sve veze.

Bonomelli je napisao, da Bog nije sv. Petru i njegovim nasljednicima obećao povratak papinske države,[8]) te da svjetska vlast nije crkvi bitno ili cilj, nego samo sredstvo, koje Bog može i drugim zamijeniti.

Je li tako?

Evanđelje ne spominje papinsku državu, ali je Isus obećao svoju pomoć Petru i nasljednicima u nezavisnom vršenju papinske službe. — I lijek ili hrana nije čovjeku cilj, nego sredstvo. I ipak Bog hoće, da jedno i drugo upotrebimo, ako nam ne objavi protivno.

2. *Papa nije imao za prva 3 vijeka svoje države i ipak crkva nije propala.*

Neće ni sada propasti! Nikada nije niko u kat. crkvi naučavao, da će crkva propasti bez papinske države. Isus je Bog zajamčio, da njegova crkva neće nikada propasti (Et portae inferi non praevalebunt adversus eam).

Ali što vidimo u prva 3 vijeka? Pape su bili bez slobode: u katakombama, po tamnicama ili na stratištu. I zar je malo *štete* bilo za crkvu, jer pape nijesu bili slobodni? — Niko pak ne može predvidjeti ili izmjeriti štetu crkve, kada bi papa bio podanik Italije. Zato pape i vole biti mučenici nego li smjerni podanici. *Avinjonsko* je sužanjstvo izazvalo *zapadni raskol,* kada-

[8]) Roma e l'Italia e la realtà delle cose, 1889, str. 75.

se je kat. crkva rascijepila bila u 2, 3 dijela. Protestantizam nam pokazuje žalosnu sliku, što je s crkvom, gdje je njezin poglavica podčinjen državi. I Carigrad? Zgodno odgovara prof. Hilgenreiner[9]): «Bizantinska je patrijarška stolica opomena i primjer za sva vremena, kamo dopre vjera, čiji vrhovni predstavnik postane dvorskim prelatom i podanikom vladara».

3. *Papa bi se bez države mogao više posvetiti duhovnim stvarima.*

Neki je šaljivdžija naslikao lisicu, kako se s krunicom u ruci uvlači u župnikov kokošinjak. Ta protuslovnost izaziva veseli smijeh. Jednako je ili slično i s ovim prigovorom.

Ko ovako lijepo svjetuje papu?

Stare lije poput Cavoura, Ratazzia i Napoleona III. Slično opetuje i Curci.[10]) Svi su ovi izabrali tu krilaticu, da barem prividno prikriju svoju krađu.

Priznajem, da je svjetovna vlast zadavala papi mnogo brige. Ali ako je to zlo, veće bi zlo bilo kada papa ne bi imao svoje države, posebno u današnje doba vjerskog indiferentizma ili kada su u Italiji na vlasti ljudi katoličkoj crkvi neprijazni, dapače protivni. Sigurno nije idealno, što svećenik mora voditi na biralište mase poput vojskovođe. Padernbornski je biskup Martin pisao g. 1864: «Istina je, da svjetsko gospodstvo ne znači u sebi *nikakovo povećanje* ovoj najvišoj i najuzvišenijoj moći, koja postoji na svijetu, papinoj *duhovnoj* moći. Da, idem još dalje i velim, da svjetska vlast ovoj najuzvišenijoj duhovnoj moći ne samo nije povećanje, nego je samo kao teški *utez olova*». To je dakle teret, vazda težak, ali potrebit radi slobode.

Ovaj prigovor možemo okrenuti protiv pristaša sadašnje Italije ovako: Italija, da nije krenula u papinu državu, mogla bi se više posvetiti vremenitom svome procvatu, dočim je ovako izazvala nepouzdanje katolika u Italiji i svijetu i troši badava energije u stvari, koja sigurno ne povećava dobrostanje u Italiji.

Ako ne dopustiš, da pape najbolje znadu, kako će se što više posvetiti duhovnim stvarima, moraš im i ovu apsurdnost svjetovati: Papa treba da upita talijanski parlamenat ili framasone, neka mu točno opredijele, kako će se što više posvetiti duhov. stvarima. Smiješno! Pape imadu i savjesti i znanja i ne radi se tu o časovitom raspoloženju jednog pape, nego svih od iskona papinske države do Benedikta XV, koji svi kao jedan naglasuju potrebu svjetske vlasti.

9) Die römische Frage nach dem Weltkriege, str. 12.

10) «Il governo spirituale, sia per la sua vastità, sia per le tante attribuzioni, che vi furono rivocāte, constituendo una tal mole, a cui gli omeri di un uomo appena possono a bastare, non si capisce, come si possa desiderare, che le forze ne siano dimezzate, distratte ed affievolite dalle cure tanto disparate di un governo temporale». (Il Vaticano Reggio tarlo superstite della Chiesa Cattolica, str. 312). Biće e je i Curci istupio iz isusovačkog reda, da se uzmogne više posvetiti duhovnim stvarima!

4. *Opet bi ko mogao oteti papinsku državu i eto ti neprestanih nemira.*

Ovako govori Curci u svome *Vaticano Regio.*

Kada bi ovo vrijedilo, onda bi bilo najbolje, da ne pitaš nikada natrag ukradenu baštinu ili proglašen nevinim da uvijek ostaneš i dalje u tamnici. Zašto? Jer bi te opet ko mogao okrasti ili nepravedno ocrnit. Quousque tandem!

Ili je zar papa kriv, što nastaju nemiri uslijed toga, što mu neko krade zakoniti posjed? Dakako pred vukom vazda imade janje krivo. Licumjerstvo, nigdje te ne bilo!

5. *Treba se prilagoditi svojoj sudbini.*

«Papa bi morao prestati sa svojim protestima, koji ništa ne koriste, nego samo škode, te se prilagoditi sudbini, kako je Bog pripušta, pak mučati» veli Bonomelli u navedenom djelu. Dapače i ovo nadodaje: Papi su oduzeli privilegije, posjede izvan Italije i toj se je činjenici papa prilagodio.

Ako su papi oduzeli razne privilegije ili posjede, ništa se od tih stvari ne može usporediti s papinskom državom. Kod ove je pitanje papinske slobode upogled *cijele* kat. crkve, dočim privilegiji ili posjedi izvan Italije nemaju toliku važnost. I mi oprostimo neznatno ili manje važno skraćenje našeg prava, ali tražimo pravicu za važnije stvari pravednosti. — Bog pripušta i grijeh, jeli će papa zato svojim mukom sudjelovati? Ne smije po savjesti, kada njegov muk utvrđuje druge u zlu. I Isus veli slugi velikog svećenika: «Zašto me biješ?»

I s pravničkog stanovišta mora papa protestirati protiv ukinuća svoje države, kako se protestira da ne nastane «zastara» prava. Pape imadu pred sobom povijest. I ova? Osvijetljuje istinitost prošlosti i otvara budućnost.[11]) Doslije je papi oduzet bio njegov zakoniti svjetski posjed do 171 put. Zašto ne bi mogao

11) Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, măgistra vitae, veli Cicero (De Oratore, lib. II, cap. 9, 36).

papa u nedalekoj budućnosti taj posjed po 172. put dobiti? Valja se pouzdavati u Boga, kako su to radili prvi kršćani, premda su se pogani rugali njihovoj tobožnoj naivnosti. Za Dioklecijanova progona g. 303. niko nije predviđao da će brzo doći milanski edikat slobode (g. 313.) za kršćane. I Danijela je Bog nenadno oslobodio iz jame lavske. Jedan Božji «Lazare, izidi van!» ne pozna ni zapreka smrti.

Ko si ne povećava svoj posjed na pravici, nego na krađi, može se ludo tješiti, da «vrijeme gradi po kotaru kule, vrijeme gradi, vrijeme razvaljuje». Papi toga ne treba.

Ko se nada, da će vrijeme uništiti rimsko pitanje, slabo poznaje i povjest papinstva i važnost pitanja.[12])

6. *Zar pape, Božji namjesnici, i da ratuju? To je sablažnjivo.*

Qui bene distinguit, bene docet. Dva su uzroka ratovanja: obrana svoga ili pohlepa za tuđim. Kako svak može, da i oružjem brani svoju zakonitu imovinu, moramo dozvoliti i papi, da je smio i oružjem braniti svoju papinsku državu, kako je i Pijo IX. uistinu i branio. Ili zar papa kao vladar mora imati tu povlasticu, da se ne smije[13]) ni braniti protiv nepravde? Pijo je VI pravom suprostavio malu svoju vojsku protiv Napoleona I.; Pijo je IX. slično učinio protiv garibaldinaca.

Papa je otac svih kršćana; to je istina. Nu i David se je branio protiv svog sina buntovnika. Julij II. kazniva pobunjene

[12]) Leo XIII. je pisao o rimskom pitanju kardinalu Rampolli 15. Juna 1887: «Si spera e si fa assegnamento *sul tempo,* quasi che, col prolungarsi, possa divenire accettabile la condizione presente. — Ma la causa della loro libertà è pei Pontefici e per la cattolicità tutta quantă, interesse primo e vitale; e quindi si può esser certi, che essi la vorranno garantita sempre nel modo più sicuro. Quei che la sentono diversamente, non conoscono o fingono di non conoscere di quale natura sia la Chiesa, quale e quanta la sua potenza religiosa, morale e sociale, cui nè le ingiurie del tempo, nè la prepotenza degli uomini varranno mai a fiaccare».

[13]) «...Quant á gverres que les Papes ont soutenues comme simples souverains, il semble qu'on a tout dit en observant qu'ils avaient précisement autant de droit de faire la gverre que les autres princes; car nul prince ne saurait avoir *droit* de la faire injustement; et tout prince *a droit* de la faire justement. Il plut aux Venetiens, par exemple, d'enveler quelques villes au Pape Jules II, au du moins de les retenir contre toutes les régles de la justice. Le Prince-Pontife, l'une de plus grandes tetes qui sient régné, les en fit cruellement repentir. Ce fut une gverre come une autre, une affaire temporelle de prince á prince, et perfaitemente étrangére á l'histoire ecclésiastique» (J. De Maistre, Du Pape, str. 162).

bolonjce, ali kako bi kaznio i drugi vladar. Na papinskom prijestolju nema osvajačkog duha Aleksandra Velikog, Napoleona, Fridrika II. ili Gustava Adolfa. Julijanu II. mnogo toga pripisuju, ali je upravo u bici kod Mirandole svakako pokazao više blagosti nego li «dobri» Vjekoslav XII. u pobjedi kod Peschiere. Pape i kada postupaju kao drugi vladari, vazda bolje postupaju.[14])

Pape nijesu došli do svoje svjetske vlasti osvajalačkim ratovanjem, kako smo vidjeli gore pod II. Stoga im se ne može ni pripisati ona vrst ratovanja, koja potječe iz pohlepe za tuđim.

Neki ljudi hotimice neće da vide u crkvi drugo nego Ivanovu ljubav. Ti očevidno zaboravljaju, da crkva katolička nije ni Ivanova ni Pavlova, nego Isusova. I Isus? Znao je ljubezno blagoslivljati djecu i milosrdno pomilovati grješnike, ali je znao i oštro ukoriti («Legla zmijina...» n. p., «Obijeljeni grobovi...» itd.) farizeje, te i bičem istjerati trgovce iz hrama. I papa? Zar da se drži samo jedne Isusove vrsti djelovanja? I papa treba da se služi sredstvima razne vrsti prama prilikama i zahtjevima vremena.

7. *Papi ne treba države. On ima uza se javno mnijenje.*

Uistinu?

Bonomelli (o. c. VIII) to ovako obrazlaže: «Ako Italija papi učini štogod neugodna, to će doznati Evropa. Svi će katolici to osuditi, a vlade poduzeti korake i u parlamentima».

Najbolji je odgovor Bonomelliu, da još nije nijedan parlamenat izvan Italije osudio Italiju, premda je bilo prigode.

I javno mnijenje? Danas Hosanna, sutra Crucifige; službeni talij. organi vazda će uzeti u obranu svoju vladu i na svoj će način prikazati svaki slučaj, te će javnost liberalna biti lako na strani liberalne talijanske vlade. — Bilo je mnogo protesta ka-

[14])) «Mais si l'on remarque, au sujet de la gverre en particulier, qu'ils l'ont faite moins que les autres princes, qu'ils l'ont faite avec plus d'humanité, qu'ils ne l'ont jamais recherchée ni provoquée, et que du moment où le princes, par je ne sais quelle convention tacite qui mérite quelque attention, semblent s'etre accordés á reconnaitre la neutralité des Papes, on n'a plus trouvé ceux-ci melés dans les intrigves ou opérations gverrières; on ne saurait disconvenir que meme dans l'ordre politique, ils n'aient maintenu la superiorité qu'on a droit d'attendre de leur caractére religieux. En un mot, il est arrive quelquefois aux Papes, considéres comme princes temporels, de ne pas se conduire mieux che les autres. C'est le sens reproche qu'on puisse leur adresser justement, le reste est calomnie» (Du Maistre, o. c., str. 164).

toličkih organizacija, a službena Italija nije nijednim znakom pokazala i malo obzira.

Žalosno je, ako položaj pape ovisi o javnom mnijenju kao svakog građanina. Ta toliko se daje i najzadnjem čovjeku iz najnižeg socijalnog sloja, da se katkada pozove na javno mnijenje putem štampe ili inog protesta.

8. *Protupape i nepotizam moradoše opametiti pape, neka ne traže opet svjetovne države.*

Ovako Curci![15])

On tvrdi, da nije bilo antipapa sve do g. 800. Nu nije tako. Antipapa Ursicinus diže se protiv Damasa g. 366. i u bazilici Sicina pade 127 ljudi. Slično je ustao antipapa g. 498. protiv Simaha. Postoji antipapa g. 687, te g. 767. Dakle je bilo antipapa i prije papinske države. Dapače ih je bilo, dok su pape živjeli u katakombama. Eno Novacijan otimlje papi Korneliju g. 251. čast.

Zadnji je antipapa bio g. 1449. Feliks V. I upravo od tog je vijeka do g. 1870. bila papinska država u cvijetu, u najboljem razvitku. I ipak su to 4 ozbiljna vijeka i u kojima je papinska svjetska vlast bila visoka.

Nije baš tako slabo ni s papinskim nepotizmom. Pape su doduše povjeravali svojim nećacima, rodbini važne službe u javnoj upravi, nu to nije bilo svagda na štetu crkve. Mario Chigi, brat Aleksandra VII, koristio je Rimu, te su ga zvali «blagoslovom grada» za kuge. Sv. Karla Boromejskog imenovao je stric Pijo IV. kardinalom u 23. godini na opću korist. Pijo V. imenovao je kardinalom fra Mihu Bonelli u 25. godini, a ovaj je tako djelovao, da su ga nazvali «il gran Cardinale». Kardinala je Giuliano della Rovere stric Sisto IV. podigao, a to je kasnije veliki Julij II. Franjo je Piccolomini nećak Pija II. i kasnije postade papa pod imenom Pija III. Alessandro je Farnese nećak Pavla III, Filippo Boncompagni nećak je Grgura XIII. Obojica su uzorni bili. I protivnici Sista V. priznaju velike kreposti njegovu nećaku kardinalu Montalto. Paolo Sfondrati je nećak Grgura XIV; dva su Aldobrandini (Petar i Ciurio) nećaci Klementa VIII, Scipione Borghese nećak Pavla V, te su bili ures crkve. Ko bi dalje nabrajao? Nije dakle istina, da je nepotizam bio nesreća za kat. crkvu. Dapače Gregorovius,[16]) protestant, priznaje ovo: «Nećaci

---

[15]) Il Vaticano Regio, str. 59-60, 246.
[16]) Geschichte, VII, 236.

bijahu pomoć i sredstvo svjetske vlasti papâ, te njihovi vjerni ministri i generali... Vazda su služili na korist papinstva». — Doduše je katkada bilo zloporaba u nepotizmu. Nu zato je god. 1692. izdao Inocent XII. bulom «Romanum docet Pontificem» zabranu nepotizma. I ta zabrana postoji i sada, te nema bojazni, e će s uskrsnućem papine države morati ustati neko strašilo u obliku nepotizma.

9. *Papinska se država ne može spojiti s modernom slobodom savjesti, štampe, kulture, parlamentarizma. I mi nećemo da se vratimo u srednji vijek!*

Polako. Ako se ko mora vratiti u srednji vijek, to bi morali samo podanici bivše papinske države. Uostalom naš vijek u mnogom čemu zaostaje za srednjim vijekom.

Što pak znači *«moderna sloboda»?*

Ako ta moderna sloboda vraća svijet u staro poganstvo i protuslovi kršćanskim Bogom objavljenim istinama, crkva (papa) mora odbiti takovu slobodu. Slobodu je našu savjesti, štampe, politike i kulture ograničio svojim dogmama i ćudoređem Isus. Bezvjerje, nećudorednost, anarhija je zlo i za nekatolike, pak takovo zlo nema prava na opstanak. Takovo je zlo nazadak, ne napredak i ako se snosi katkada, to biva da se izbjegne veće zlo. — Ko se je više brinuo za kulturu,[17]) slobodu uopće, nego li pape? Škole, umjetnost, muzeji, biblioteke itd. u Rimu su vječni dokaz. Zakonodavstvo gdje je bilo naprednije nego li u papinskoj državi? Crkva, papa, blagoslivlje sve što je dobro.

Pape su znali u prošlosti u pap. državi dati vlast i čast i ži-

---

[17]) «I nemici della sovranità pontificia fanno appello anche alla civiltà ed al progresso. Ma a bene intendersi fin sulle prime, solamente ciò che mena al perfezionamento intelettuale e morale o almeno ad esso non si oppone, può constituire per l'uomo vero progresso: e di questo genere di civiltà non v'ha sorgente più feconda della Chiesa, la quale ha la missione di promuovere sempre l'uomo alla verità e al retto vivere. — Ogni altro genere di progresso, posto fuori di questa cerchia, non è in verità che regresso, e non può che degradare l'uomo e respingerlo verso la barbarie: e di questo nè la Chiesa, nè i Pontefici, sia come Papi, sia come Principi civili potrebbero, per buona sorte dell'umanità, farsi mai i fautori. Ma tutto ciò, che le scienze, le arti e l'industria umana hanno trovato o possono trovar di nuovo per l'utilità e le comodità della vita; tutto ciò che favorisce l'onesto commercio e la prosperità delle pubbliche e private fortune; tutto ciò che è, non licenza, ma libertà vera e degna dell'uomo, tutto è benedetto dalla Chiesa e può avere larghissima parte nel principato civile dei Papi». Leo XIII. kardinalu Rampolli 15. Juna 1887.

dovima, inovjercima; nijesu doduše puštali slobodu štampi, kakova postoji dandanas u nekim pokrajinama, t. j. napadaje na vjeru i ličnu slobodu. Žaliboże ovakova je štampa znala zasjesti ljudima za vrat tako, da je teža i nesnosnija nego li nekadašnja lična robija. — Što se tiče slobode savjesti, za papinske države nije se nikome prisilno namećalo nutrnje uvjerenje. Pijo IX. je tražio n. p. od židova, da u neko doba dođu čuti katol. riječ, ali su bili slobodni prihvatiti ili ne kat. vjeru. Dobar je naime vladar dužan, da pruži podanicima prigodu prave vjerske spoznaje.

Parlamenat? Bio ga je uveo i Pijo IX. U svijetu ima raznih vrsti parlamenata i ne treba da budu svi jednaki. Žaliboże često su parlamenti prikrivalo protekcionizma ili oligarhije stalne, t. j. i parlamenat ima svojih loših, vrlo loših strana.

10. *Italija nada sve! Italija ne može biti bez Rima, bez svog jedinstva.*

Framason je i neprijatelj papinstva zastupnik Josip Ferrari svojedobno pisao: «Tisuć je puta bolje bilo, da se povratimo u Turin, nego li da ostanemo u Rimu uz ovakove okolnosti». I Massimo je d'Azeglio, taj inače loši savjetnik Viktorija Emanuela, bio protivan osvojenju Rima. — Nu ako ipak ne može biti Italija bez Rima, značilo bi da nova Italija nema *raison d'etre.* Jeli krađu opravdava lupež time, što veli, kako ne može da bude bez novca ili žuđenog predmeta? Pitanje Rima, nota bene, nije samo pitanje Italije, nego čitavog katol. svijeta.

Jedinstvo Italije traži žrtvovanje papinske države? Onda je moralo nestati i republike San Marino u Italiji. — Netom se je počelo govoriti g. 1848. o jedinstvenosti Italije, plan je bio konfederacija svih država u Italiji poput one u Njemačkoj ili Sjevernoj Americi. I sada je u talij. parlamentu republikanska stranka znatna, jer je i Garibaldi radio za republike u Italiji. Pijemont je pokret ujedinjenja upotrebio sebi u korist.

Jeli postignuta jedinstvenost Italije? Nije; ni *nutrnja,* jer je nastalo jače cijepanje u savjesti i strankama; ni *vanjska,* jer je neriješeno Rimsko pitanje Damoklov mač, mjenica u rukama diplomacije izvan Italije.

VI. Talijanski zakon garancija.

Talijanska je vlada 9. Dec. 1870. iznijela pred parlamenat *konstitucionalne* «garancije», koje bi kao zakon uredile odnošaj između kraljevine Italije i pape. Osnova je proučena u 30 sjednica i napokon je prihvaćena sa 185 glasova protiv 106, te vrijedi kao zakon 13. Nov. 1871.

Glavni je sadržaj članaka ovaj: 1. Osoba je papina nepovrediva, 2. Uvrede papi nanešene kazniti će se kao i one kralju učinjene, 3. u kraljevini pripadaju papi vladarske časti, te može uzdržati gardu za svoju osobu i svoje palače, 4. godišnja će dotacija papi biti 3,325.000 lira, 5. papa će i dalje posjedovati palače Vatikana, Laterana i villu Castel Gandolfo, te ove stvari ne plaćaju poreza, 6. za ispražnjene stolice kardinali uživaju slobodu i vlada će se pobrinuti, da konklave ili opći sabor ne budu smetani, 7. nijedan državni činovnik ili organ ne smije stupiti radi uredovanja u mjesta, gdje stanuje papa ili se drži konklave i to bez njihove dozvole, 8. ne smije se zaplijeniti spise ili provesti istrage u papinskim uredima i kongregacijama, koje imadu isključivo duhovnu vlast, 9. Papa je slobodan u vršenju duhovne službe i u objelodanjenju svih odluka na vratima crkvi Rima, 10. Svećenike, koji imaju udio u upravi sv. Stolice, ne mogu državne vlasti spriječiti ili pozvati na odgovornost; svaki inostranac, koji ima u Rimu crkvenu službu, uživa osobnu sigurnost poput talijanskih podanika, 11. kod sv. Stolice ovjerovljeni strani poklisari uživaju sva prava i slobode (immunità), koja pripadaju po međunarodnom pravu diplomatskim zastupnicima, te će se zakonom kazniti svaka uvreda, 12. Papa slobodno dopisuje s episkopatom i svim kat. svijetom, te može u Vatikanu ili inoj svojoj residenciji imati ured pošte i brzojava, pak može u pismovnim vrećama upravno općiti s vanjskim uredima ili preko talijanske pošte (badava); papinski kurieri su jednaki onima drugih vlada; papinski će brzojavni ured biti spojen s talijanskim na trošak kraljevine Italije, a brzojavke će se proslijediti badava; istu će povlasticu imati sve brzojavke, ma gdje predane s oznakom papinskog pečata, 13. u Rimu i u 6 suburbikarnih biskupija ostaju jedino od sv. Stolice ovisna sjemeništa, akademije, kolegiji ili ini zavodi određeni za odgoj klera, te se nema miješati u iste kraljevska školska vlast.

Pijo IX. je osudio ovaj zakon. «Izjavljujemo» — veli on — «da ne samo zakon garancija usvojen od piemonteške vlade, nego ni slične garancije naslovâ, časti, immuniteta i povlastica nijesu nikako dovoljne za slobodnu uporabu predane nam vlasti i za obranu crkovne slobode. Ne možemo, a da se ne ogriješimo o našu zakletvu, odobriti ovakovo pomirenje, niti ikada prihvatiti garancije, koje bi se ponudile na mjesto svjetskog gospodstva, koje garantiraju najlegitimniji naslovi i posjed kroz 11 vijekova. Kada bi papa bio *podanik ma koje druge vlade,* ne bi bio više suveren ni u političkom pogledu, niti bi bio u svojoj osobnoj i službenoj djelatnosti neovisan od svojevolje dotičnog vladara, kome bi bio podvrgnut, a koji bi mogao biti heretik ili progonitelj crkve ili biti u ratnom stanju s drugim vladarima». Kako Pijo IX., tako ni Leo XIII., Pijo X., Benedikt XV. nije prihvatio zakon talij. garancija.

I ne mogu da prihvate.

Talij. je zakon garancija *nejasan,* te otvara vrata zloporabama. N. p. ko sudi, da li je papi uvreda nanesena? Italija. Ako ova hotimice zlo tumači zakon, nije nikome podvrgnuta, pak vanjske države nemaju šta da kažu. Slično je glede članka 8. Ko tu sudi, da li koji ured ili kongregacija isključivo imade duh. vlast? itd. — Ovaj je zakon i *protuslovan.* Govori naime da je papa suveren. Ali koji je to suveren bez vlastitog zemljišta, bez svojih podanika? To je nesmisao. Kakovu sigurnost po tome pruža papa kao takov suveren zastupnicima stranih država? I ovi, kao i papa, ovise o milosti Italije, o milosti dakle *tuđe* države. Papa u sadašnjem stanju, kamo ga je dovela Italija, *de facto* nije suveren.

G. 1882. izdao je Emil Ollivier, član francuske akademije i bivši ministar Napoleona III. (po tome je kao i Nap. sudjelovao u ostvarenju nove Italije) brošuru «*Le Pape est - il libre á Rome?*» Tu dovikuje Talijancima: «Vaše *gvarentige* vrijede koliko i papir, na kome je napisan!» To opravdava time, što nijesu taj zakon potpisali ni papa ni strane kat. vlasti, papa postaje podanik kraljev i papinstvo odio nutrnje uprave kraljevine Italije.[18]) Zakon garancija vrijedi, ako se papa s njime ne služi i netom bi papa izišao u ulice Rima, vas bi se taj zakon raspao kao dim;[19])

[18]) Le Pape itd., str. 17.

[19]) ib., str. 12.

to je željeznička pruga, na kojoj se još nije dogodila nesreća, jer još nije preko nje prošao nijedan vlak. — Slično je g. 1883. u Revue des Deux Mondes objelodanio članak liberalac i republikanac Anatole Leroy-Beaulieu. I on se izrazuje o zakonu garancije, da mu fali stalnost *statuta,* te bi mogao taj zakon uništiti jedan glas većine u parlamentu; a i time što se zakon garancije poziva na druge zakone, postaje lako promjenjiv radi njihove promjene; zakon gar. ne daje papi ni toliko, koliko daje župnicima, t. j. dobra raspoloživa za življenje.[20])

Čujmo modernog talij. pravnika, kakav je Filippo Crispolti. On je g. 1905. u dec. držao govor u Rimu u Circolo Giuridico. Tu on kritizira spomenuti zakon garancije ovako: Taj zakon daje papi, što se inače daje i drugim građanima; zakon pušta diplomatski zbor kod pape, ali to ovisi od vanjskih vlasti i predaje vijekova. Da upoznamo vrijednost zakona garancije, valjalo bi ili da papa izađe iz Vatikana ili da uzme dotaciju ili da se umiješa Italija u međunarodni rat. U sva bi tri slučaja upoznala Italija težinu. U jednom mjestu ne mogu biti dva vladara; u drugom slučaju nagrađuje država nešto, što nije dio njezina organizma; u trećem[21]) slučaju zar da Italija brani papu s diplomatima iz sebi protivnih država? Da je papa prihvatio zakon garancije, davno bi bio već iščeznuo taj zakon uslijed neprestanih napadaja sa strane opozicije. Pametan je bio, ko je izmislio taj zakon, ali u trajnost nije ni on vjerovao. Tako Crispolti.

[20]) Revue des Deux Mondes, 1883, str. 764.

[21]) «Lo scoppio di una guerra in cui fosse mischiata l'Italia, sarebbe il terzo *ponte dell'asino* della legge delle Guarentigie. Com'è possibile che una nazione in stato di guerra, con tutte le nervosità e le impotenze di quei giorni, possa tollerare nel suo seno e sopratutto difendere efficacemente un potere mondiale, che con tanta agevolezza le sarebbe dipinto come ostile, (Proročki glas! Zato je papa češće izjavio svoju neutralnost u ovom svjetskom ratu), e che avendo presso di se un corpo diplomatico avrebbe in fatto il modo d'esercitare, se lo volesse, una influenza sui destini del Regno? Non verrebbe per lo meno (I ovo se je dogodilo, jer su izjavili, da za rata u Italiji ne postoji zakon garancije) allo Stato la voglia di sospendere le Guarentigie come si sospende la Costituzione, ossia di toglierle di mezzo proprio nel momento in cui sarebbero davvero necessarie, e in cui dovrebbe realizzarsi uno dei loro precipui scopi, assicurare ancora nel vantaggio innegabile che il dominio temporale assicurava per lo più al Pontefice nelle guerre europee, cioè la tranquillità e la neutralità?» (Questioni vitali. Discorsi, str. 11.

I ko nam jamči, da uslijed neuspjeha u ratu ne može nastati revolucija u Italiji? I ta bi morala naći nekoga, na kome da se iskali, pak je vrlo vjerojatno da onaj stotinjak ljudi švicarske papinske garde ne bi mogao zaustaviti provalu kroz vatikanska vrata pobunjenih elemenata. I talijanska bi vlada, ako bi imala vremena da govori, oprala ruke, jer da je tobože papa bio protiv rata itd. Sve se dade opravdati i ako vazda ne pravim razlozima. Zato je istinito označio Leo XIII. zakon garancije, da dava[22]) «ilusornu slobodu».

Uistinu da je koji papa prihvatio zakon garancije, njegovo bi suverenstvo na temelju tog zakona slično bilo onome natpisu na Isusovu križu: Jesus Nazarenus *Rex* Judaeorum ili purpuru, kojim su se Isusu rugali u Pilatovu pretoriumu. Iluzija slobode i suverenstva!

I protestantska «Kreuzzeitung» (br. 275 g. 1915) priznaje: «Danas moramo priznati, da je *papinstvo imalo pravo*, što nije nikada priznalo zakon garancije, i da je vrlo ozbiljna godimice opetovana želja njemačkih katolika na njihovim kongresima, kada traže potpunu slobodu vrhovne pastirske službe, a i kako se sada pokazuje, imaše opravdane razloge».

Berlinski pravnik[23]) prof. Dr. C. Bornhack veli, da po zakonu garancije papa «postaje talijanski podanik, a njegove pravne odnošaje uređuje talijanska državna vlast u zakonu garancije jednostrano... Papinstvo kao i katolici cijelog svijeta imaju pravo, da se svestrano i pravno osigura položaj poglavice katoličke crkve, koji mu podava slobodno vršenje njegove pastirske službe. Ovaj položaj ne smije ovisiti o voljici vladajućih rimskih uličara niti o svojevolji framasunskog talijanskog zakonodavstva».

Ovo traži i Benedikt XV. u nedavnom koncistoriumu.

VII. Ko i kako da se riješi rimsko pitauje.

Svak uviđa, da rimsko pitanje ne smije ostati u sadašnjem stanju.

Što kaže Italija? — Ona kroz 45 godina nije nikada pokušala ništa ozbiljna, e se približi sv. Stolici. G. 1889. je u sjednici

[22]) Pismo kardinalu Rampolli.
[23]) Grenzboten, 1915, 16. Juna.

komore 28. Juna izjavio ministar Crispi, kako je odmah prvih dana svoje službe preko jednog prelata zadjenuo pregovore s Vatikanom, ali da su bez njegove krivice ostali bez uspjeha. To nije ispravno. «Osservatore Romano» je 5. Jula 1889. prikazao stvar u pravom svijetlu: Sve su basilike Rima stajale pod upravom papinom, samo je crkva sv. Pavla bila proglašena narodnim spomenikom. Tom je izlikom vlada preuzela i upravu ove crkve. Dozvolom je papinom pregovarao p. Tosti s Crispiem, kako bi papa opet natrag dobio i upravu spomenute crkve. Tu nema dakle govora o kakvom izmirenju Italije i Vatikana, a Crispi bi malo lagao.

Dobroj bi stvari zaista malo pomoglo, ako bi Italija i ponudila ma koje «akomodacije». Italija, osobito sadašnja, nije kadra da trajno uzdrži ma koje izmirenje. Pitanje je papinske države pitanje svih katolika svih država, pak zato se mora to pitanje uslijed svoje naravi i urediti putem međunarodnog ugovora. Tako se je bilo uredilo iza pada Napoleona Velikog putem bečkog kongresa. I sada kod riješavanja rimskog pitanja moraju *garanciju* pružiti velevlasti.

Nu koliki dio ili zar svu papinsku državu da se povrati papi? *Papa sam* tu ima da odgovori. Tako je to naglasio i katolički sastanak g. 1889. Ovo se temelji i na naravnom pravu. Ako mi lupež pokrao tisuću kruna, sigurno ne smije on sam odlučiti, koliko će i kada vratiti, nego to odlučujem sam, a drugi ljudi mogu prisiliti moralno lupeža da mi to uistinu i vrati. Nekoji zagovaraju, da se papi dade Rim s ostriškom zemlje do mora; drugi predlažu drukčije, jer da tobože ne bi bilo zgodno papi prema današnjim vremenima imati stari opseg papinske države. Ovo je sve preuranjeno. Papa se nije još nijedan izrazio, da bi pristao i na manji opseg države nego li je nekoć bila. I na bečkom kongresu moralo se je zahvaliti spretnosti kardinala Consalvi, da je papa dobio natrag gotovo svu staru državu osim Avignona i Venaissina. Stvar je dakle papine uviđavnosti, kada nadođe pitanje konkretnog riješavanja.

G. 1905. je bivši državni tajnik kardinal Merry del Val izjavio odaslaniku katoličke štampe[24]): «Štampa mora odijeliti *duhovno* suverenstvo i neovisnost papinsku bistro od njegovog *svjetskog* suverenstva. Prvog se ne može nijedan papa odreći.

[24]) Katholische Kirchenzeitung, Salzburg, 1905., str. 53.

Nu papa je protestirao protiv krađe podloge za zadnje: 1. jer u obliku i činjenici odvraća laži nepravednost i sakrilegij; 2. jer nije pružen papi sve do sada nikakav praktično provedivi predlog za naknadu one svjetske vlasti, koja mu jamči i omogućuje nesmetano i dostojno vršenje njegovog potrebitog suverenstva. Dakle i u kojem će obliku dalje opstojati onaj protest, o tome može naravno samo papa da odluči». Ovo je doduše kardinal usmeno kazao. I iz te je usmene izjave sigurno, da papa mora biti osiguran za slobodu vršenja svog uzvišenog zvanja. Dokle nije papi to osigurano, nema ni govora o uređenju rimskog pitanja.

I mi?

Ruke na posao. Agitirajmo i orijentirajmo za slobodu svog Oca.

Borba protiv alkoholizma.

Piše: **Diogen s Kvarnera.**

«Među socijalnim djelima nema nijednoga, koje bi bilo prešnije od ovoga!»
Papa Pijo X. u pismu na predsjednika Međunarodne kat. protivalkoholne lige (g. 1914).

1. Odlučni korak.

Već nam je dosta naklapanja o propadanju naroda — osobito u nekim krajevima — uslijed alkoholizma. Već nam je dosta naricanja nad neizbježivom propasti cijelih porodica, kojima se više ne može pomoći, jer im je alkoholizam ispio svu životnu snagu, duševno i tjelesno zdravlje i sve sposobnosti za život. Dosta nam je već i deklamacija, da se tomu zlu već jedamput mora stati na put, jer da bi — uslijed otezanja — moglo biti prekasno. Tako i slično tomu govorilo se i pisalo kod nas već dosta i previše. Puste riječi! Čujemo ih dapače često iz ustiju onih, koji i sami dosta doprinose, da se to zlo sve dalje širi. Vidimo, da često dižu kamenje na gdjekojega pijanca baš oni, koji sami nijesu «bez grijeha» u tom pogledu.

Dosta nam je dakle tih naklapanja i jeremijada. Hoćemo: rad i djela, a ne puste i prazne riječi.

No baš to je naša ranjava peta: gubimo se u naklapanjima i tužaljkama ondje, gdje bi trebalo prešnoga djela, brze pomoći. Na ono, što je jedino potrebito, nitko se ne odvažuje. Razlog tomu jest baš u tome, što svatko osjeća, da treba početi: od sebe samoga. Svatko se boji onoga: Medice, cura te ipsum!

Uslijed toga ostajemo kod diagnoze, kod konstatacije, da prijeti bliza propast, ako se ne pomogne.

Prije 3-4 godine odvažiše se neki naši liječnici, da od riječi prijeđu na djelo. Osnovaše hrvatsko protivalkoholno društvo, osnovaše i glasilo «Novi Naraštaj» (kasnije «Novi život») te zbilja počeše organizirati narod protiv alkoholizma. No njihova akcija nikako nije mogla uhvatiti dubljega korijena u narodu, jer su vođe te organizacije bili ljudi širim slojevima našega naroda nepoznati, a djelovanje svoje protegnuše ponajviše na srpski živalj u Hrvatskoj. Mi pak katolici nijesmo im se radi vjerskih načela mogli pridružiti. U to dođe i rat, uslijed kojega su sva društva obustavila svoje djelovanje, pa tako i to protivalkoholno društvo.

«Novi Život» prestade izlaziti, a eto sada nedavno umro je glavni «spiritus movens» toga društva dr. Ivan Kiseljak, liječnik na Rijeci. S njim je, kako mislimo, umrlo i to protivalkoholno društvo.

No upravo iz Rijeke u isto vrijeme, dok tamo umire glavni predstavnik dosadanjega protivalkoholnoga pokreta, podiže se drugi, katolički pokret protiv alkoholizma. Na čelo toga novoga pokreta postavljaju se riječki OO. Kapucini.

Svojom razgranjenom štampom stvaraju najprije teren za odlučni rad protiv alkoholizma, a malo zatim počinju osnivati i protivalkoholna društva pod imenom «*Sveta Vojska*».

Tako je to pitanje u našim katoličkim redovima postalo vrlo aktuelno. Svaki suradnik u našemu katoličkom pokretu treba da bude i borac protiv alkoholizma; jer ako ono, što je rekao blagopokojni Papa Pijo X., da među socijalnim djelima nema prešnijega od ovoga, vrijedi općenito, još mnogo više vrijedi za naš narod i našu domovinu.

Pozabavimo se dakle i mi ovdje malo tim pitanjem.

2. Cilj naše borbe.

Neki shvaćaju našu borbu protiv alkoholizma kao neku vrst športa nekolicine usijanih glava, pretjeranih individua i polaze s ovoga stanovišta: «Nekolicina liječnika i oduševljenih športista u svrhu da budu tjelesno što zdraviji odriču se kave, nikotina i alkoholnih pića. Dobro, bilo im prosto. Ali kojim pravom ti pretjeranci, te usijane glave hoće, da nama ostalima i cijelome svijetu zabrane uživanje one divne kapljice, što se tako krasno iskri i žuti u čaši, tako slatko prelijeva niz grlo, tako krasno osvježuje ljeti a grije zimi?... Dā, kojim pravom su nama tako nametljivi, tako dosadni i dapače drzoviti ti — antialkoliste?!...»

Drugi opet sude ovako: Veliko je zlo pijanstvo. Pijan čovjek se gadi svakomu i zbilja je uzrokom propasti svoje i svoje obitelji. Ali radi nekolicine pijanih ljudi zar se isplati dizati toliku buku, osnivat društva i organizacije?... Naglašivati to kao neku osobitu potrebu?... Zahtijevati od drugih, da se odriču svakoga pića?... Nema svrhe, nema smisla! U ostalom tu je redarstvo, koje ima paziti na to, da se pijancima ne daje piće, i -- ako se opiju — da ih spravi onkraj brave i nauči pameti!»

Mnogi opet smatraju protivalkoholni pokret velikom potrebom, ali i ovi ga smatraju uperenim samo protiv notornih pijanaca, pa prema tomu određuju i druga sredstva u toj borbi, a ne ona, koja se općenito poduzimaju.

Budi nam dozvoljeno ovdje citirati, što o tomu piše vrli i priznati naš radnik na gospodarsko-socijalnom polju D. Frane Ivanišević:

«Po mojem bi se mišljenju skrajna mjera — totalna apstinencija — imala upotrijebiti samo u krajevima, gdje je alkoholizam zahvatio dublji korijen; tu upravo po narodnom receptu: na ljutu ranu ljutu travu! U ostalim mjestima, gdje se manje opaža pijanstvo, trebamo se poslužiti blažom mjerom, naime ograničenjem. Ima jedan postupak — čini mi se najlakši i najuspješniji proti pijancima — a taj je per exclusionem: pijancu neka nije mjesta među ljudima. U stara su vremena gubavce tjerali iz gradova, isključivali iz svakoga ljudskoga saobraćaja; takav bi se postupak imao uvesti i proti pijancima. Naše bratovštine, gospodarske zadruge, pjevačka, gimnastička društva i ostale staleške organizacije, okupljaju gotovo sve muške ponajbolje glave po selima i varošima. U svim ustanovnim i zadružnim pravilnicima pri onoj običnoj točki: «bit će isključen, tko kvari ugled zadruge», neka se izričito istakne: svaki notorni pijanac. Ovakvo isključivanje puno djeluje osobito u selima, gdje je vas život okupljen u jednu ili dvije takve organizacije». («Novine» 23. XI. 1915).

Ovakva shvaćanja naše borbe protiv alkoholizma *nijesu ispravna.*

Prije svega *naša* borba protiv alkoholizma nije puki šport kako neki shvaćaju, već nas veliki i općeniti razlozi potiču, da ustanemo protiv toga zla. Ne niječemo, da može biti individua, koji se toj borbi posvećuju možebiti više radi zabave nego li iz prave i duboke ljubavi prema svomu narodu i uopće društvu.

Nadalje motiv naše borbe nijesu samo higijenski razlozi, kaošto su recimo nekim liječnicima skroz higijenski razlozi motivom, da se odriču (za sebe a i drugima to isto preporučaju!): nikotina, kafeina i alkoholnih pića.

Naša borba protiv alkoholizma jest ljuta narodna i društvena potreba, u kojoj su *najodlučniji upravo vjerski, moralni i gospodarski, a sporedni higijenski ili zdravstveni motivi.*

No i oni, koji se u tom pogledu s nama slažu (kao gorespomenuti Don F. Ivanišević), krivo shvaćaju našu borbu, ako drže, *da je ona uperena protiv pojedinaca, ili da se radi lih o liječenju pojedinaca — t. j. notornih pijanica.*

Ne tako, već naprotiv: naša borba uperena je *protiv općenitoga našega alkoholizma,* a pacijent, kojega moramo liječiti, nijesu pojedinci, već: *cijelo naše alkoholizirano društvo.* Dapače preduvjet, da se izliječe, spase ili barem odstrane oni pojedinci, koji su sasvim propali (t. j. notorni pijanice) jest upravo taj: *da se prije svega od općenitoga alkoholizma izliječi naše društvo.* Inače ćemo uvijek ostati kod lijepih riječi i pustih fraza, kod konstatacije teške bolesti, propadanja *pojedinih* individua i izumiranja porodica, ali nikad ne ćemo doći do toga, da apliciramo ona sredstva, koja veleč. Don Ivanišević za notorne pijance predlaže, drugim riječima, da po narodnom receptu ljutu travu stavimo na tu ljutu ranu.

Baš zato, jer se nije kušalo liječiti naše alkoholizirano društvo (i to radikalno), nego se uvijek dizalo kamenje na pojedince (i obično se mislilo na one pijance iz nižih slojeva naroda, a ne na one salonske) — *baš zato* niti sa strane naših oblasti niti sa strane naših prosvjetnih društava nije se do sada učinilo *ništa* — ad litteram: ništa! — za spas tih pojedinaca, već se samo naricalo nad njima, dok se zaraza širila nesmetano sve dalje i dalje. Ali da stvar bude jasnija, treba da protumačimo, što razumijevamo pod alkoholizmom, koji je zarazio sveukupno naše društvo.

3. Što je alkoholizam?

U knjizi «Sv. Rat», što ju je nedavno izdalo Glavno Vodstvo «Svete Vojske»[1]), nalazi se ovaj odgovor na gornje pitanje:

«Pod alkoholizmom razumijevamo ne samo prekomjerno, nego također nepotrebno i suvišno uživanje svih opojnih pića (kao vina, piva, raznovrsnih rakija i likera i t. d.); *razumijevamo nadalje sve pijačke običaje, koji su osobito u našemu narodu zavladali; razumijevamo nadalje sve one zdravstvene, gospodarske i vjersko-ćudoredne štete, što iz toga uživanja opojnih pića izviru bilo za pojedince, bilo za obitelj, bilo za cijeli naš narod».* (str. 86).

Eto tomu svemu treba stati na put. Ne radi se tu o «skrajnjim sredstvima» protiv ovoga ili onoga notornoga pijanca, nego se radi o jednoj općenitoj *društvenoj* bolesti, o jednoj *društvenoj* zarazi, za koju se ne zna da li više hara među *našom inteligencijom* ili među širim slojevima naroda.

Diljem spomenute knjige «Sveti Rat» prikazuje se i raščinja ta naša narodna kuga. Tu su plastičke, živim bojama ocrtane slike uzete iz našega društva, iz narodnoga života. Predaleko bi nas zavelo, kad bismo ih ovdje htjeli reproducirati. Neka svaki uzme u ruke dotičnu knjižicu, neka je čita i prouči, pa će se uvjeriti o istinitosti te bolesti. Tolle, lege!

Ovdje ćemo navesti samo neke markantne crte našega društvenoga alkoholizma:

Mnoge od naših općina nikada ne mogu smoći novaca za škole; i jedna sama škola u općini im je previše i ne mogu je uzdržavati. Ali za piće općinari uvijek smognu novaca; krčama im nikada nije dosta, a općinski zastupnici nikada ne dolaze na misao, da se smanji broj krčama u mjestu ili da se ne dopusti otvaranje novih krčama.

Gdjegdje se nađe dobar kotarski predstojnik, koji izda dobre naredbe za obdržavanje reda u krčmama i točenje alkoholnih pića, ali te naredbe gotovo uvijek kod nas ostaju na papiru

---

[1]) Katolička protivalk. knjižnica br. 1. «*Sveti Rat*», Rijeka 1915. Cijena: 50 filira. Izdali oo. Kapucini, kod kojih se i naručuje.

ili u arhivu, jer su alkoholizirani[2]) (ako i ne *notorni pijanci!)* oni, koji bi morali bdjeti nad izvršivanjem tih naredaba.

U narodu (u mnogim krajevima) postoji običaj, da se kod vjenčanja, imendana, rođendana, rođenja ili krštenja djeteta pa i kod pogreba pije tako dugo, dok se sva obitelj i sva svojta ne opije, a na te se pijače potroši 200-300-500 kruna, što se mora naći bilo na koji način, makar se na zemljište i kuću uknjiži kakva židovska štediona. Negdje se mladenci iza vjenčanja iz crkve ravno navraćaju u krčmu zajedno sa svom svojtom (kako to u «Danici» 1915. prikazuje veleč. g. župnik Pavunić), gdje se pije i gosti bez kraja i konca. A nema čovjeka, koji bi dignuo glas protiv toga. Zašto? I opet isti razlog: veliki su prijatelji alkohola ili alkoholizirani i oni, kojima je sveta dužnost, da ustanu odlučno protv takvih običaja i da ih dokinu.

Što više «alkoholizam je tako prodro u sve žile narodnoga života, tako je zavladao našim društvom, našim osjećanjem i čitavim načinom mišljenja, da se čini smiješnim onaj, koji revnuje protiv neumjerenosti i tih alkoholističkih običaja» (Sveti Rat str. 131).

A veleč. g. župnik J. Šafran, koji tako reći cijeli život provodi u narodu veli: «Mi imademo sela, gdje je trijezan čovjek cijelome selu sprdačina. Ako hoće da ima mira, to mora u nedjelju pod večer teturati selom, ma da i nije pijan». (u «Danici» god. 1915).

Brojkama je dokazano[3]), da se najviše zločina kod nas počinja u nedjelju i blagdan, kad se najviše polaze krčme, te su ljudi najviše u pijanom i pripitom stanju. To pijančevanje po nedjeljama — to je jedna strahovita i općenita naša bolest, od koje boluju ne samo «notorni pijanice» nego toliki i toliki «umjerenjaci».

Tko pak pozna prilike među našom inteligencijom, taj znade dobro, da se kod nas ne može prirediti «prijateljski» ili «pouzdanički» (politički) sastanak, dogovor, «prijateljska večera» i t. d., a da se kod toga i još dugo iza toga ne toči vino i ne pije sve dotle, dok napokon svi ili barem polovica ne padnu pod stol —

[2]) Gospodi se dakako ne smije kazati, da su «notorni pijanci»; oni su uvijek umjereni makar bili i tako nakresani, da mjesec drže za sunce, kad se voze s pijanke kući.

[3]) Vidi «Sveti Rat» u poglavlju «Dan Gospodnji» str. 76 sl.

a onda se još drugi dan jedan drugomu hvali, kako ga je «opio» ili se pak naslađuju svi skupa time, kako su se «nakresali».

Takovi su naši «odličniji» slojevi društva.

Bože sačuvaj, da kojemu od njih kažeš, da je pijanac! To ime pristaje samo siromašnim šlovačkim kotlokrpama, seljacima i ljudima niže klase. Svi ovi više su «umjerenjaci».

Ali dugo ćemo čekati, dok ti i takovi «umjerenjaci» učine štogod protiv alkoholizma u narodu. Ne samo da nijesu za taj posao niti najmanje oduševljeni, već će naprotiv revno nastojati oko toga, da se svaki predlog u tome pogledu ismije, da se «vicira» na račun «apstinenclera» i apstinentskoga pokreta; ili će u najboljem slučaju — kako prije naglasismo — naći vrlo lijepe fraze, kojima će konstatirati, da se u narodu širi pijanstvo i da tomu treba stati na put. Kod toga će i ostati!

Eto, to je naš alkoholizam, protiv kojega je uperena naša borba. Kamo sreće, kad bi se tu radilo samo o nekolicini «notornih pijanica»!

4. Uspješna sredstva.

Kad se uzme u obzir, da je cilj i nišan naše borbe općeniti alkoholizam, kako ga ukratko ocrtasmo, onda je jasno, da za postignuće toga cilja ne dostaju nipošto ona sredstva, koja bi se *možda* donekle uspješno mogla upotrijebiti protiv pojedinih notornih pijanaca.

Sredstva moraju biti druga, primjerena svrsi.

Vlastito pak proučavanje toga pitanja kaošto i iskustvo, koje su stekli drugi narodi u borbi protiv alkoholizma, sili nas na ona sredstva, koja si je naša «Sveta Vojska» odabrala.

U spomenutoj knjižici «Sveti Rat» izražen je cilj «Svete Vojske» ovim točkama:

1. Prije svega naša «Sveta Vojska» bori se protiv pijanstva i neumjerenosti u pilu.

2. Zato je drugi naš cilj, da prisilimo oblasti, neka malo bolje paze na krčme i gostione.

3. Nadalje «Sveta Vojska» ide za tim, da se zatvori onaj veliki izvor nemira, nećudorednosti i zločina, koji se počinjavaju ponajviše u pripitome stanju, kako je to brojkama dokazano.

4. «Sveta Vojska» ide još za tim, da se i pojedinci i cijeli

narod nauče štediti onaj novac, što se uludo troši za suvišno i nepotrebno piće.

5. «Sveta Vojska» bori se protiv toga, da se dan Gospodnji t. j. nedjelja i blagdan oskvrnjuje prekomjernim i suvišnim pićem.

6. «Sveta Vojska» bori se nadalje protiv onih nesretnih običaja, po kojima se kod nas u svakoj zgodi pije i pije, bez potrebe i bez smisla.

7. «Sveta Vojska» ide napose i osobito za tim, da se naš narod nauči više kršćanski, ozbiljnije i pametnije slaviti vjenčanje, imendane i slične zgode.

8. «Sveta Vojska» ide za tim, da stvori novu, mladu, umjerenu i trijeznu Hrvatsku.

Da se taj cilj izvede, treba jake i solidne organizacije *apostola trijeznosti i umjerenosti,* koji ne će ostajati samo kod riječi, već će se dati na teško ali zaslužno i neophodno potrebito *djelo.*

Treba onih, koji će osnivati i voditi društva «Svete Vojske» u pojedinim mjestima, koji će se zatiranju alkoholizma *posvetiti svim oduševljenjem.* To pak ne mogu biti oni, koji se često hvastaju, kako spomenusmo, svojim «umjerenjaštvom», a kad tamo pravi su pravcati alkoholičari i promicatelji alkoholizma.

Eto, zato «Sveta Vojska» *okuplja u prve svoje redove, kao prave svoje članove one, koji se potpuno odriču svakoga opojnoga pića,* da mogu slobodnim rukama i s pravim oduševljenjem zatirati alkoholizam.

Uzvišena je to žrtva, koja se ipak potpuno naplaćuje, i koja je — uzevši u obzir naše prilike — neophodno potrebita kod svih onih, koji hoće da budu apostoli i revnitelji za umjerenost i trijeznost naroda, koji nam je ogreznuo u alkoholizmu. To je jedino uspješno sredstvo, da izliječimo naše alkoholizirano društvo.

Ali ne mogu svi postati apstinenti, a *nije niti potrebno, da se svi bore u svim redovima.* Potrebno je pak, da svi pomognu tu borbu onako, kako mogu, i da podupiru sva nastojanja pravih apostola trijeznosti (t. j. apstinente), a ne da im se izruguju i bacaju im klipove pod noge. Zato je u «Svetoj Vojsci» uvedena i druga vrst članova pod imenom: *podupirajući članovi «Svete Vojske».* I njihove su dužnosti u spomenutoj knjižici lijepo razložene.

I tako u ovoj borbi nitko, tko ima iskrenu i pravu volju, nije isključen. Nema tu pretjeravanja, ne sili se tu nitko, da bude apstinent, već se očekuje, da će one, koji ljube narod, ljubav sama prisiliti i potaknuti na tu žrtvu.

4. Uspješna sredstva.

Prikazasmo u kratko prijeku potrebu, cilj i sredstva ove najnovije organizacije, koju oo. Kapucini počeše uvoditi u narod, u nadi, da će i ovo nešto doprinijeti konačnome uspjehu te stvari.

Velika su vremena, u kojima živimo. Ta vremena iziskuju velike i jake ljude.

U ovom rvanju narodâ iznijeti će konačnu pobjedu onaj, koji bude moralno jači. Badava naš narod lijeva sada krv po bojnim poljanama Evrope, ako bude kasnije u svojoj vlastitoj kući morao podleći uslijed nedostatka moralne snage.

Alkoholizam — to je onaj crv, koji nam podgriza život i rastače moralnu snagu naroda.

Uništimo ga, pa smo spasili budućnost narodnu!

Ništa nam drugo ne treba, nego: ljudi! Imamo već gotova Pravila «Svete Vojske» potvrđena od naših biskupa, imamo oo. Kapucine, koji su preuzeli glavno vodstvo u cijeloj toj akciji. Imamo narod, koji je u ovim teškim kušnjama prilično umekšan i spreman na žrtve. Imamo sve, da započnemo ozbiljno i odlučno, samo nam treba ljudi, koji će se tomu radu posvetiti. Treba heroizma, ako igdje a to sigurno u ovoj stvari.

Don Frane Ivanišević pisao je nedavno u «Novinama»: «U onom uskom dvorištu riječkoga samostana podignuta je malena «Kuća dobre štampe». Uza nju tiskarski strojevi žurno rade, tiskaju zanimive kulturne sastavke. Na prvom mjestu neka je: katolička protivalkoholna knjižnica, koja počinje s br. 1. «Sveti Rat».[4]) Kapucini su samostanci, žive među četiri gola zida, ali shvaćaju duh vremena i potrebe naroda, mole i rade. Njihov rad zadivljuje, *treba ga podupirati!*» («Nov.» 23. XI. 1915).

Dă, treba ga podupirati!

Zaključujemo sličnim riječima, kojima prije tri godine zaključismo članak o istoj stvari u «Hrv. Straži» (X. str. 451):

Ako ne bude u nama *heroizma* — Hrvatska će sramotno propasti, bit će izgubljena i za Krista i za naš narod... Čvrsto

se pouzdajemo, da će se koliko toliko naći jakih, na žrtve spremnih ljudi, koji će nam uz Božju pomoć stvarati heroje duha kaošto nam djedovi bijahu heroji miške. Ako ne bude ovakvih, Hrvatska — alkoholizirana Hrvatska — će propasti.

Tko je junak, neka ne ponikne nikom!

*) Dosada je već izišao i br. 2.: *«Protivalkoholni katekizam»* (10 filira) i br. 3.: *«Evo neprijatelja!»* (20 filira), a u pripravi je br. 4.: *«Šta ćemo bez rakije?»*

Ljudevit Windthorst
i njegov religiozno-politički rad.
(1812-1891).

Piše: **Fr. J. Božitković.**

I. *Vrela:* 1) Archiv für kathol. Kirchenrecht (uredivao za Kulturkampf-a Vering, danas Mgr. Heiner. — 2) Rolfus-Sickinger, Kirchengeschichtliches in chronologischer Reihenfolge von der Zeit des vaticanischen Concil bis auf unsere Tage, 3 Bde, Mainz, (Krpferberg, 1877-1882). — 3) Stenografische Berichte über die Verhandlungen des Herrenhauses. — 4) Stenografische Berichte über die Verhandlungen des Abgeordnetenhauses des preussischen Landtages. — 5) Protocole der Fuldaer-Versammlungen, als Manuskript gedruckt. — 6) Schulthess, Europeische Geschichtskalender, izdaje Beck u Monakovu. — 7) Siegfried, Ackenstücke betreffend den preussischen Culturkampf, nebst einer geschichtlichen Einleitung, (Freiburg i. Bresgau, Herder, 1882). — 8) Specht und Schwabe, Die Reichstagswahlen von 1867 bis 1903, (Aufl.[2] Berlin, Heyman 1914), und Nachtrag (Berlin, Heyman, 1908). — 9) Bettelheim, Biographisches Jahrbuch, Berlin, Reimer 1896 ff. — 10. J. May, Geschichte der Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands (Köln, Bachen 1903). — 11) Husgen, Chronik der Gegenwart, 1883-1885, 3 Bde (Düsseldorf, Belix Bagel). — 12) Bismarck, Politische Reden, Horst Kohl 14 Bde (Stuttgart, Cotta, 1894-1905). — 13) Windhorst, Ausgewälte Reden, 3 Bde Osnabrück, Wehberg, 1901-1902. — 14) Pfülf, Aus Windhorsts Korrespondenz in Stimmen aus Maria Laach 1912.

II. *Bibliografija:* 1) Hüsgen, L. Windthorst, Köln, Bachem, 1707. — 2) P. Majunke, Geschichte des Culturkampfes in Preussen-Deutschland, Paderborn, Schöningh, 1887. — 3) J. Bachem, Lose Blaetter aus meinen Leben, Freiburg, Herder 1911. — 4) Pfülf, Mallinckrodt, Aufl.[2], Freiburg, Herder 1910. — 5) G. Goyan, Ketteler, 1 vol. in-16, Paris-Bloud; Bismarck et l'Eglise catholique, t. I-IV., Paris 1911 et suiv. - Perrin. — 6) Finke, Aus Windt-

horst jüngeren Jahren in Hochland, VIII, 1910-1911. — 7) Bachem, Kulturkämpf und Maigesetzgebung in Staatlexikon, Görresgesellschaft, Aufl,², Freiburg 1912.-III. — 8) F. A. Schulte, Gesch. des Culturkampfs in Preussen, 1882. und Gesch. der ersten sieben Jahre des preussische Kulturkampfs in Preussen-Deutschland 1886; Der Sculkampf, Aufl.² 1879. — 9) Brück, Gesch. der kathol. Kirche in Deutschland im 19 Jahrhundert, IV, Auf. Kissling 1907. 10) Hahn, Gesch. des Kulturkampfs in Preussen 1881. — 11) Spahn, Das Deutsche Zentrum 1907. — 12) Heuser, Bismarck's Conflict with the Catholic Church, in Am. Cath. Quart. Review, 1884, 322 ff. — 13) O' Shea, Bismarcks Decline and Fall, ib. 1898, 836 ff.; Ibid. Windthorst, 1891, 151 ff. — 13) Bazin, Windthorst, ses alliés et ses adversaires, Paris 1898. — 14) Menzenbach, L. Windthorst, Trier 1892. — 15) J. N. Knopp, L. Windthorst, Drezden u. Leipzig 1898. — 16) Kannen-Gieser, Catholiques allemands, Paris, 1892. — 17) Lespinässe Fonsegrive, Windthorst, Paris 1908. — 18) Treitschke Zehn Jahre Deutscher Kämpfe, Berlin 1897. — 19) Pfülf, Mallinckrodt, Aufl.², Freiburg, Herder 1889; Ketteler, 3 Bde, Mainz, Kirchheim. — 20) Jacobowski, Der christ. Staat und seine Zukunft, Berlin 1894. — 21) Goyan, L'Allemagne Religieuse; Le Protestantisme, éd.⁷; Le protestantisme et le catholicisme, t. I-II., Paris. — 22) Jāniszevski, Histoire de la persécution de l'Eglise catholique en Prusse, Bruxelles, Goemaere 1879. — 23) Dmowski, La Question polonaise, Paris, Colin 1911.

III. *Smotre - Novine:* 1) Gazette de la Croix, 21 nov. 1870 i sl. — 2) Neue evangelische Kirchenzeitung 1870 i 1871. — 3) Revue des Deux Mondes, 1. mai 1871, str. 26 i sl. — 4) Revue chretienne de 1871 et suiv. — 5) Deutsche Revue 1900 ff.

1. Windthorstova mladost.

Filozofija povijesti nam pokazuje, da Providnost upravlja svime i za sve se stara u svemiru. Prama raznim okolnostima vremena za različite potrebe čovječanstva, ona je podizala velikane, koji će izvesti njezine pute i pokazati puku svijetlo istine i pravednosti. Tako je u nemiloj borbi proti Crkvi u Njemačkoj prošloga stoljeća podigla vrijednog govornika i diplomata Windthorst-a, koji će se moći suprotstaviti velikom samosilniku Bismarcku.

Ljudevit Windthorst rodi se u Osterkappel-u kod Osnabrück-a 17. siječnja 1812. Otac mu bijaše neloš čovjek; a majka slabušna, ali vrlo mudra i radišna žena. Znojem njihovog čela, krvavim žuljevima njihovih ruku uzgajahu malog i još nejakog Ljudevita. (A. Reumont, L. Windthorst (8° 112. Heft. 3. 1913 M. Gladbach, s. 5-10). Prvu početnu školu pohađao je u Osterkappeln kod sestrica. Uz prve početke, one su mu dale i oplemenile

još više kršćanski duh, kojega je mali Windthorst baštinio od svojih roditelja.

U osmoj godini njegova života stric Ferdinand, župnik u Falkenhagenu uze ga k sebi. Mjesni, župski pomoćnik Dey stade ga učiti latinski. Sve ovo trajalo jednu godinu. Kad mu stric umre, on prestade učiti, jer nije imao ko da skrbi za nj. Pošto također ne bijaše čestitoga zdravlja, vrati se u rodno mjesto i tu malo kasnije opet započe nešto učiti kod vikara župe, gospodina Kendeler-a.

Do malo zadesi opet nova nesreća maloga Windthorst-a: god. 1822. umre mu otac. Sve se je spremalo, da mali ko sirotica ostane posred puta.

Bog je htio, a i njegova majka znala se je vješto okrenuti. Ona je tuckala sad na jedna sad na druga vrata. Nazposlije isposlova kod svojega strica, koji je bio župnikom u Osnabrük-u, da se zauzme za malog Ljudevita, te ga upiše u gradsku gimnaziju prozvanu «Carolinum».

Sa strane maloga Ljudevita nadošla je nova oteškavajuća okolnost. Opazilo se je, da je malo u godinama bio ponarastao, a slabo se u naucima uputio. Valja i to u obzir uzeti, da on nije bio dobro razvijene pameti. Ovo je majku teško mučilo. Nije znala, bi li ga ostavila da uči, ili da ga pozove natrag kući. U ovom žalosnom i smetenom oklijevanju reći će dječak miloj majci: «Pusti me majko, pokazati ću ti još što li mogu!» (Dr. K. Holl, Die Jugend Grosser Männer, S. 306).

Ove riječi bile su zaista proročke riječi!

Poslije ovoga započe kod Ljudevita novo doba. Poče da uči s najvećom lakoćom. Između svih najbolje je učio. Prvi put ova izvanrednost se je pokazala na Windthorst-u 1826-1827 školskoj godini. Mladić zbilja pokazao je što može.

Kasnije o Windthorst-u jedan učitelj ovako se izrazi: «On je pametna glava rijetke oštrine i premda hladan *izvanredne pobožnosti*». (Dr. K. Holl, op. c., S. 306).

Windthorst je bio marljiv; Windthorst je bio pobožan. Često je primao sv. sakramente, Bogu se molio i živio sveto i čisto.

Na ljeto 1830. Windthorst svrši gimnaziju odličnim ponašanjem i vrsnim ocjenama. (Dr. Holl, op. c. 306). Da zapečati milu uspomenu svojih sredoškolskih nauka sastavi sočni i zreli ne dugi rad, koji glasi: «O visokoj cijeni marljivosti jednoga mladića». Samo ime takovoga sastavka kadro je da probudi

svakomu poštenomu mladiću-učeniku pravu želju oko usavršivanja samoga sebe u dobroti i nauku.

«Ko da se ne smatra obveznim» — kliče Windthorst — «da bude radišan i marljiv? Takav cilj ima lebditi pred očima svakomu mladiću, koji se naukom bavi, ne bi li ga u djelo stavio. Tek tada će moći zadovoljiti svoje mile roditelje, koji s pravom očekivaju od njihovih učećih sinova čvrste podloge za budući naraštaj. Tek tako će moći svaki divno učeći mladić dragom Bogu dostojno zahvaliti za obilno primljena i dobro uložena dobra, kojim ga je Svevišnji obdario bio». (Dr. Holl, l. c., S. 307).

Iz početka se je držalo, da će Windthorst izaći tupan i neznalica, ali s dobrima napucima i savjetima svoje majke i učitelja izađe veliki čovjek, koji je najviše uradio za Crkvu i domovinu prošloga stoljeća u Njemačkoj.

2. Windthorstov javni život.

Windthorst što je više rastao u godinama, to je bio ozbiljniji, radišniji i savršeniji. Na jesen 1830. ode na universu u Göttingen, gdje se upiše na pravni fakultet. Slijedeće godine prijeđe iz Göttingen-a u Heidelberg, te proslijedi pravo. Kroz to se je Windthorst svojski zauzimao za svoj predmet. On nije u ludo i besposleno tratio zlatno vrijeme. Nije se skitao po gradu, ili općio sa slabim i moralno propalim mladićima. Često si ga mogao viditi da ide u crkvu, Bogu se moli i prima sv. sakramente, najbolje ljekove za učuvanje od svake moralne bolesti, osobito u onoj dobi razvoja, kada su ljudske strasti najdrskije i kada čovjek još neiskusan najlakše pada i može pasti.

Windthorst nije imao zvanje da postane književnikom ili filozofom. On bijaše čovjek praktičan i skroz odan državnim poslovima.

Nakon dovršenih nauka Windthorst postade najprije bilježnikom, te odvjetnikom u Osnabrücku. Godine 1838. oženi se sa kćeri gradskog odvjetnika i posjednika Engelen-a. (G. Goyan, Bismarck et l'Eglise, t. I. p. 241). U bračnom životu on je živio kao iskreni katolik.

Poslije Westphalskog mira 1648. sve do Revolucije vladao je s gradićom Osnabrück-om sad katolički sad protestantski bi-

skup. Ova izmjena između dvije vjero-ispovjesti proizvela je između njih (što je rijetka stvar) uzajamnu ljubav i sklad. Isti Windthorst bio je takovog duha. On nije htio, niti želio ikada borbu. On je bježao i izbjegavao borbu, koliko je bilo moguće. Kada je 1870. Bismarck započeo borbu proti Crkvi Windthorst se je u nju upuštao samo da nađe i osjegura katolicima neki «modus vivendi» u Njemačkoj, koji im pripadaše po naravnom, pozitivnom, crkvenom i povjesnom pravu. (Schulte, Lebenserrinnerung III, 313).

I ovo je jedna lijepa krepost, koja je resila javni život Windthorst-ov. (Goyan, l. c., 242).

Godine 1841. grof Wedel, koji je upravljao Osnabrück-om radi Windthorst-ove pravednosti i miroljubivosti imenuje ga savjetnikom katoličkoga konsistorija. «Ovo je jedan vatreni katolik» — pisaše on — «u koga svećenstvo stavlja veliko pouzdanje». (Finke, Hochland, siječanj 1911, str. 461).

Povjerenstvo, koje je Windthorst kod svećenstva uživao do malo urodi mu dobrim plodom. Svršetkom godine 1850. imenovaše ga u istom Hannover-u ministrom pravde. Tu službu je obnašao bez prijekora do 1853., i opet kašnje od 1862. do 1865. (Goyan, l. c., 243).

Izgubivši službu u Hannover-u izabraše ga zastupnikom u Meppenu najprije za *Landtag*, za tim *Reichstag*.

Kada su se ujedinile njemačke državice, poče raditi, da se učuvaju netaknuta i nepozleđena prava i sloboda pojedinih krajeva, puka, neovisnost vjeroispovjesti i tijesni vez Crkve i škole. (Rachfahl, Preussische Jahrbücher, 1909, I, 218; Pfülf, Stimmen aus Maria Laach, Sept. 1907, 330-332). Ova je ista prava kašnje branio protiva ministra Falk-a (Zwangschule), koji je cijelu obuku prisvojio bio za državu.

Ljudevit Windthorst oštro je šibao sve one pravnike, koji su zagovarali i branili, da država ima *«ius circa sacra»*, i to pod izlikom kao da mnoge stvari nijesu dobro označene i opredijeljene. Dvije su vlasti, kojima se upravlja svijet, nadnaravna i naravna, božanska i ljudska. Obe potječu od Boga. Prva je neophodno nužna za spasenje, druga potrebita je za izvanjski red, poredak i blagostanje. Prva ne protivi se drugoj, nego kao duh i tijelo u ljudskom compositum-u se slažu. Ipak prva nije druga, niti je druga prva. Između njih je bitna razlika. U slučaju sukoba druga klanja se prvoj, pošto ova ima savršeniju svrhu. Obe su

nužne uslijed pada prvoga čovjeka. Prva palo čovječanstvo opet podiže na nadnaravni red i vodi ga pomoću nadnaravnih sredstva k zadnjoj svrhi — blaženstvu; druga braneći red i javni poredak potpomaže i služi neupravce prvoj. Obe su savršena društva. Onda kako može imati pravo druga, koja je manje savršenija od prve, u onomu, što na nju ne spada? Nije li grozna nepravica krasti tuđe? (Rachfahl, l. c., 1909, I, 222 i II, 53).

Ovako je Windthorst tukao svoje neprijatelje u javnom životu. On ih nije gledao samo da dokazima porazi, nego svjetlošću istine rasvijetliti i natkriliti. I ovo je njegova osobita vrlina, koja ga je u svim teškim raspravama okrunila lovor-vijencem.

Kada je Prusija namjeravala proglasiti neovisnost Države od Crkve, Windthorst junački ustade dovikujući svima: Država nije izvor svakoga prava, nego ona ima svačija prava da štiti.

I ovo je njegova treća politična osobitost, što je htio sve stvari da na čistac svede i bistro ih riješi, a nipošto da u mutnome lovi, kao što često rade današnji mnogi političari.

3. Parlamentarni život Windthorsta.

Tražimo li uzroke Culturkampfa u Njemačkoj, naći ćemo da je najviše djelovala njemačka pobjeda nad Francuzima kod Sedowa, Metz-a i Sedan-a.

Jednoć se je u tom smislu duhovito izrazio isti Windhorst: «Kulturkampf počimlje sa bitkom Sedan-a». (Hüsgen, L. Windthorst, p. 78). Prusi, poslije slavnih pobjeda, mislili su kao nekoji u Italiji osnovati jedno carstvo, ali takovo carstvo u kojem će isključivo biti *narodna, njemačka Crkva.* (Pastor, August Reichensperger, II, S. 60, Freiburg-Herder 1898). Na čelu toga pokreta bijaše gvozdeni kancelir Bismarck, taj «Lutherus redivivus», koji je za tim išao, kako bi uništio sve ono katoličkoga, što nije Luther uništio. (R. Mayer, Politische Gründer, und die Corruption in Deutschen, Berlin, Bidder 1877).

Drugi je bio uzrok kulturne borbe proglašenje nepogrešivosti papine (kada uči, kao službeni učitelj Crkve, sve ono, što je obavljeno i što spada na vjeru i ćudoređe). (G. Goyan, Bismarck et l'Eglise t. I, Paris, Perrin, 1911, Introduction, p. XVII). Premda ovo potonje kašnje je nijekao Bismarck, ali mnoge nam činjenice protivno dokazuju. (Hahn, Fürst Bismarck, V. p. 573,

Berlin, Hertz, 1891). Već oko 1860. počeše narodni liberalci raditi oko toga, da ujedine sve njemačke državice. Naravno na nje je dosta uplivao pokret Mazzini-jev u Italiji. Federacija je postignuta.

Nu Njemačka kao narodna federacija (isto i u Italiji Garibaldi-jeva) već od 1865. stade zazirnim okom pratiti napredak katoličkog svijeta u Njemačkoj. (Bluntschli, Denkwürdiges aus meinem Leben III, S. 362 und 400-401, Nordlingen, Beck 1884). Stoga doskora umiješa se u crkvene poslove, da ih tobože nadzire. Više je puta huckala svjetinu, neka navali na samostane, što i učini 1869. u Berlinu. (H. M. Iweins, Le R. P. de Robiano, p. 19-21, Louvain, Peeters, 1903). U to doba narodni liberalci, tobože kao po željama puka, glasovaše zakone o izgonu redovnika. Bismarck žurio se da osnuje nove školske zakone proti religioznoj obuci. On govoraše: «Prije svega učinimo Njemačku». (Goyan, t. I, p. 66).

Što je bio Garibaldi-u Mazzini, to je bio Bismarck-u uvaženi pravnik *Blunschli.* Ovaj njemački Voltaire bio je gvozdenom kanceliru desna ruka u krojenju osnovâ proti katoličkoj Crkvi (Bluntschli, Denkwürdiges III, S. 232-234), koliko na njihovom sastanku u Worms-u, toliko u Berlinu 1869.

Kroz kratko vrijeme pitanje potpuno dozrije. Na Duhove 1870. na skupštini u Wartburg-u proglašena je borba proti katolicima u ime znanosti, slobode i kulture. (Bluntschli, l. c., III. 258-259). Katolici, premda su bili u manjini, nalazeći se u neprilici okupiše se i naprave *C e n t r u m* na obranu narodnih i crkvenih načela i prava. U to društvo stupiše Savigny, Malinckrodt, braća Reichensperger, Probst, Freytag, Windthorst i knez Loewenstein. (Spahn, Das deutsche Zentrum, S. 33-47, Mainz, Kirchheim; P. Yves de la Brière, Etudes, 5 mars 1911; Otto Maier, Zur Natur-geschichte des Centrums, S. 38-43. Freiburg, Mohr, 1882; Savigny, Das Centrum eine konfessionelle Partei, Bonn, Cohen, 1906).

3. ožujka 1871. dođe na red glasovanje. Centrum iznio je samo 43 zastupnika. (Goyan, t. I, p. 95). Windthorst-a izabrali su u okružju Meppen. Kao član Centruma i zastupnik u Reichstagu od sada brani on neovisnost i slobodu pojedinih država i katoličke Crkve. Narodni liberalci htjeli su svakoga zarobiti i potlačiti, a samim sebe nadljudima učiniti. Njih je Windthorst

ovako kudio: «Vi tražite za vas slobodu i silu, a drugima spravljate ropstvo!» (Goyan, t. I, p. 113).

Godinu prije, kada je bio proglašen na vatikanskom saboru primat papin Windthorst cijenio je to, da je vrlo korisno za sadanja vremena (Hüsgen, Windthorst, S. 169-170). «Ima časova, u kojima potreba najviše vlasti... ne može biti odbačena». Napokon čemu se uznemirivati? «Pričekajmo crkveno razjašnjenje» dovikuje. (Julius von Eckhardt, Lebenserrinerungen, I, S. 263-264, Leipzig, Hirzel, 1910).

Kada se je Bavarska radi toga najviše počela iznevjeravati katoličkoj Crkvi, Windthorst uzklikne: «Zaista tragični čas! Gospoda Bavarci dođoše u Berlin da operu svoje zakaljane halje». (Goyan, t. I, p. 207). Ovaj podrugljivi Windthorstov prigovor živo je upekao Bavarsku. Od tada malo po malo ona se je započela primirivati.

Godine 1871. Bismarck je otvorio vatru na sve strane protiva katolika. Windthorst sa svojom družinom ustade na otpor: «Izgleda da se više ne može snositi, što se katolici brane, kada ih se napada» — veljaše on — «ipak vidi se, da još nijesu umrli. Oni još nijesu mrtvi». (Windthorst, Ausgewählte Reden, I, S. 67-69).

Slijedeće godine Windthorst s Mallinckrodtom na čelu proglasi pred Bismarckom program Centruma, naime da ima priznati svačije 1) *strogo pozitivno i povjesno pravo;* 2) *slobodu vjeroispovjesti*; 3) *federaciju državâ.* Ne prizna li i ne uvaži li ovo, kocka je bačena; oni će se dići protiva njemu. (Goyan, t. I, p. 238).

Bismarck na to im odgovori: «Na zastavi Centrum-a vidi se konfesija i nema ništa do li konfesije». (Reden, V. S. 242-249).

Nakon toga između njega i njih puče svaki prijateljski odnošaj.

Četiri pučka tribuna: Windthorst, Mallinckrodt i dva Reichensperger složiše se, da si opet izvojšte ugrabljena katolička i državna prava pojedinih krajeva u Njemačkoj. Iz početka nijesu mogli ništa učiniti, jer su bili u manjini. Nu kada su stekli malo po malo sve više pristaša u narodu, počeše junački napadati gvozdenog kancelira. Bismarck u neprilici sa svojim bezbožnim proračunima svibanjskih zakona, koje je izdao 1873. i dalje proti Crkvi, ovako zaviče protiva Centrumu: «Vi se pokoravate i slušate neprijatelja carstva». A istom Windthorstu

u oči saspe neoprezno: «Vi ste poglavica jedne stranke religiozne obrane... mnogo više, nego li katolik; vi ste gvelf od glave do pete». (Mohl, Lebenserrinerungen, II, S. 176). Iz ovoga se opaža, da je Bismarck podvojio bio o Windthorstovoj koliko religioznoj toliko otadžbinskoj iskrenosti. Ali ta sumnja nije bila iskrena. Bismarck je mrzio onoga, koji se ne slaže s njim u osnovanim, novim zakonima. Windthorst je stajao na litici stijeni katoličke Crkve i sa te litice njene božanske ustanove, s njezinog stalnoga i nepromjenjivoga oblika borio se je za prava Kristove Crkve i narodne interese. Njegova njemačka postojanost i nepomičnost jest ideal pravičnosti i istine. On je apostol *pravednosti:* pravedni Josip Njemačke. Ovo je najveća krepost, koja je resila Windthorsta. Ova krepost morala bi resiti svakoga narodnoga, političnoga vođu.

Bismarck naprotiv bio je često labav i nestalan, jer njegova politika bijaše ona varanja i nadmudrivanja, koja bi ga više puta dovela do nemilih posljedica, koje bi morao pred Windthorstom povući. U takovoj muci ničim se nije znao da obrani, već je Windthorstu primijetio, da je Osnabrücki seljak.

Windthorst i drugovi dižu međutim na novo kršćanski Codex pravednih zakona, koje je Bismark bio kroz kratko sa svojom družinom porušio.

U parlamentarnoj borbi Windthorst stupa lagano, hladno, ali žilavo i svojstveno u dubokom razmatranju i čistoj molitvi. On je vjerovao, da svaki diplomata mora pitati od Boga svijetla, neka ga prosvijetli u radu i ne bi li što bolje uspio i narodu koristio.

Windthorst držao se je onih načela, koja je Centrum na početku borbe Bismarcku predložio; polagano ih je ostvarao rastući, dok Bismarck nemajući ovakove snažne podloge sveđer je padao sa svoje stare visine.

Vidite, što rade načela, a što li prevare i lukavosti? Ja ljubim načela, a mrzim prevare! — često se je izrazio naš junak.

I u ovom pogledu Windthorst služi kao uzor svakom opozantu u borbi. (Rachfahl, Preussische Jahrbücher, 1909, I, S. 253). Način njegova postupanja bijaše:*fortiter in re, suaviter in modo.* On je vazda htio svojega neprijatelja nečim višim ili boljim nadvisiti ili natkriliti, većma nego li ga na prosto potući i svladati. On mu je želio pokazati svojom moralnom veličinom, koliko je on veći u branjenju svojih i narodnih prava od njega.

I ovom apologetikom dobra Windthorst je najviše srušio Bismarcka. Nije puno galamio, nego je mnogo radio: galamila su puno njegova djela. Da se potpuno shvati i uživa njegova glasovita riječitost ne valja je čitati u službenoj stenografiji, koja nam je očuvala samo njegove riječi, već u listovima, koji nam otkrivaju fizionomiju sjednicâ i okolnosti.

Kako bi Windthorst smeo i začepio usta svojemu protivniku, odmah, čim bi započeo govoriti? Psihologično: stvar je vrlo važna, a i ugodna znati. U nekoj osobitoj, umnoj okretnosti za tren oka našao bi i otkrio svojemu protivniku *zapreku,* koja mu smeta, da njegova stvar ili predlog prodre. Čudnovato! Slično je i gvozdenog kancelira tako uhvatio i pomeo. Nitko mu ne bi znao taj čas odgovoriti. On je onda za šutnje opet se digao i svoju stvar u opreci sa onom na pola oborenoj razložio i obranio dokazujući vazda sa nečim boljim i ljepšim. Ovako je istoga Schultea i liberalca Miquela obarao i silio da mu predloge uvaže (Sculte, Lebenserinnerungen III, S. 316). Pronađenu zapreku svojega protivnika usvojio bi i u nekom na pola šaljivom tonu vrtio sad na jednu sad na drugu stranu, sad ošinuo, sad pomilovao napokon sa nekim dostojanstvom sahranio u zaborav. Windthorstovi *zigzagi* više puta bili su lijepe riječi ili njihova igra za to ponajviše udešene, kako bi mogao, što lakše svojega protivnika pažljivim učiniti; kadikada bile su izražene u baročkom stilu, često pune duhovnosti, ali vazda su tekle u naravnosti. Njegovi protivnici tražili su nekom naglom oštrinom i neustrpljivosti odgovor, nu on ih je nehotice kao u šali pipao i dovađao na svoje predloge, koji su bili: *istina* i *pravednost.*

U najvatrenijoj debati bijaše najoprezniji da ne bi rekao što neoprezna ili zaključio. *Guizot,* koji ga je iz daljega promatrao, reče jednog dana Savignyu: «Ovo je prvi pravdadžija našega vremena; nitko ga ne nadilazi» (Finke, Hochland, Jan. 1911, S. 459).

Windthorst inače bijaše čovjek bez interesa, ljubezan i srdačan.

U Hannoveru svak ga je štovao i ljubio, pa isti protestanti. Jednog dana reče publicisti Eckhardtu: «Vidite... ovdje nikomu ne pada na pamet da se starog Windthorsta uzme za slabog papistu, što mi govore u Berlinu. Ovaj svijet me poznaje». (Eckhardt, Lebenserrinerungen, I, Leipzig, Hirael 1910, S. 262-265). Riječ *«pravo»* izgovarao je veličanstveno i punim ustima.

On je svoju narav oplemenio i usavršio nadnaravnim darovima: molitvom, samoprijegorom i čestim primanjem svetih sakramenata. Gotovo svakog jutra slušao je sv. Misu. Često išao u zabit i tu razmišljao o političnim i sociologičnim pitanjima i osnovama. Što nije mogao sam po sebi dokučiti, pitao je savjete u svojega bratića Hüffer-a i drugih dobrih katolika. (Goyan, t. I, p. 246).

Usporedimo li privatni, parlamentarni život Windthorsta sa životom naših parlamentaraca u Beču, ne ćemo li naći veliku razliku?

Nadnaravno okrijepljen Windthorst dolazio je u sabor kao gromovni Jupiter. (Schulte, Lebenserrinnerungen III, S. 316). Za svoje govore dugo se je spravljao. On je bio dušom pravnik. Njegova riječitost bijaše ozbiljna, široka i puna vatrene logike. Neka duhovna vatra žarila je njegove riječi i bistrila dokaze. Kad i kada je sasuo u protivnika žestoke epigrame, koje je prije sasvim dobro promislio i naučio. Svaki put prije nego je ušao u Reichstag, on bi se redovito taj dan pričestio i prosio pomoći od Boga. U jednoj prigodi, kada mu je jedna osoba bila čestitala nakon govora, Windthorst odgovori: «Vi ste dobro molili». (Pfülf, Mallinckrodt, S. 433-34).

Windthorst bijaše Kato Centruma. Poslije smrti Mallinckrodta, 26. svibnja 1874, on postade glava i vođa njegova, Mallinckrodt za prve četiri godine borbe, pa sve do svoje smrti potpuno se je slagao s Windthorstom. Bili su kao nokat i meso za materijalne probitke naroda, a u duhovnim jedna duša u dva tijela. (Pfülf, op. c., S. 329). Braća Reichensperger su dobro služila Windthorstu, osobito Petar (1810-1893). Ovaj bijaše učenjak-pravnik. Krasno je govorio. On sastavi zakone protiva Bismarckovoj konstituciji. Nije bio religiozan kao Windthorst, ali je ipak bio poštenjak i neprikoran. (Schlesinger, Grosse Männer einer grossen Zeit, S. 191-208). August naprotiv bijaše više liberalniji od Petra. Između svih centrumaša radi toga najviše ga je volio Bismarck. To isto on ispovjedi u jednoj prigodi 1890. ovim riječima: «On mi se je vazda pokazivao naklon». (Pastor, Reichensperger, II, S. 387).

Windthorst je u borbi za Crkvu pokazao i izvojštio: *pravičnost;* u borbi proti Bismarckovoj, nasilničkoj konstituciji: *pravo,* koje se može učuvati u Njemačkoj pomoću federacije pojedinih državica. Cilj njegove oporbe bijaše strogo pozitivno i

povjesno pravo svakomu označiti i dati, a ne pod jaram samovolje i sile skučiti.

I ovim se je Windthorst pokazao pravim uzorom i apostolom pravednosti i prava u politici.

Kada je zakon o monopolu škole ušao u Njemačkoj u krepost, reče slavni Reichensperger: «Sve ovo više manje za tim ide, da se učini škola bez Boga». (Landtag, S. 660. — Sjednica 8. veljače 1872). U istom smislu tužio se je Windthorst na slabe školske osnove zakonâ ministra *Falka*. On je prorekao Prusiji, da će propasti ili postati poganskom, ako li ne popusti i dopusti slobodnu obuku (Windthorst, Ausgewälte Reden, I, S. 48-66). Kada glasoviti materijalista Wirchow i pravnik Gneist spočitnuše Windthorst-u nedovoljnost naobrazbe u katoličkim školama, odgovori im: «Znanstveno naučavanje treba da bude prama znanstvenim načelima, religiozno prama dogmatičnim načelima». (Landtag, S. 705. Sjednica 3. veljače 1872). Kašnje se junački ogledaše Windthorst sa Wirchowom, a P. Reichensperger sa Gneistom. Borba bijaše religijozno-političnog smjera. Najposlije privolom cara Vilima Falkov osnovni školski zakon prodre sa 52 glasa većine. (Goyan, I, p. 259). Windthorst nemogući ništa učiniti u Reichstag-u odluči prizvati se na katolički diplomatični svijet, osobito na Pija IX. (Goyan, t. I, p. 262). Papa posredova, ali sve bijaše uzalud; Bismarck odsječe svoju: «Ne plašite se, mi ne idemo niti srcem, niti duhom u Canossu». (Bismarck, Reden V, S. 337-348).

9. svibnja 1873. već je spremio Bismarck osnovu svibanjskih zakona. Centrum diže tada urnebeski vapaj uz očajni prosvjed, Bismarck ne htjede s njim imati nikakva odnošaja, cijeneći, da su u njemu neprijatelji domovine. Windthorst prizva se na narod govoreći Bismarcku: «Ti želiš rat, ti ćeš ga i imati» (Goyan t. I, p. 408; Texte des lois du mai, voir Goyan, t. IV, p. 241 et suiv).

Odsada Windthorst je radio u narodu, prosvijetlivao ga i napućivao, kako se ima vladati. Bismarckova sila nije se mogla dugo održati. Atentati Hödela i Nobilinga učiniše, da car Vilim otvori oči i uvidi posljedice bezvjerskih zakona. Bismarck usilovan glasom naroda i žilavim nastojanjem Centruma poče u srpnju 1878. opet da uđe u relaciju s papinskim poslanikom u Monakovu — Masellom. Godinu kasnje u istom mjesecu pade ministar Falk pod udarcima Windthorsta. Naslijedi ga von Puttkamer. Ovaj odmah ukloni strogost Falkovu. Počeše bolji dani svićati katoličkom, njemačkom narodu. Njemački poslanik Eulenburg i kardinal Jacobini u Beču u sporazumu s Windthorstom, koji je bio glavar Centruma, stadoše se dogovarati o izmirenju Crkve i Države u Njemačkoj. Uz to Leo XIII., pisao je u prosincu 1882., da se razvide i pretresu svibanjski zakoni. Bismarck je proti svoje volje i nehotice morao se približiti Canossi. Jacobini s ministrom Schloczerom sve je uspješnije radio, da se Crkvi povrati ugrabljena oblast o uzgoju klera. Zbilja dva mala sjemeništa bijahu na novo otvorena u Fuldi i Paderborn-u. (Goyan, t. IV, p. 7). 22. svibnja 1883. popraviše neke zakone, koji su upravce zasijecali u bit hierarhije. «Glasnik Carstva», glasilo protestantskih konservativaca, tom prigodom zajauče na to: «Mi smo prošli u financijalnim proračunima i u kulturnoj borbi deset najljepših godina mladosti novoga *Carstva*, i ova nesrećna borba potamni čitavu našu budućnost». (Reichsbote, 29. Mai 1883; Chronik, 8183, S. 225-227).

Windthorst bijaše se živ satrao od napora i truda. Videći da su se stvari na bolje počele okrećati reče jednoga dana: «Oh, da bi stvari još bolje pospješile, e da ova nevolja mine. Bijeda katoličkoga puka viče prama nebu». (Reichstag, 26. siječnja 1883. S. 1084). Vidi se, da je Windthorst iskreno ljubio narod i da je za nj ozbiljno radio. Windthorst je narodni mučenik i patnik!

Leo XIII. preko uzoritoga kard. Jacobini-a u Beču sjajno je uplivao na Bismarcka. Bismarck, kada bijaše malen, sam je mogao hodati, kamo ga je bila volja; kada je ponarastao i došao na najveći stupanj samosile i vlasti, morao ga je drugi predvoditi. Da mu malo pokadi, ne bi li mu oblakšalo Leo XIII., kao vješti diplomat pošalje mu i počasti ga najvećom odlikom: «redom krsta»; i tako Bismarck s papinskim krstom na prsima ode u Canossu, premda se je s njom prije najviše izrugavao. Ob ovoj počasti ovako se je izrazio svojemu prijatelju Buschu: «Papa mi je dao svoju najljepšu odliku uz jedno vrlo laskavo pismo». (Busch, Tagebuchblätter, III, S. 203. — 5. siječnja 1886). Bismarck sa Leonom XIII. od sada se je vrlo lijepo gledao. On ga je smatrao najvišim papom državnikom. (Hüsgen, Windthorst, Aufl.[3], S. 224). Ali je bio lukavac i htio ga je za se osvojiti protiva Centrumu. 20. studenoga 1886. predloži stoga novi proračun za povišenje vojske u Reichstagu, neka se glasuje za sedam godina. S Windthorstom nije mogao ništa učiniti, jer je ovaj

bio mudriji od njega. Windthorst je neprestano smišljao, kako bi uništio svibanjske zakone u obim kućama. Znao je dobro, ako bi glasovao za takav proračun, da bi sam sebe i Centrum pokopao, jer bi time podao opet samosilu i samoupravu samom Bismarcku u ruke, neka radi što ga je volja. Da taj zakon prodre, Centrum je bio neophodno nuždan da glasuje; ali on nije htio sa svojih opravdanih razloga. Što li će Bismarck? Ode s papinskim krstom na prsima u Canossu, tražeći, neka usiluje Centrum da za nj glasuje proračun, a da će on popustiti u zastalom pitanju svibanjskih zakona. Papa sav veseo javi odmah u Beč kard. Jakobiniu, da nagovori Centrum na glasovanje. Jacobiniev poslanik di Pietro ponese pismo Centrumu. 2. siječnja 1887. počelo se je glasovati, ali se Windthorst sa svojima ne miče. Tek s 14 glasova većine je primljen proračun za tri godine. Bismarck sav ljutit sada piše opet papi o neposluhu Windthorsta «osnabrückoga seljaka» i izda proglas, ne bi li ga omrazio pred narodom, budući da ne samo radi protiva državi, nego i protiva Crkvi. Windthorst ovom prigodom junački se održao i ponio, govoreći, da mu je sv. Stolica preko kard. Jacobinia ostavila potpuno slobodne ruke u političkim stvarima, a glasovanje za vojni proračun spada na isključivo političnu stvar: da on stoga nije u ničemu pogriješio, niti radio protiva papi, niti protiva državi; dapače za Crkvu i narod. (Goyan, IV, p. 117-132).

Ovo je bio zadnji udarac samosili Bismarck-ovoj. Ovaj udarac zadao mu je moralnu smrt u povjesti njemačkoga naroda.

Godinu dana kasnije su svibanjski, bezbožni zakoni protiva konstituciji Crkve u glavnom poisporavljeni, a da nije tako Windthorst učinio i nadmudrio gvozdenog kancelira, ko zna kako bi stvari sa Crkvom svršile.

Diplomatičnom geniju Windthorsta, moraju se diviti i neprijatelji.

Najposlije kada je svršio svoje poslanstvo, za koje ga je Providnost bila odredila, umre s onim riječima na usnama: «Oče, u ruke tvoje predajem duh moj», 14. ožujka 1891. u Berlinu. Tijelo njegovo sahraniše u crkvi, koju je on u Hannover-u zasnovao bio. Kralj i papa, narod i gospoda, katolici i protestanti u velike su ga na svrhi štovali. Grad *Meppen*, čiji je doživotni bio zastupnik, podiže mu krasni spomenik 1895.

KLEVETA.

Roman našega doba.

Pripovijeda **Antun M. Bašić I.**

PRVI DIO.

I.

— Nosi mi se s' očiju, nesretnice!...
— Hugo, za Boga!...
— Šuti, bezbožna majko...
— Slušaj me...
— Ni riječi! il' drukčije...

I Hugovo lice već blijedo postane grozno. Nesretna Matilda uhvativ se lijevicom za srce, koje je htjelo da pukne od boli i desnicom u bujnoj kosi, zajeca i padne polu mrtva na pod. Hugo takne puce munjevnog zvončića i u tili čas dođe u sobu Zita, sobarica, koja opazivši gospodaricu gdje leži na tlu, zavapi:

— Oh! Bože... moja dobra gospodarica!...

— Povedi ju do postelje, zapovjedi Hugo — povratit će se k sebi... nije joj ništa. Vidiš da se već miče!

— Dođite, dođite, gospodarice. Ovdje vam nije najbolje... položit ću vas na krevet.

Matilda, koja nije sama mogla ni makac, pomoću Zite pođe u sobu gdje joj spavahu sinovi Marcelo i Ivica, i mala Angela, te se baci onako obučena na postelju.

— Molim, draga gospodarice, da vas svučem i da vas pokrijem. Ali što se je dogodilo? Oprostite što Vas pitam... znate da vas volim...

— Ne pitaj me, dobra Zito... Oh, jadno ovo moje srce... puknut će... Hugo!... Dopusti da govorim... nevina sam!

Iznenada sjedne na postelji i vješreć očima po sobi rasvijetljenoj slabim plamenom uljenice, koja je gorila pred Gospinim kipom. Baci oko na sinove, koji su mirno spavali, neznajuć za materinsku bol; svrne pak lutajući pogled na bližnju postelju, praznu. Pade nauznačice te očajno zarida: «Djeco!... Hugo moj!...» i umukne. Dječica se na taj glas probude i kao da slute groznu budućnost, zavape: — mamice!— i to im bješe zadnji put u životu. Mala je Angela mirno spavala anđeoski san.

Kako je prošla ona noć jadnoj Matildi pod pritiskom sramote i nepoštenja, ko bi se usudio opisati? Ipak je bila nevina. Nedužna a ne mogaše se opravdati, nije mogla dokazati svoju nevinost svome mužu, kog neizrecivo ljubljaše, jer ju on, cijeneć ju u istinu krivom, nije htio ni saslušati. Vrzale su se ove misli po njezinoj glavi: — Što će od mene biti, kad me on cijeni nevjernom... on, koga tako silno ljubim... njegovi će pogledi, ako se i udostoji na me ih podignuti, biti za moje srce otrovane strjelice... neće mi više reći: ljubim te, Matildo... dapače on će me prezirati! Nesretne mene!... Moj Bože, ti sam poznaš nedužnost moju... neće ljudi da me čuju... ti dakle... ti, Bože budi mi milosrdan!... A moja dječica?... Ah! jadne majke... i ona će me mrziti!... To je odviše!... Ne, ne reći ću im da sam nevina... nek me ljube!... Strašno li je! nemogu više!

Predviđaše nesretnica gorku budućnost. Srdžba, koju je vidjela opisanu na licu svog muža, proganjala ju... slika sinova, koju si je predočivala kao da od nje prestrašeno bježe, bola joj srce, dok ju umor ne svede u nekakvo mrtvilo. U tom uspavana pružaše sad ruke pred sobom kao da hoće koga odbaciti od sebe, sad se je previjala, nerazgovjetne joj riječi izlazile iz usta; a jadna Zita sjeđaše u kutiću sobe neprestano upirući u nju svoje oči; u svom je srcu sažaljivala nesretnu groficu i trla si mozak da bi ikako dokučila razlog tolike boli.

Grof je Hugo ostao u svojoj sobi. Njegovo je lice bilo preblijedo, a svako njegovo micanje na hipove. U očima se je vidjelo, da je nješto stalna odlučio.

— Ala sam se ljuto prevario!... reče dignuv se sa pisaćeg stola i uzrujano hodajuć po sagovima svoje sobe. — Ko bi to bio i pomislio?... Nesretnice!... tako si me obeščastila!... Ali, Matildo,... ne, neću nikad više izustiti ovo ime... nesmiljena

ženo, na ovaj si mi način uzvratila ljubav!... gdje su ti obećanja vjernosti?... gdje li ljubav prema djeci?... Eto, propadosmo ja i oni... svaki će na nas prstom pokazivati, govoreći: cto, ovo je muž one, koja... oh, ne! — zaviče udarajuć nogom o tle i dižući stisnutu šaku — ne, neću ja slušati ove riječi... bježmo, bježmo iz ove proklete kuće!

I umoran i zamišljen spusti se na sjedalo.

— Ne, neće me ova kuća više vidjeti... sve što me okružuje, sve me sjeća na Mat... ne... na onu nevjernu dušu. A djeca? Otet ću ih njezinoj ljubavi!... ljubavi?!... kako? kad ih ona više ne ljubi!... da, otet ću ih osramoćenju... djeca će sa mnom, neće ih uživati ona bezbožna majka. Pa napokon oni su moji... imam pravo. Marćelo i Ivica mogu sa mnom... oni me mogu slijediti... ali Angela?... moja mila Angela!... ona je još malena, nježna... morat ću ju njoj ostaviti... U onim rukama?! Možda je i bolje!... jer ona sva naliči onoj nesretnici... a za me bi teško bilo imati pred očima sliku i priliku one, koju sam nekada ljubio... Nesretnog li oca!... na što si spao!... do čega si došao!... ali nema kud kamo; bit će mi teško, ali moram: kratko je vrijeme... noćas mora sve svršiti!

Sjedne opet k pisaćem stolu. Uze papira, pero, napiše pismo, i dok se je time bavio, činilo se, da piše svoju vlastitu smrtnu osudu. Izbriše, popravi neke riječi, grozničavo prepiše to pismo, zapečati ga i postavi ga na obli stol pred divanom na očigled svima. Na omotu je bilo napisano: «Onoj, koju sam negda ljubio».

Tad pritisne puce zvonca.

Sobna se vrata polagano otvore i pokaže se žalosna Zita.

— Probudi kočijaša, i čim prije nek pripravi kočiju.

— U ovo doba? — primjeti sobarica.

— Što ti je stalo? — Kako je gospodarici?

— Sad počiva... ali kako?! kao osoba koju tišti neizreciva bol... često vas imenuje, zove...

— Dobro, dobro... — prekine ju Hugo — hajde i izvrši što sam ti rekao... Dapače, počekaj... probudi Marćela i Ivicu, odjeni ih najljepšim haljinama i tad ih meni privedi. Ali pazi, da ne probudiš gospodaricu, jer njoj je nuždan mir i počinak... drukčije, Zito, pokajat ćeš se. Jesi li me razumjela?

— Jesam, gospodaru. — To je bio odgovor smetene sobarice, koja ništa ne mogaše od svega toga razumjeti, i ode.

— Što je danas gospodaru? — mišljaše ona — ne će da pogleda gospodaricu?!... a blijed je kao krpa... zove ju «gospodaricom»; on, koji je vazda govorio: «moja Matilda»... hoće da mu povedem sinove! Nešto se iza brda valja!... ali mi se čini, da će biti zla.

Dođe međutim do konjušnice, probudi kočijaša, koji s početka radi sna ne razumijevaše o čem se radi, ali kad je uvidjela da je napokon na čistu i da će odmah upregnuti konje, ode u grofičinu sobu. Spavaše jadna grofica ali se je moglo lako opaziti po burnom podizanju prsiju i po iznenadnim okretanjima tijela, da joj je težak san.

Zita neopažena učini po gospodarevoj naredbi.

— Marćelo, Ivica... — zovne ispod glasa drmajući polagano ono dvoje dječice slične Rafaelovim anđelima. Nešto nerazumljivo izbrbljahu, obrnu se jedan prema drugomu, uvijek zatvorenim očima, te se zagrle nježnim i punanim rukama.

— Ustajte, vrijeme je već; zove vas otac. Marćelo, Ivica, brzo, nemojte me ljutiti!

— Ali još se ne vidi... zamrmlja pun sna Marćelo, dok je Ivica otezao nožice i tr'o oči, pa videći blizu sebe sjedećeg Marćela, zapita ga:

— A kamo ćeš?

— Šuti, Ivica! — zapovjedi mu Zita — mama je bolesna!

Na te riječi svrnu raskolačene oči prema postelji i upriješe pogled na milu svoju majku.

— A što joj je? — zapita nevini Ivica, koji je neizrecivo i neobično ljubio «mamicu svoju».

— Šuti, kažem ti opet, Ivica. Obucite se brzo, čeka vas tata.

— Koji je blagdan danas? — zapita ispod glasa Marćelo.

— Kakav blagdan! — odgovori bolno sobarica.

— A onda zašto nam pružaš najljepše odijelo. Tata neće...

— Umuknite jedan put... pustite da mama spava.

Umiriše se. Zita ih je spremala, a međutim dječica zijevala od sna. Mali je Ivica imao vazda uprte oči na bolesnu majku. Ivica, žrtva ljudske zlobe, gledaše predmet svoje nježne i neizmjerne ljubavi, nesumnjajući da su to bili zadnji pogledi na onu, koja mu dade život i s kojom je bio skopčan sinovskim vezom. Bijedan će Ivica tražiti majku svoju, zvat će ju... ali uzalud, dok joj ne pođe u susret na nebeskim vratima!

Kad su djeca bila već spravna, Zita, kao da je predviđala

budućnost utisne im cjelov na čelu, pak ih mirno i polagano odvede do postelje bolesnice, podigne jednog po jednog do blijedog lica majke da ju poljube. To je bio zadnji poljubac tužne djece rascviljenoj majci. A nježna ga majka nije mogla ni odvratiti!

Dok se sve to događalo u sobi bolesne grofice, grof je bio svršio pismo namijenjeno svom bankijeru u Londonu, gospodinu John Wallesu i stavi ga u svoju lisnicu. Kad zatvaraše kovčeg, na kom bijaše već napisano «James Mac Donald», začu kucanje na vratima.

— Naprijed! — ozovne se. I odmah uđe krupni kočijaš imenom Jakov.

— Je li sve u redu, Jakove?

— Na zapovijed, gospodine grofe.

— Počekaj me dolje pred vratima... doći ću odmah.

Htjede Jakov da izađe, ali vidjevši tik vrata Zitu sa dječicom, navjesti ih grofu.

— Neka dođu, a ti hajde!

Nesretni otac ne mogaše ino a da ne pritisne na svoje grudi mile sinove, kao da je u taj čas našao izgubljenu ljubav. Zamisli se za časak, te na prstima nogu izađe iz pisaone i potiho otvoriv vrata grofičine sobe, gdje je Matilda ležala, ne svrnuv ni pogled na nju, ođe ravno ka koljevci gdje spavaše Angela, lijepa kô pupoljak ruže u proljeću; prigne se, poljubi bijelo-ružičasto lice svoje mile kćerke i kleknuv pred koljevkom, zavapi: «Marijo, tebi preporučam moju Angelu». Opet joj utisne cjelov, te ju pozdravi: «Angela moja, s Bogom!» Oči mu se zacakliše suzama i velikom se brzinom udalji iz one sobe u koju ne će više nigda stupiti. Izlazeći začu zajecaj nesretne Matilde, kog nije zaboravio za vas život.

— Marćelo i ti Ivica dođite sa mnom! A ti ćeš, Zito, sutra predati na poštu ona pisma što su na pisaćem stolu; devet ih je, ali pazi da ih ne izgubiš ili zaboraviš, jer su sva od velike važnosti. A sad uzmi taj kovčeg i donesi mi ga dolje.

— Ama, gospodaru, vi odlazite!

— Šuti, Zito! Idem... preporučam ti gospodaricu, a kad se povratim pokazat ću ti moju zahvalnost.

— Tata — reče iznenada Ivica — mama je bolesna... poljubio sam ju u lice... ali mi se činila blijeda, blijeda, kako Rozina, kad su ju odnijeli iz kuće.

Ivica se je sjećao, da je vidio mrtvu sestricu Rozinu, kad su ju nosili da je ukopaju.

— Tata, tata — nadoda Marćelo položiv svoju ručicu na očinu ruku, — a zašto neće s nama i Angela?

Jadan je otac bio na strašnim mukama, pa ogorčenim srcem zapovjedi sinovima da umuknu.

— Gospodine grofe, dopustite da vam poljubim ruku! — i jadna je Zita ronila suze.

— Zito — reče joj Ivica, drmajuć je — čuješ, reci mami da ne plače, kao onda kad smo otišli na selo.

Zita, vjerna Zita, nije više slušala jer ju je gorki plač dušio. Kad Hugo dođe do vrtnih vrata, oćuti kao da mu neka gvozdena šaka tišti srce... i zapovjednim glasom, da tobože sam sebe svlada u tom groznom času vječnog rastanka, reče kočijašu.

— Na kolodvor!

Ta kobna noć bijaše dvadesetog kolovoza 1892!

II.

Da je cijela Italija prepuna umjetničkih i prirodnih divota, svakomu je poznato, ko je iole zavirio u tu lijepu zemlju, domovinu tolikih velikana na polju slikarstva, kiparstva i drugih umjetnosti. Da o tome dugo razlažem, nije ovdje moja zadaća, Zaustavit ću se samo za časak na kraju gornje Italije, možda malo poznatom, ali zato ne manje lijepom; a to je Brianza. Ona se stere na sjevero istoku Milana; brežuljci u svojoj raznoličnosti, bujne šume, voćnjaci, vinogradi rese neprekidno tu divnu zemlju, gdjeno stanuju dobroćudni seljaci, naviknuti još na stare patrijarkalne običaje. Svugdje, kamogod se okom svrne, vide se zaseljci bogatih Milanskih obitelji, gdje ta gospoda ljeti uživaju blago podneblje, i gdje imadu na izbor šetnja, na kojim se dive neopisivim vidicima. Ko nije vidio Missaglia med šumama; Sartiranu sa njezinim jezerčićem, okolo kojeg se u gustim trstikama skrivaju divlje patke, slatka meka lovaca; visoku Montevecchiu, poznatu radi njezinih malih siraca; taj ne smije govoriti o tom krasnom kraju. Među tim ljepotam posjetitelji uživaju. Tamo im je Brivio na obali rijeke Adde; a to je domovina glasovitog Cantu a onamo im Grugana, brežuljak, na koji se uspinju da vide s lijeve strane preko brze Adde grad Lecco sa

čuvenim dvorom Don Rodriga; Somasku, gdje je po Manzoni-u bio dvorac Neimenovanog (Innominato), pa Pescarenico; a s desne: Celanu, za kojom se diže brdo Resegone, tako lijepo opisano od neumrlog spisatelja i «Promessi Sposi» («Vjerenici»), Villu d'Adda i Bergamska brda. Nit je manje divan pogled sa brdašca Sabbioncello, pred kojim se prostire cijela nizina do dalekog Milana, gdje se u njegovoj sredini vidi ono divno djelo Galleazza: stolna Milanska crkva sa mnogobrojnim tornjićima; i Merate puna zaseljaka okruženih čarobnim perivojima posjeda znamenitih Talijanaca.

Zaustavimo se za malo u ovoj zemlji, u kojoj ćemo se upoznati sa osobama ove pripovijesti.

Bilo je ljeto god. 1885. U San Marcellino, nedaleko od Sartirane, i prema tako zvanoj «Cascina» dizao se zaseljak nekog bogatog trgovca iz Milana, imenom Fridrik Tolmaso. On bi tu malo kad boravio, budući zaposlen u glavnom gradu Lombardije velikim trgovačkim poslovima, ali bi mu supruga Kornelija i kćer Matilda svake godine išle tamo, te bi zategle boravkom, dok bi se pojavio prvi snijeg. Kornelija i Matilda bile su uzor majke, kćeri i kršćanskih žena. Čisto Ambrozijanke, bile bi dale zadnju kap krvi za svoju vjeru; a tu su čeličnost značaja crple pohađajući nauk kršćanski, kako se još od vremena sv. biskupa Karla Boromejskog pa do današnjeg dana čini po Milanskim crkvama. I zato je njihovo srce bilo vazda otvoreno siromasima, njihove desnice uvijek spružene na milostinju te nije čudo, da ih je svaki ljubio, štovao i poznavao pod imenom «dobrih gospođa».

Kornelija, kojoj je bilo onda preko četrdeset i pet godina sprovađaše dane svoje radeći za siromahe, čitajući poučne knjige, i kad bi joj vrijeme dopustilo, pohađajući kojeg bolesnika, noseći svakomu po potrebi malo rubenine izrađene svojom rukom ili malo hrane ili pak novaca, kojim je obilovala. Ova djela kršćanske ljubavi svršila bi često sa šetnjom do Gospe *del Bosco*, znamenito Marijino svetište u Brianzi, i to sa svojom Matildom, koja bijaše prava slika i prilika majčina. Njoj je onda bilo 18 godina.

Jednog su se dana vraćale sa spomenutog pohoda prema San Marcellino, uspinjući se blago putem i promatrajući s visine rijeku Addu, koja je brzala protivnim smjerom. Iznenada začuju kas konja, koji ih je slijedio. Na konju je jašio dolazeć iz

Imbersaga mladić, lijepo obučen. To je bio mjernik Italo Marzucchi, koji je bio pozvan u onaj kraj za gradnju velike zgrade u istom Imbersagu; svi su ga tamo poznavali.

Matilda, povukav majku k rubu puta, da ostavi slobodan prolaz vrancu, istinktivno se obrne, da vidi, ko to dolazi. Mjernik se u tili čas uznese videći neobičnu ljepotu Kornelijine kćeri. I doista Matilda je bila lijepa. Lične crte malko produljastog lica bile su savršene, put ružičasto-bijela, oči pune izraza dobrote, crne ko ugljen slagale se divno sa bojom njezine kose, koja je u dvjema dugim pletenicama padala niz leđa. Srednjeg stasa, cijela je osoba pokazivala odlučnost, ali razblaženu velikom čednošću. Netom opazi mladog jahača obrne pogled prema gornjoj strani: konjanik brzo ih stigne i prođe mimo njih. Ovaj pogleda Matildu, koja je držala uprte oči na put, kojim je hodala, i kao da ni taj pogled nije bio dostatan, više puta svrne oči na nju.

Mjernik idući tad na željeznički kolodvor Cernusco-Merate, za poslom, nije imao više mira. Pred očima lebdjela mu je vazda Matilda, i zato odluči, da se za nju čim prije raspita: gdje stanuje? kojoj obitelji pripada? Na tu se istragu dade odmah sutradan, a bila je baš nedjelja. — Po kasnoj dobi dana, kad je susreo prvi put Matildu, prosudi, a nije se prevario, da te dvije gospođe, moraju stanovati: ne u Merate, niti u Sabbioncello, nego bliže: ili u San Marcellino, ili u Sartirani. Potraži ih najprije u Sartirani: ali nitko mu nije znao dati povoljna odgovora o njima, pa odluči da će u Cascinu i u San Marcellino. Kad htjede da se uputi, nađe se na uskom putu blizu Sv. Petra, župne sartiranske crkve. Puk je onda baš izlazio iz hrama, te bi prisiljen da se zaustavi i da sađe s konja. Uhvati svog vranca za uzde, da se ne preplaši, i čekaše dok svijet izađe. Još su pojedinci izlazili, a on da će na konja, kad baš u taj par izađu Kornelija i Matilda. Netom ih spazi, zakuca mu jako srce i upre oči u Matildu, koja, pocrveniv, obori oči na tle, i uhvativši pod ruku majku, pobržim se korakom uputi put kuće. Crvenilo, koje je pokrilo lice te dobre djevojke, ne bje za Itala neopaženo niti bez ikoje vrijednosti; on ode za njima i ne izgubi ih sa vida prije nego su uljegle u villu San Marcellina. Za onaj dan bio je presretan i zadovoljan.

Slijedeća dva dana prije zapada sunca vrati se u San Marcellino nadajući se, da će vidjeti gosopđicu Tolmaso; ali mu ne pođe za rukom. To ga ni najmanje ne smete, nego on proslijedi

i trećeg dana, da ju gdjegod zateče. I doista vidi ju, gdje se sama samcata šeće po vrtu čitajući nekakvu knjigu. Htjede joj se javiti, pozdravit ju, ali debela i gusta stabla otmu mu je sa vidika. Ustrajan bieše tako za nekoliko dana; kadgod bi ju vidio, a kadgod ne. Italo videći da tako ne ide, u velikoj ljubavi za Matildom odluči, da će joj pisati. Koliko nije mozgao, koliko je puta pisao novi listić, dok mu najposlije ne ispane list po njegovoj volji, a dostojan one, kojoj je bio namijenjen! Ne treba spominjati, da je papir bio zakađen miomirisom, da je bio ružičaste boje, modernog kalupa, i da je rukopis bio doista krasan. Zadovoljan izađe da ga baci u poštarski sandučić, pak se vrati kući.

Mišljaše već, da je ona njegova: ona divna djevica. Nije predvidio možda, da Matilda nije bila u broju onih djevojaka, kojim je dosta zakađen papir, i slatka ljubavna riječ, kako ćemo i vidjeti. Koli je slatko sanjao Italo, neka si svaki predstavi, slobodno mu je.

Dojdućeg se dana Matilda šetala u vrtu čitajući *«Le mie prigioni»* Silvija Pellico, kad iznenada začu glas listonoše, očekivani i mio glas, koji nam javlja lijepih i željnih novosti, kad ne nosi žalosne: «pošta!!» — Mlada Matilda skokom bje blizu vrtnih vrata i primiv pismo, zaboraviv i pozdraviti nosioca, koji je pred njom skinuo kapu, zapita samu sebe u čudu:

— A ko je taj što mi piše?... Ovo nije očev rukopis... pa u tako finom omotu... Da vidimo!

Otvori, pročita nekoliko riječi, promijeni boju lica, a kad je svršila čitanje, uozbilji se sasma. Ostane nepomična, udubena u misli, sa pismom u ruci. Mišljaše možda, što će tim listom; ali se odmah odluči, i

— Moram — rekne u sebi — pokazati majci ovo pismo, ona mora znati sve. — Mamice, mamice!

Odazva joj se Kornelija:

— Dođi, dođi gori. Piše li što tata?

O, da bi sve djevojke sličile Matildi, koliko bi si jada u životu prištedile! — A njihove majke da su kao Kornelija, koja je ljubila pravom kršćanskom ljubavi svoju Matildu; ne bi ove trpjele toliko žalosnih časa!

Uzađe Matilda na prvi kat i uljegne u sobu, gdje joj je majka šila košulju za nekog siromašnog starca. Netom joj dođe blizu, zagrli ju, i reče:

— Mamice, ti si mi sve. Čitaj!

I preda joj pismo. Dok je Kornelija pomno čitala, ona je ispod oka gledala majku svoju, da joj pogodi misli. Pošto je pročitala list, majka vlasti, podanom joj od iste naravi, pogledav nježnim okom svoju kćerku:

— Počekat ćemo — reče — draga Matildo. Sve, što se čini iz prvog maha, ne ispane dobro. Je li tako?... I prije svega... — nadoda, stavljajuć list na sto — i ti znaš, da nije dobro naći se u četir'oka sa nepoznatim čovjekom; i zato će sastanak, što ti ga on predlaže, naravno ispasti. Je li?

— Dä, mila majko, ta znaš da ni koraka ne bih učinila bez tebe — odgovori gledajuć u tle čedno djevojče, koje je prvi put primilo takvo pismo.

— Pa — nadoda Kornelija — valja znati, ko je taj gospodin. Nije zlato, sve što sjaje, te ne bi htjela, draga kćeri... dođi da te zagrlim... — i privine na grudi milu jedinicu, koja oćutivši da na njezino lice padaju majčine suze, otrgne se iz zagrljaja, pogleda u lice majčicu, te ju ljubezno upita:

— Plačeš, mamice, radi mene?

— Ne, kćeri moja, nemam zašto... Ti si bila vazda dobra... ali dopusti mi, da proslijedim: ne bih htjela, mila moja, da me jednom prokuneš...

— Nu što govoriš? — prekine ju Matilda. — Ja? Koja te toliko ljubim?

— Nije to prvi put, Matildo, da sinovi ili kćeri radi velike žurbe da si sviju gnjezdo i radi nemara ili ludosti roditelja, spajaju se sa osobama, koje su pak jedna drugoj na teret za vas život; a onda pravom se drži, da su svemu krivi roditelji, pa su i zato prokleti.

— Mamice moja, ja ću učiniti sve po tvojoj volji. Ko me više od tebe ljubi?

— Ne, ti moraš izabrati druga života... ali tražim od tebe, da poslušaš moje savjete, ako uzhtjedneš, da budeš jednom sretna i zadovoljna, a da ja budem svjesna, da sam učinila svoje materinske dužnosti.

— Oh, hoću, slušat ću te, jer znam da mi želiš svako pravo dobro.

— Dakle, Matildo, ovako ćemo učiniti: ti mu nećeš odgovoriti, međutim mi ćemo se obavijestiti o gosp. mjerniku. Pitat ću ja gospođu groficu Amati, koju ti poznaš dobro, da li ona znade što za njega... pa ćemo se po odgovoru vladati. Ne boj

se, gosp. Italo će za stalno još pisati, kad ne dobije odgovora, pa ćemo onda vidjeti, i kazati sve ocu.

— Hvala, mamice... — usklikne Matilda.

Poljubi Korneliju i poleti u vrt. Pred očima joj je lebdio, kao da se nije nekako tiče, jahač, kog je susrela u blizini Gospe *«del Bosco»* i poslije blizu župne sartiranske crkve; pa i ono pismo što ga je primila; ne učini duboki utisak, niti kako je još nevina bila, ne takne joj srce.

— Vidjet ćemo, što će i otac reći? — opetovala bi u sebi. — Ko zna, ko je taj gosp. Italo? A ko ga pozna?... Je li pak dobar?... hm!

I nepoznajuć ga, naravno Matilda nije ga mogla ni toliko cijeniti, ni toliko ljubiti, kako je možda želio Italo; no opet je ćutjela u sebi, kao da joj se približava neka sreća, za koju još nije znala. Toga radi veselo se je šetala po bašći, zaboravi danpače na Silvija Pellica, koji je osto cijelu noć na jednoj klupi, da je čuva.

Prošla su dva dana i te dvije dobre gospođe odlučiše, prošetati se do Imbersaga, da upitaju, kako su već bile namislile, štogod o gosp. Italu, i to groficu Anu Amati, veliku prijateljicu Kornelijinu, još od mladih godina.

Ali se u taj par baš začu štropot kočije, koja se približava. Matilda, već spravna na vratima ograde, sa kišobranom pod pazuhom i navlačeć rukavice, dovikne majci:

— Mamice, eto dolazi gospođa grofica! — I pođe joj u susret.

— Ama baš lijepo! — reče grofica Ana silazeći s kočije i grleći Matildu — a baš lijepo... vas valja čekati... eto je već prošlo petnaest dana, a vi ni makac... ili ste odlučili da više ne dođete u Imbersago?

— Oprostite, grofice... eto baš sad htjedosmo k vama... Mamice, dođi brzo!

— Evo me! — odgovori Kornelija sa prozora. — Gdje si Ana? Ne vidim te... Ah, tu si!... eto baš sam sad stavljala šešir na glavu, da dođemo k tebi, a ti si nas pretekla... vidi se da si prava plemkinja.

— Dä, dä, plemkinja bi imala pravo naljutit se...

— Eto me odmah dolje... ne ljuti se, pogrubiiet ćeš mi... — i sade odmah, te stisne ruku svojoj prijateljici.

— Ne mogu se dugo zaustaviti — reče grofica — idem da

vidim ima li što za me na pošti u Merate... ali htjela bi ti prije reć dvije riječi na samu. — A ti se, Matildo, nemoj preobući, otići ćemo zajedno u Merate.

— Hajdmo u dvoranu! Ti nas čekaj malo — reče Kornelija.

Kad su bile u kući, grofica uzme ispod ruke Korneliju i:

— Htjela bi ti — reče — nešto kazati, što se tiče tvoje kćeri... Ne upiši mi u zlo, što se pačam u tvoje stvari...

— Dapače, draga moja Ana, znam da ćeš mi to reći za naše dobro. Ta nijesi li mi ti najiskrenija i jedina prijateljica? Vidiš, baš sam se i ja danas zaputila k tebi, da govorim o Matildi.

— Tim bolje — odvrati grofica — onda bez uvoda eto me odmah na stvari. Čula sam u Imbersagu, a ti znaš, kakva su mala mjesta, sve se dozna, čula sam dakle, da se neki mjernik udvara tvojoj Matildi... Jesi li ti o tom što doznala?

Kornelija joj tada sve ispripovijedi, ne tajeći ni pisma.

— Dobro, draga Kornelijo — nastavi grofica — oslobodio vas Bog od njega!... Tvoja je kći dobra kršćanka, nevina... On je ne može usrećiti, jer ti je on pravi pustolov; i da je takav, već se je u Imbersagu pokazao, a uz to je bezvjerac. Nigda u crkvu, a kartaš prvog reda... te ga je sunce više puta na istoku našlo, gdje ga je ostavilo dan prije na zapadu!... Prekrstite se, drage moje, te nemojte ludo u stupicu!

— Velika ti hvala, Ana moja — usklikne Kornelija stišćući joj ruku — danas sam te baš i ja htjela pitat za njega... sad mi je dosta... i preveć!

— Ovo naravno nek ostane među nama... možeš reći i Matildi... drugim ne, jer se ne pristoji govoriti o tuđim manama... ali ti si to morala znati kao majka, a ja sam ti bila dužna reći, da ne bude goreg zla .

— To se zna! — zaključi Kornelija. — Hoćeš li da odemo, da se Matilda ne načeka? Idem po šešir, pa ćemo s tobom do Merate, kad sam i tako obučena za šetnju... Hajde ti za čas sa Matildom.

Grofica uđe u vrt, a nevidjevši odmah Matildu, zovnu ju na glas:

— Matildo!... eto svršili smo ispovijed... Je li ti dosadilo čekanje?

— Ni najmanje! pa za pet minuta! — usklikne Matilda izlazeć iz sjenice.

— Eto mamice — na to će grofica — uzađimo mi dvije.

Sjedoše. Za časak se pojavi i Kornelija, koja je još nešto naredivala sobarici Ziti, i kad sjedne u kočiju i ona, upute se put Merate.

— Pravo čudo! — reče grofica — koliko je rastresen moj muž! Već je ovo druga godina, da imamo novi zaselak u Imbersagu, a on, gospođo moja, kao da to još ne zna, šalje mi pisma u Merate. Mislim, da ne zaboravi moje ime, da ga je napisao velikim slovima na velik papir, te ga drži na pisaćem stolu, jer drukčije bi i to zaboravio!...

— Pa baš kad o njem govorimo — prekine ju Kornelija — kako mu je?... otkad nijesam vidjela grofa Tiburcija... bit će jedno dva mjeseca...

— Vidjet ćeš ga brzo, jer mi je već pisao, da će doći sprovesti amo koji dan na ladanju; a doći će i Hugo.

— A, doći će i Hugo, ono dobro i milo dijete! Bit će, Ana moja, već osam godina, da ga nijesam vidjela... a možda i više... zadnji je put bilo, ono, kad je otišao u gimnaziju u Cremonu.

— I on će doći, i očekujem čas, kad ću ga zagrliti. Svršio je pravo u Padovi, te sa odlikom postade «doktor» kako ga i mi vazda u šali zovemo. Ali, kako je dobar! — nadoda ushićeno grofica — blaženi oni Oci u Cremoni, koliko sam im harna... on ti je isti, vazda isti, kao što je bio djetetom; znaš ga?

— I te kako! Zvala sam ga «dobrim grofićem». Još mi je u mašti, kad bi došao k meni, da mi kaže: «dobro jutro, tetko Kornelijo!» pa bi onda skakutajuć okolo mene i stresući onom lijepom rudastom kosom, pitao za zdravlje Fridrika i male Matilde.

— I ti ga poznaš, Matildo? — upita grofica.

— Ne sjećam ga se dobro... ali sam o njem čula govorit veoma često... ja sam bila nejaka, kad on ode iz Milana; a vazda je bio u zavodu, pa eto, ne poznam ga.

— Poznat ćeš ga... kako je dobar!

U ovim i sličnim razgovorima stigoše u Merate, a kočija se, po nalogu, zaustavi pred poštom.

Netom je poštarski činovnik ugledao groficu Amati, ustane, pozdravi ju i preda zaklopljen brzojav:

— Sad sam baš čekao, gospođo grofice, da mi se vrati li-

stonoša da vam ponese ovaj brzojav, ali sad je brže i sigurnije... stigao je pred jednu uru.

Grofica otvori, pročita i pruživši ju prijateljici,

— Eto vidiš, Kornelijo — reče — dolaze gospoda... nego mi je za čudo, da ne dolazi i tvoj Fridrik, nerazdruživi mu prijatelj...

— Oprostite, milostiva grofice; iz imena što ste sad izrekli, mislim da je prisutna gospođa: Kornelija Tolmaso.

— Pogodili ste.

— Kad je tako, sreća me dobro poslužuje. Dopustite mi, da prepišem brzojav, što je evo sad, nema pet minuta, stigao.

I kad svrši, preda ga Korneliji, koja pročitav ga, usklikne:

— Eto vidiš, da dolazi i moj Fridrik!

— Mamice, neka vidim, neka vidim!... i uzev brzojav iz majčinih ruku, pročita ga na glas:

«Pripravi mi sobu, dolazim sutra. — Fridrik».

Oh! — zavapi Matilda veselo — dolazi tata, moj dobri tata! Ala ćemo se veseliti! A hoće li oni zajedno doći!

— Pa naravno! — odgovori grofica — hoćeš li da moj Tiburcij putuje bez tvog oca... To bi bilo pravo čudo!

Za cijelog puta na povratku te su gospođe govorile samo, kako će dočekati svoje drage. Kad dođoše u San Marcellino, dvije Tolmaso sađoše, zahvališe se i pozdraviše groficu Amati, koja proslijedi put Imbersaga.

Pošto se Kornelija i Matilda preobukle u kućna odijela, nađoše se u dvorani da se odmore. U to dođe Zita sa pismom u ruci.

— Gospođo, eto vam list, što mi ga je malo prije predao listonoša.

— Hvala! — odgovori Kornelija i pomno ga pročitavši i opet stavivši u omot, obrati se svojoj kćeri:

— Rekla sam ti, Matildo, da će gosp. Italo još jednom pisati i pogodila sam. Kazat ću ti u kratko sadržaj ovog novog pisma: moli te da mi izraziš tvoja čuvstva prama njemu, i da mu kažeš ima li nade da dobije tvoju ruku, kad bi se on obratio meni i ocu da te isprosi. Ovo je jezgra svega; ali ti me slušaj; hoću, da ti sudiš u stvari, koja se tebe sama tiče. Grofica je već čula gdje govore u Imbersagu, o njegovoj ljubavi prema tebi; a to mi već nije po volji, i zato je i došla amo, da mi to reče.

Pa još nadoda sve potankosti tajnog govora sa groficom Amati.

Matilda, čuvši opis tog čovjeka i promisliv kakav strašan život mora biti u vječnom društvu s takvim stvorom, zadrhta od glave do pete, kao da se je našla pred strahotom paklenom.

Harna majčici svojoj što ju je izbavila od propasti, kao utopljenik svomu spasitelju, zaplače i ljubeć joj ruku, usklikne:

— Hvala ti, majko, što si me spasla!... Što bi od mene bilo, da se nijesam prema tebi iskrenom pokazala?... Neću da znadem više za nj!... Bože, kako čovjek može biti takav!

— Zahvali, ne meni, nego dragomu Bogu, da te je izbavio od očite propasti. Misliš li ti, da bi te Italo vazda ljubio, kako ti je sad pokazivao? On te sad zaista ljubi; ali ljubav, koja se ne osniva na vjeri, ne može za dugo trajati. Je li zapala tvoja ljepota, sve je svršeno. Došao bi skoro dan, kad biste bili jedan drugome na teret... ti bi se možda rad kršćanske dužnosti silila da budeš vjerna, da ljubiš onoga, koji ti je ili blizu ili daleko; ali on neobuzdan vjerom, koje nema, potjerao bi te jednom, kako što se odbacuje ono što nam nije po ćudi; promijenio bi tebe drugom, istom lakoćom, kao što se košulja mijenja. Svijet je, mila moja, opak!.... Ali, dosta; mislimo na odgovor prije nego dođe otac: sutra ide pošta u Imbersago.

— Odgovori mu ti... mene je strah.

Kornelija se primakne stolu, uzme hartije, umoči pero i popostav malo u misli, napiše slijedeće retke:

«Štovani Gospodine!

«Veliku ste nam čast pokazali vašim pismom, u kom izra-«zujete želju da isprosite ruku naše kćeri. Ali nam je žao: meni «i mom suprugu, da ne možemo udovoljiti toj Vašoj želji, jer Ma-«tilda još mlada ne želi se vezati za sada bračnim sponom.

«Primite znak našeg štovanja i bilježim se Vašem Gospod-«stvu odana — Kornelija Tolmaso».

Iste je večeri to pismo bilo predano na poštu, a sutradan dođe u ruke dotičnog gospodina.

I majka i kći brzo zaboraviše na Itala, jer su bile zaposlene pripravljajući se za dolazak najmilije im osobe. Osobito Matilda, koja je neizrecivo ljubila oca, za koga bi bila dala i život svoj, zaboraviv sasvim na ono što se zbilo, velikim je veseljem uredivala očinu sobu. Sve, što je njezino bilo, a to joj je većma go-

dilo, unosila i stavljala u lijep red, da razveseli milog oca. Matilda je imala anđeosko srce!

Noć joj nije minula mirno. Prve je satove prošla u gorkim mislima: nikako iz glave onaj nesretni Italo, koji joj se je predstavljao — po majčinom pripovijedanju — kao kakva ljudska nakaza... ali sa snom koji ju prevlada, iščeznu i te aveti. Zaspe za malo vremena, jer ju probudi iznenada jaka grmljavina. Nebo, koje je u večer bilo vedro kao riblje oko, u malo je vremena bilo zastrto teškim crnim oblacima, a iz njih sijevahu munje sa strašnom tutnjavom, i padahu krupne kišne kapi, koje je vjetar silom gonio proti prozoru.

Kad je ustala, već je nevrijeme počelo jenjati, no krupna je kiša još padala. Pogleda kroz prozor i vidi ceste i ulice pune vodom. Ražalosti se, ne radi zlog vremena, nego radi oca, znajući da je na putu po takvoj oluji.

Bilo je već deset sati i pô, a još je daždjelo. Kornelija i Matilda sjeđahu u dvorani radeći, kad ova gledajuć kroz prozor, usklikne:

— Mamice, eto kočije! Da to nije očeva?... Vlak dolazi iz Milana u Cernusco Merate u 9 sati i 44 minute. Idem u vrt, da vidim da li je on...

I poleti niz stepenice, pođe do vrtnih vrata, gdje je bila mala streha, i postavi se pod nju. Zatrepta joj srce od veselja, videć da se kočija zaustavlja baš tik nje... a još više kad je čula glas oca, koji ju grleć pozdravi:

— Dobro jutro, miljenice moja... a gdje je mama?

— Eto je gdje leti...

Fridrik mahnuv rukom pozdravi ženu i okrene se prema kočiji te reče onim, koji su bili unutra:

— A vi dvojica, dođite gore da se malo oporavimo od puta, pa ćete proslijediti da vidite vašu staru.

— Ne, nipošto — oglasi se neko iz kočije — ne možemo se zaustaviti; a ne vidiš li da smo mokri do kože od vode, što curi iz ove stare mješine... Za pravo s ovim vremenom, Ana je morala poslati našu kočiju... ali, ostavimo... do viđenja sutra u jutro, s Bogom!

I dva se šešira makoše u znak pozdrava prema obitelji Tolmaso, koja je odvratila taj znak prijateljstva grofu Tiburciju, čovjeku lijepog stasa u pedeset i petoj godini, i grofu Hugu, krasnom mladiću, koji je netom prošao dvadeset i četvrto ljeto.

U San Marcellinu svi sprovedoše veselo taj dan. Neopisiva se je radost pokazivala na licu Matildi, koja zaboravivši na Itala, neprestano je gledala oca, skakutala okolo njega kao dijete, pitala ga o raznim osobama poznatim u Milanu, o trgovini, o zabavama i utrkama konja u San Siro, tako da je skoro iscrpila očinsku strpljivost. I Kornelija imala je sto pitanja; ali što ćete? Gdje vlada ljubav, vlada i ljupka nerazboritost ipak draga ljubljenoj osobi, koja i u tom uživa i dragovoljno se umara.

Veselje, što je vladalo u toj blaženoj kući u tako sretnom danu, ne dade da itko i opazi strašno nevrijeme, koje je vani bješnjelo. Crni ogromni oblaci tik zemlje pokriše Brianzu. Neprestano je sijevalo, strašno je tutnjava sve to jače orila, dok napokon ne prasne munja blizu mirnog zaselka, tako te se svi u kući prepadoše od užasa.

Ko bi se bio usudio po takvu vremenu izaći van i izazvati srdžbu Božju u potpunoj njezinoj moći?... Pa ipak, sjena, ili bolje demon u ljudskoj se je prilici približavao zaselku dobre Matilde. To tajanstveno biće, podigne stisnute šake proti onoj mirnoj vili i škripeći zubima, baš kad je ona munja pala, zaviče:

— Dă, dă, osvetit ću se! kunem se: osvetiti ću se! Ti si me prezrela, a bit ćeš prezrena... — u to udari druga munja i prekine mu bezbožne prijetnje.

Taj demon bijaše Italo Marzucchi.

Slijedi.

Upiti i odgovori.

O KREMACIJI.

Upit: — Zašto je Crkva proti kremaciji?

Odgovor: — Indirektan odgovor na ovo pitanje daje nam historijat pokreta za kremaciju, zato ćemo ga ukratko prikazati.

Moderni pokret za spaljivanje mrtvaca datira od francuske revolucije. Kad se kršćanstvo pojavilo, bio je običaj kremacije kod nekih poganskih naroda dosta ukorijenjen, premda nigdje kao isključiva vrst sahranjivanja mrtvih. Ali Crkva je malo po malo iskorijenila taj običaj kod naroda, koji su prigrlili kršćansku vjeru. Svoju živu vjeru u posmrtni život i uskrsnuće tijela očitovali su kršćani i time, da su časno i dostojno postupali sa tjelesima pokojnika, da su ih sa crkvenim obredima polagali u grob na počinak kao što je i Tijelo Gospodinovo bilo u grob položeno. Gdje je trebalo, nastupilo se sa kaznama protiv onih, koji bi spaljivali tjelesa mrtvih. Tako je Karlo V. radi Sasa, koji nijesu htjeli napustiti poganski običaj spaljivanja, odredio smrtnu kazan za onoga, koji spali ljudsku lješinu. Budući se i Muhamed odlučno izjavio za pokapanje mrtvaca, to od g. 800 p. I. nalazimo svuda, gdje se raširilo kršćanstvo ili islam, samo pokapanje mrtvaca.

Francuska revolucija u općem divljaštvu nije poštedila ni dvorova mira — groblja. Dekretom konventa g. 1794. biše groblja u Francuskoj lajicizirana. Grubi materijalizam u shvaćanju života očitovao se i u postupanju sa lješinama pokojnih, koje su bacali na isto mjesto, kamo i lješine pasa i drugih ži-

votinja. Već g. 1794. bi dovučena prva lješina na Martovo polje, da se spali. Departement Seine izrazio je 1799. u jednoj rezoluciji ideju vodilicu kremacije: budući je u staro (pogansko) vrijeme većina naroda spaljivala mrtvace, a vjera je (kršćanska) svojim utjecajem uništila taj običaj, to se dozvoljava spaljivanje mrtvaca. Godinu dana kasnije odobrio je i pariški policajni prefekt kremaciju. No fakoltativna kremacija u Francuskoj bila je kratka vijeka. God. 1801. uglavi Napoleon I. još kao konzul konkordat s papom Pijom VII., a dekretom od 12. juna 1804 pokapanje bi definitivno uređeno.

Ideja kremacije kao i druge rođene u franc. revoluciji, ne zamrije više. Do g. 1849. rijetko doduše, ali ipak nailazimo na nju osobito kod ljudi otuđenih vjeri i Crkvi.

Dajte nam natrag oganj, što za čas uništi tijelo, neka se plamen uzvija oko mrtvih ledenih udova, a ljubav neka primješa vina u časni prah! — Tako je vapio njemački pjesnik grof Platen u svojim Fragmentima g. 1817., a 5 godina kasnije priveo je ovu želju u djelo lord Byron. On je imao sreću uživati poeziju; što ju pruža izgaranje lješina. Byron je dao spaliti na poganski način dva prijatelja utopljenika na morskoj obali u Toskani.

Kod druge revolucije g. 1848. izbija opet na površinu pitanje kremacije. Ali veću svoju važnost dobi ovo pitanje istom po njemačkom učenjaku Jakobu Grimmu. On ga sistematično obradi u berlinskoj akademiji znanosti g. 1849. pod naslovom: «Ueber das Verbrennen der Leichen»; a na njegova razlaganja poslanjaju se svi kasniji pisci i propagatori kremacije. Za pokapanje mrtvaca ima on samo najljepše riječi, ali mu spaljivanje ipak znači napredak u duševnoj kulturi. Pokapanje je spram spaljivanja kao proza spram poezije, a k tomu je pokapanje bilo povod onome praznovjernome štovanju relikvija kroz srednji vijek. Pogani su oplemenili kremaciju davši joj značaj žrtve, ona se ne protivi nauci o uskrsnuću, pa kaošto pokapanje nije nikakav kršćanski sakramenat, tako spaljivanje nije zapreka spasu. Tako Grimm. Iz njegova djela očito izbija omalovažavanje kršćanskih, a precjenjivanje poganskih običaja, a iz ovoga duševnog raspoloženja proizlazi i njegovo zagrijavanje za kremaciju.

Promotrimo li okolnosti, u kojima se pojavila moderna kremacija, možemo ustanoviti: revolucija i bezakonje, prezir

kršćanskog morala, fantastično zagrijavanje za poganske običaje rodili su pokret za kremaciju. Isusovac R. Marty pišući povijest moderne kremacije karakteriše njezin postanak ovako: «Francuska i Njemačka rodiše ju, obje u revolucijonarno burno vrijeme, kada su tako lako nicale bezumne ideje i javljale se težnje, koje su proti svakom zdravom razumu. Povrh toga kretale su franc. revolucijom — kršćanstvu radikalno otuđenom — ideje starorimske republike. Sjećanja na Bruta, Scevolu, Grake i Scipione vraćaju se napadno često u govorima i spisima revolucijonaraca. Koje čudo ako je i pogansko-rimsko spaljivanje mrtvaca kod tadašnjeg nereda ujedno istupilo na površinu». St. a. M. L. B. 32. str. 399 ss.

U prvoj periodi kremacionog pokreta njegovi propagatori su iskreni, pa ne kriju svojih protukršćanskih materijalističkih težnja, niti se sakrivaju za ekonomske i higijenske motive, s kojima će nastupiti kasniji propagatori kremacije.

Od g. 1849. do 1869. življe se radilo za kremaciju. Pokret je imao svoje revne propagatore u Njemačkoj, Italiji, Engleskoj i Francuskoj, ali nije imao još svojih organizacija, niti je mogao prodrti u narodne mase. Uspjeh je bio malen ili nikakav, i ako je u Njemačkoj pred pruski sabor došla peticija za kremaciju g. 1855. Spomena vrijedan uspjeh jedini je taj, što se na internacionalnom medicinskom kongresu u Fiorenci g. 1869. došlo do rezolucije: «kako se ima svim mogućim sredstvima kod zakonodavstva djelovati, da se u interesu higijene uvede kremacija mjesto današnjeg sistema pokapanja».

U slijedećoj periodi 1869.-1886. tako se razmahao pokret za kremaciju, da je svratio na se pozornost kako svjetskih tako i vjerskih vlasti. Ideja kremacije u ovo vrijeme odaje sve značajne crte modernog bahatog liberalizma: hvalisanja kulturnim napretkom i znanošću, naglašivanje humaniteta, tolerancije i slobode i prezirno ignoriranje svega nadnaravnog.

Od g. 1869. Italija vodi prvu riječ u pitanju kremacije. Isti dan i isti sat, kada je otvoren u Rimu vatikanski koncil (8. decembra 1869.) otvoren je u Napulju međunarodni kongres slobodnih zidara. Oko 700 izaslanika loža iz cijeloga svijeta našlo se na okupu, da demonstrira svojim kongresom protiv vatik. koncilu. Prije nego je policija rastjerala framas. kongres, dao je predsjednik kongresa uz burno odobravanje ovo razjašnjenje: «U stvarima filozofije i vjere uvjereni da je ideja o Bogu izvor i oslon despotizmu i nepravdi svake vrsti, nadalje da katolička vjera znači najpotpuniju i najstrašniju personifikaciju te ideje, da prihvatiti njezine dogme znači nijekati samo društvo: uzimaju si slobodoumnici za dužnost raditi svim sredstvima, koja su im na ruku, ne isključujući ni revolucionarnu silu„ kako bi što prije i posvema nestalo katolicizma». St. a. M. L. B. 33. str. 135). Jedno takovo i to po izbor sredstvo bijaše i lajiciziranje groblja i kremacija mjesto pokapanja. Nijesu mogli trpjeti kršćanskog groblja sa posvećenim grobovima, sa crkvenim svečanostima, blagoslovima i molitvama, sa grobnim spomenicima punim simbolike za našu vjeru, naše uhvanje i ljubav. Ovoj ogorčenosti dao je izraza g. 1878. Mauro Macchi, član «vrhovnog vijeća» dovikujući masoneriji, da će svi ostati samo društvo izvaranih kreatura, ne sruše li sistem, koji smatra ovaj život samo putovanjem, i daje sve za sreću, koja počima počinkom u grobu. G. 1885. konstatira Luigi Castellazzo, tajnik rimske lože, što su sve dosad izgubili papa i crkva. «Civilna ženidba oduzima im obitelj. Nekonfesionalno logičko poučavanje otima im mlade naraštaje. Građanski pokopi i spaljivanje mrtvaca oteće im i zadnje pravo kod smrti: tako će ih napredak što je prije moguće uništiti» (l. c. str. 136). Tako su si lože uzele za časnu zadaću raširiti svuda ideju i praksu kremacije. U Milanu je sijelo najjače lože, tu se razvila najživlja agitacija za kremaciju i odatle se agitiralo na sve strane. Pisale su se brošure i članci, spremale adrese i peticije na ministre i sabore, obdržavali narodni i međunarodni kongresi za kremaciju, istraživanja najbolja metoda i aparati za kremaciju, gradili se krematoriji (Milan, Rim, Livorno, Lodi, Brescia, Padova, Gotha, Dresden), osnivali komiteji i društva za kremaciju (Milan, Rim, Cremona, Bologna, Padova, Siena, San Remo, Berlin, Bremen, Vratislava, Dresden, Gotha, Hamburg, Leipzig, London, Pariz, Beč, Zürich). G. 1882. osnovana je liga talijanskih društava za kremaciju, a g. 1887. već internacionalna liga. Propaganda se izvila povrh nacionalnih i državnih težnja te si je centralni komite talijanske lige uzeo za zadaću dati novoj vjeri žare (urne) kozmopolitski značaj, kao što ga ima Crkva, koja osuđuje kremaciju.

G. 1886. izjavi se Crkva auktoritativno proti kremaciji.

Nesimpatičnome pokretu za kremaciju stavila se odmah nasuprot opozicija. Francuski je «Univers» 1889. opširno po-

bijao krematiste. Talijani su pisali knjige proti kremaciji, a u Njemačkoj su i protest. vjerni pastori odlučno ustali na obranu kršćanskog pokapanja.

Ovim se pitanjem osobito zanimao milanski svećenik Giacomo Scurati, te on plod svojih študija izda 1885. pod naslovom: Je li slobodno spaljivanje mrtvaca? Njegov konačni odgovor je bio: čini mi se, da spaljivanje valja zabaciti već radi toga, jer je proti naravnom zakonu, a osobito, jer je proti objavljenoj nauci kršćanske vjere, pa je jednostavno akcija masonerije. Auktor se u svojoj knjizi utječe crkv. vrhovnoj vlasti, da i ona izreče svoju u ovom pitanju.

Auktorova se želja ispunila. U Milanu se upravo spremao internacionalni kongres društava i prijatelja kremacije za proljeće 1887. kad 19. maja 1886. izda kongregacija sv. rimske i općenite Inkvizicije disciplinarni dekret glede kremacije. Na pitanje: «je li slobodno upisati se u društva, kojima je svrha promicati spaljivanje ljudskih lješina?» odgovara kongregacija: «negativno i ako se radi o društvima i filijalama masonske sekte, potpada se kaznama protiv njih određenim». Na pitanje: «je li slobodno naložiti, da se vlastito ili tuđe tijelo spali?» odgovara: «negativno».

Papa je Lav XIII., kako se u istom dekretu veli, odobrio i potvrdio odluke kongregacije i naložio da Ordinariji svim silama odvraćaju svoje stado od «odvratnog abuzusa» kremacije.

Dekretom od 15. dec. 1886. određuje ista kongregacija, da se za one, čija se tjelesa po tuđem nalogu imaju spaliti, mogu upotrebiti crkveni obredi kod kuće i u crkvi, ali ne u krematoriju, i to uklonivši svaku sablazan time, da se oglasi, kako pokojnik nije odredio kremaciju. Na pitanja freiburškog nadbiskupa odgovorila je kongregacija 27. jula 1892. umirućim, koji su odredili, da im se lješina spali, nije slobodno podijeliti sakramente umirućih, ako iza opomene ne opozovu naredbu, pa makar ne pripadali slobodnozidarskoj sekti. Za takove se ne smije javno služiti sv. misa. Sudjelovati formalno kod kremacije savjetom ili nalogom nikad nije slobodno, a materijalno sudjelovanje se tolerira samo onda, ako se kremacija ne vrši u ime masonske sekte, kao ispovijedanje masonstva ili u znak prezira katoličke crkve.

Na prvi dekret odgovara milanska loža: «Smatrajući veoma časnim za masoneriju, što joj papa pripisuje djelo civiliza-

cije i higiene poziva (mil. loža) talijanski Veliki Orient, neka traži od svih loža, da se svuda osnivaju društva za kremaciju i podižu krematoriji. Kremacija ima vrijediti kao zakon slobodnog zidarstva» (l. c. str. 273).

Krematisti zadnjih decenija pozivaju se na moralne, estetičke, ekonomske i higijenske razloge, koji da neodoljivo zahtjevaju kremaciju. Uspjeh krematista ne odgovara uloženoj energiji; sami se framazuni ne drže svoga «zakona», te je do 1. jula 1904. bilo spaljeno tek oko 100.000 lješina. Zakonom je dozvoljeno spaljivanje mrtvaca u Italiji, Njemačkoj (ne u svim državama), Engleskoj, Francuskoj, Švedskoj, Švicarskoj (u nekatol. kantonima), Danskoj, Spanjolskoj, Sjev. Americi, Kanadi, Argentiniji, Braziliji, Chilu, Australiji i Japanu. Do god. 1906. sagrađen je 91 krematorij, i to 28 u Italiji, 26 u Sjev. Americi, 13 u njemačkim zemljama, 12 u Engleskoj, 4 u Švicarskoj, 3 u Francuskoj, 2 u Švedskoj i po 1 u Danskoj, Argentiniji, i Austriji. Gdjegod je krematorij, tu su sagrađene dvorane za žare t. zv. kolumbari, ali neki gradovi imaju samo kolumbarije.

Bečko društvo *Die Flamme* brojilo je 1904. članova 1279. Društvo ima nekoliko podružnica, održaje sastanke, širi brošure i drži predavanja po provinciji. God. 1904. došlo je pitanje kremacije na tapet u gradskom vijeću bečkom i celovačkom. Iste god. 29. aprila interpeliralo je u carevinskom vijeću 5 zastupnika «zašto se ne dadne privola za gradnju krematorija, koju su dosad tražili gradovi Aussig, Graz, Moravska Ostrava, Prag i Reichenberg?» U Pešti je gradski magistrat 2. pros. 1913. ponovno zaključio sagraditi krematorij i podastro molbenicu ministarstvu da odobri zaključak.

Dva su elementa stvorila i podržavaju modernu kremaciju. Izvanjski elemenat jesu ljudi, koji propagiraju kremaciju, njihovi spisi i knjige, od njih arangirane skupštine i kongresi, uređena društva i organizacije. Nutarnji elemenat su ideje vodilice, motivi, koji kreću akcijom, nazori agitatora i svrha.

Treba samo čuti imena nekih pristaša kremacije, da se stvori ispravan sud o etičkom karakteru toga pokreta. Tu se susrećemo sa imenima: Fridrika Vel., Voltaireova prijatelja, George-a Sand, Byrona, Garibaldija, Maleschotta, Häckela, Gambette i dr. Vodeći princip cijelog pokreta jest slobodna misao, koja se ograđuje proti Bogu i svrhunaravnom redu, što je onako

otvoreno izjavio Strauss: Samo je jedno, na što mi mrzimo, samo je jedna stvar proti kojoj se borimo; ovomu pak naviještamo rat sve do smrti, — mi mislimo na jednog neprijatelja što ga svijet imade, na nadnaravno, onostrani život».

Historijat kremacionog pokreta narivava nam odvratnost prema kremaciji. Crkva se ovakovoj novotariji s pravom stavila nasuprot. Pa ipak kremacijom se ne niječe nijedna dogma katolička. Uza sve to Crkva ne mora popustiti. Crkva ima osim dogmi i moral, ima svoju liturgiku, te veliki pietet prema starim vrijednim običajima i razlozi, koje ćemo još navesti sile Crkvu, da se stavi na obranu posvećenog običaja pokapanja proti moderno-poganskoj novotariji, kremaciji.

1. Kroz više tisuća godina nailazimo kod Židova i kasnije kod kršćana na pokapanje kao isključivu vrst redovitog sahranjivanja mrtvih. Promotrimo li u svijetu više tisućljetne tradicije one riječi Geneze 3. 19. «Sa znojem lica svoga jesti ćeš hljeb, dokle se ne vratiš u zemlju, od koje si uzet; jer si prah i u prah će se vratiti», možemo zaključiti, da su židovi i kršćani vidjeli u ovim riječima, istina ne zapovijed, ali svakako neku uputu. I riječ u Bibliji o sahranjivanju mrtvih govori o grobu i pokapanju. Abrahamu umre žena Sara u zemlji stranoj Hananskoj i on izmoli od sinova Hesovih pećinu dvostruku, da u njoj pokopa Saru i da sam ima grob. Gen. c. 23. Da su se prije spaljivali mrtvaci i Abraham bi to učinio sa mrtvim tijelom Sarinim, a ne bi kao došljak moljakao grob od tuđinaca. Jakob, Josip i Tobija na smrtnoj postelji preporučuju svojoj djeci, da ih pokopaju.

Kod Židova se kremacija spominje, ali kao izuzetak i to ili kao nečasno sahranjivanje lješine za kaznu ili radi kuge, ili kao akomodacija tuđim poganskim običajima. Talmud zove kremaciju poganskim običajem. Ima i poganskih naroda, koji nisu poznavali kremacije; drugi su pak imali i jednu i drugu vrst sahranjivanja.

Glas Božji — ti se imaš vratiti u zemlju — odjekuje kod svih naroda u običaju pokapanja.

Da je kršćanstvo od početka svoga poznavalo samo i širilo pokapanje, ne treba ni dokazivati. Spaljivanje kršćanskih mučenika i bacanje njihova pepela u vjetar i vodu za porugu kršćanskoj vjeri u uskrsnuće samo je jaki dokaz i svjedočanstvo, da su kršćani pokapali svoje pokojnike. Kršćani se pokapaju u

coemeterium κοιμητήριον — mjesto sna, počinka, kako označuju grobni napisi; tijelo kršćanina u grobu «dormit» — «in somno pacis» — «depositus» — «quiescit», a to isključuje sislovito razaranje lješina. Kod kršćanskih pisaca prvih vjekova nalazimo direktno osuđivanje kremacije. Poganin Caecilije u dialogu, što ga je napisao Minucije Feliks, veli za kršćane: «Oni oduravaju lomaču i zabacuju spaljivanje mrtvaca». Ovo vrijedi za kršćane svih 19 stoljeća! Pa, kako bi danas Crkva bez razloga napustila stoljećima posvećenu tradiciju pokapanja!

2. Tijelo Gospodina našega bijaše položeno u grob. Gospodin je umro, i mi ćemo umrijeti; Gospodin je uskrsnuo, i mi ćemo uskrsnuti; Gospodin je bio pokopan, Njegovo je Tijelo počinulo u grobu, a mi da tražimo drugi počinak. Što je Gospodin učinio ili sankcionirao, za Crkvu je sveto. Neka se još toliko agitira za kremaciju, kršćanski se puk ne će nikad s njom sprijateljiti, jer hoće da nasljeduje Gospodina, gdjegod može. Za to Crkva tjelesa svojih vjernika predaje zemlji na počinak, da snivaju san i čekaju uskrsnuće.

3. Baš u kršćanskom shvaćanju smrti i počinka u grobu kao sna, u kršćanskoj vjeri u uskrsnuće mrtvih (i to tjelesno), koja se tako živo i slikovito odrazuje iz pokapanja, dočim kremacija slabi i zamračuje tu vjeru, leže jaki razlozi proti kremaciji. Čovjek smrću zaspi, da se jednom probudi na vječni život, da jednom uskrsne slavno ili neslavno. To je članak vjere.

Ako netko spava, puštamo ga na miru. Trebamo li jednu stvar kasnije, ne ćemo ju sada posve uništiti. Vidimo i dopuštamo da iz sjemenke, bačene u zemlju, izraste biljka ili stablo, ali da se iz ničesa razvije biljka ne može razum priznati.

Kad položimo mrtvo tijelo u grob, lakše se složimo s mišlju, da će ono jednom uskrsnuti, nego ako ga spalimo i imamo u ruci šaku praha od njega. Istina i u grobu će se tijelo raspasti, ali polaganim rastvaranjem, a taj proces je sakriven našim očima, i simbolika sna je potpuno sačuvana. Vatra pak svojim silovitim i brzim rastvaranjem i razorenjem producira uništenje i tako kremacija još više otešćava vjeru u uskrsnuće mrtvih, pa joj se Crkva s pravom opire.

4. Kao što se u kršćanskom pokapanju očituje uzvišena i tvrda vjera u uskrsnuće, tako je ono puno utjehe i ljepote i neke poezije. «Groblja i cvijećem urešenih grobova, na kojima se ljubav naplakala, imalo bi nestati i na njihovo mjesto imali bi

se podići kolumbariji sa urnama, nebrojene divne nadgrobne pjesme imale bi zamuknuti, naše najzamašnije pjesme, da naš jezik morao bi se promjeniti, jer više ne bi imao smisla, ako bi se svuda mrtvi sažigali». (Linzer Quart. 1906. str. 512). Nalazi se doduše ugrijanih glava, koji će i kremaciju zaodjeti u poeziju, ali ta će poezija ostati gola fraza.

Crkva kad spušta u grob mrtvo tijelo kršćanina dovikuje okolo plačućim u ime Isusovo: Ja sam uskrsnuće i život, koji vjeruje u me, i ako umre, živjeće», a kao zalog uskrsnuća stavlja mu na grob križ, koji ostaje s pokojnikom, i kad ga svi drugi zaborave.

5. Ali morala bi se Crkva obazrijeti na ozbiljne razloge krematista što ih iznose za kremaciju! Ne! Nema ozbiljnih i opravdanih razloga.

Deklamacije o moralnom, ekonomskom, estetičnom i higijenskom momentu, koji zahtijevaju kremaciju, ostaju deklamacije.

Moral: po današnjem sistemu pokapanja bogataši se i poslije smrti razlikuju od sirotinje! Sretnici ovoga svijeta u grobnicama nalaze mjesto počinka i kosti im ostaju kroz vjekove na miru, a fukaru već iza par godina izbacuju van da drugom ustupi mjesto. Gdje je tu jednakost? Tužba zvuči socialistički. Abuzusu nije sistem kriv. Tollatur abusus, maneat usus. Međutim u kolumbarijama i krematorijima ostaje razlika staleža. Tarif za kremaciju varira prema tome kako tko želi manje ili više svečani ures i ceremonije. Tko ne može čuvati kod kuće žare sa pepelom, u kolumbarijima ih može pohraniti na stalan broj godina (u Zürichu 20) a onda se pepeo predaje zemlji.

Nacijonalna ekonomija: Groblja pokrivaju toliko najboljeg zemljišta, što bi se moglo iskoristiti na korist naroda. Kako se izračunalo groblja ne zauzimaju tako velik prostor, kako se misli; površina n. pr. Italije iznosi 296.305 km.^{2}, a talijanskih groblja skupa 20 km^2. No k tomu ni krematorij i kolumbariji ne bi visjeli u zraku, pa pored ne znam kako savršene tehnike guta i gutala bi kremacija silne svote. Kako se izračunalo, Italija bi za kremaciju godišnje morala potrošiti 136,699.000 kruna.

Estetika: Krasnom ljudskom tijelu više dolikuje, da ga se u čistoj vatri spali i onda pepeo u žari čuva u domu ili bašći kao dragu uspomenu, nego da ga se poda u nečistoj zemlji crvima za hranu.

Posljedica kremacije kao i pokapanja jest razorenje tijela i njegove ljepote, samo u prvom slučaju biva to nasilno i brzo, u drugom naravno i polagano. Čuvanje urna izrodilo bi se u neko sentimentalno obožavanje pokojnih, a mase narodne ne bi uopće ni marile za tako dosadne zabave i uspomene.

U normalnom grobu tijelo nije hrana crvi, nego tamo truhne; kremacija pak pruža upravo grdne i strašne prizore. Najodurniji momenat u kremaciji jest samo izgaranje lješine. Pomoću elektrike proces se svršava za sat ili pola sata, ali međuto tijelo kao da oživi, mišičje stane se opirati izgaranju, lješina se sklupči kao klupko i stane se odbijati po peći, dok ne dobiješ za kratko od «lijepog» tijela šaku pepela. Pakleni prizor!

Higijena: Znanost je ustanovila da su groblja trajna pogibao za zdravlje. Kod rastvaranja se razvijaju otrovne sastavine, koje truju atmosferu, a gnjilež truje u zemlji vodu, pa tako i zdence. Izjave najglasovitijih profesora i liječnika, među njima i krematista radi drugih razloga, pobijaju i negiraju svaki pogubni utjecaj groblja na stanovništvo. Ako su groblja i grobovi na zgodnu mjestu i po propisima uređeni, atmosfera u okolici ostane čista i zdrava pa su i neki liječnici istakli da grobari i duhovnici dožive većinom časnu starost, premda se toliko kreću u blizini grobova. Poznato je i to da je zemlja najbolje sredstvo za desinfekciju.

Fiat lux!

1. „Savremenik“ sam sebe ubô svojim trnjem.

Gospodi oko «Savremenika» jako je pozlilo, iza kako su progutali onu gustu čorbu, koju im je Vladimir Lunaček u 5. i 6. broju g. 1915. udrobio. Nitko manji nego sam velemožni predsjednik famoznog «društva hrvatskih književnika» pronašao je shodnim, da bi se obzirom na svoju odsutnost otimao svakoj odgovornosti za takovo pisanje. Javno se ograđuje proti tomu, što neki svemu društvu pripisuju eventualne nezgrapnosti ovog ili onog urednika. No i samo uredništvo «Savremenika» i napose premudri Lunaček, rešetar «glupog pučkog učitelja» i tvorac «biskupa» Döllingera, preko šest dugačkih stupaca (u dvobroju kolovoza str. 324-327) posvećuju napola-skrušenom izvinjavanju, nu osobito dirljivoj lamentaciji, što «se prava hajka razmahala na Savremenik», što će možda «Prosvjeta ili Književni Prilog dobiti jednog novog abonenta», što se u krugovima purista i moralista «nije niko našao da obrani n. pr. pučkog učitelja g. D. Trstenjaka», što «je stručni list denuncirao . . . i prisilio uredništvo Savremenika, da polemične članke protiv klerikalaca štampa bez potpisa», i što se niko nije odupro *seriozno*j kat. reviji, «Hrvatskoj Straži», kad je pisala o učitelju Matošu . . .»

Nenatkriljiva je upravo tragikomedija dodatka Vladimira Lunačka «Na obranu» sa dvostrukim geslom: «Mi (pluralis maiestaticus) ćemo ih nagraditi po njihovim *zaslugama*» i: «Bolje, čovječe, bolje, jer tko je onda *siguran od batina*». Tu naš «Juppiter tonans et creans episcopum Döllinger» uz prezirni pogled na «Horačev profanum vulgus» odvaja «od ove mase», bez «ljudskih i kulturnih zasluga» one, «koji imadu ili osjećaju u sebi sposobnosti i interes za unapređivanje ljudskih i narodnih težnja».

Nu i ovdje naš Juppiter creans razlikuje *sticanje zasluga* i *stvaranje*. «Oni, što stiču brzo zasluge, imadu . . . gotovo redovno tu eminentnu pogriješku, da *zasluge svoje* zamjenjuju s pojmom *stvaranja*». I tako zaslužni «učitelj risanja . . . (Pamtite i ovo, gospodo učitelji!) poređuje se s Michelangelom. Talenti i geniji, koji stvaraju, ne žele, da ih se prizna u ime njihovih zasluga. Talenti i geniji ne silaze do onih, koji se ističu samo svojim zaslugama. Ali zato ovi potonji (t. j. zaslužni učitelji itd.) hoće da se izdignu do istog reda *stvaralaca*», među kojima se dakako nalazi i *stvaralac* «biskupa Döllingera i dijeceze njegove». Bez šale, «genijalni» Lunaček očito sam sebe ubraja među one književne i umjetničke *stvaraoce*, gdje «i danas» mnogim učiteljima predbacuje: «Držalo se, da pedagoška kvalifikacija koje mu drago kategorije bezuvjetno uključuje u sebi sposobnost za literarnu produkciju i literarnu kritiku. Nastade pravi situs inversus. — «Oh vi «školnici» iz kategorije onog «glupog pučkog učitelja», siđite jedared sa svoga prijestolja, što ste ga uzurpirali, i duboko se poklonite ukusnom i nada sve delikatnom stvaraocu takovih kritika! Lunaček eto i ovdje skoči «na obranu» u tri duga stupca, ali «se ne ističe svojim zaslugama» niti «je siguran od batina».

Ipak «nije dirao u čast učiteljskoga staleža». Dapače ponovno Vas uvjerava: «Nisam nikad povrijedio učiteljstva niti ću to učiniti». Pa opet u isti mah dvije krupne krokodilske suze naviru na oči njegove, te skrušenom grješniku izmače iz pera bolni uzdisaj: «I ako je ko povrijeđen mojim pisanjem, neka mi oprosti, ja ga zato molim . . .» No i odsad oštro udari «protiv toga, da se zasluge učitelja i pedagoga zamjenjuju s umjetničkim stvaranjem», kako je obadvoje zamijenio onaj «glupi pučki učitelj». Napokon, da se i zadnji kraj književne kobasice «Na obranu» ispuni, strpaj u nju još kivan napadaj na «iste klerikalne učiteljske elemente, koji se sad dižu na obranu učiteljskog staleža u organu ultramontane Hrvatske Straže», pa uz pravu «mačju dreku u mamurluku svom još iskesi zube i na «Koledar hrvatskog kulturnog društva . . . u zemljama moćnoga trećega reda». Risum teneatis amici! Doista vrlo je to tragična komedija: Na istoj pozornici i u istom činu Juppiter sad tonans et creans, sad opet skrušeni grješnik, te u jednom i drugom slučaju «nije siguran od batina».

2. Patološki junaci u „Savremeniku“.

«Eto jedared napokon i «Savremenik» u ovo veliko ratno doba udara u patriotične žice». Tako pomislih pročitav na čelu novog dvobroja natpis: «Ksaver Šandor Gjalski: Ljubav lajtnanta Milića», tobožnjeg «junaka» još iz napoleonskih ratova.

Nu domala se kruto prevarili. Zbilja, hrvatski je narod vazda obilovao pravim junacima, što mu sav svijet i danas priznaje. Čemu dakle ta jadna *patološka* figura vlaškog «junaka» Milića, koji se u dosta ranoj mladosti zahvali na vojničkoj službi, da se do skrajnje starosti podade neprestanim sanjarijama i smiješnim halucinacijama o svojoj nesuđenoj pokojnoj zaručnici! Ili zar se junaštvo pokazuje u prizoru jednog mizantropa, koji gotovo nikoga ne može da trpi u blizini svojoj, koga već i veselo fućkanje varaždinskih naučnika redovito razdražuje do pravoga bijesa? Ali ljubav, tobožnja čista ljubav do groba prema pokojnoj zaručnici, zar nije to doista nešto heroično?. Da, da, od uzvišenog do smiješnoga često je samo jedan korak. I Milićeva ljubav bila bi heroična, da se nije izrodila do ludila i do budalastog obožavanja živog ili mrtvog stvorenja. Sačuvaj, Bože, hrvatski narod od takovih vlaških «junaka»!

Čudno je svakako, što upravo patološki tipovi nekim osobitim čarom djeluju na pisce u «Savremeniku» kao i na pornografa Zolu i drugove njegove. I to su svuda i vazda konstatovali: Što više nestaje žive praktične vjere u Boga i u besmrtnost duše, to se više širi svakojako sujevjerje. Baš takovim ljudima «tajinstveno šumi i sablasno šušti nešto iz onih tamnih, nepoznatih dubina ljudske duše», makar i tko u svom bezvjerju mislio, da će te dubine «vazda ostati prikrivene saiskim velom», i da se oko njih «plete i milji (tobožnje) *stotinu hiljada godina staro čovjekovo sujevjerje i maštanje*».

Još koješta drugo u ovoj «staroj istoriji» trebalo bi oštro rešetati toliko sa formalnog gledišta koliko obzirom na sadržaj. Istaknimo samo nenaravno afektirani slog i svu silu ni malo potrebnih tuđih riječi, što obadvoje više dolikuje brbljavoj babetini na tržištu nego li predsjedniku društva hrvatskih književnika. Kako je n. pr. dosadan opis (str. 250, b, gore): «Ovdje se je (lajtnant) šetao po sjevernoj *strani, koja je gledala* u glavno pročelje staroga tmurnoga grada, u dva sjeverna tornja i u njihove *crne-crne, davnom-davnom* starinom zahuknute zidove... Šetnja bi opet trajala *jedan sat — točno jedan sat*». Opetovanje pridjeva prešlo je piscu već u babju modu i u neku maniju. Isporedi n. pr. samo na jednoj strani (254) «dizao se *visok-visok* šaš»;... «dizali se k njima *tanki-tanki* pramenovi...»; «zadrhtavala neka *daleka-daleka* čeznutljiva crta...» itd. Nu kako da istom opravdamo u mjesečniku društva *hrvat. književnika* i u slogu predsjednika takova književnog društva ove jezične nagrde i nakaze: od «grossvaterskih» dana; «komanđu svoga egzercirmajstora»; kratki «ratpajč» (poslije: «svoj*om* rajtpaj*čom* i već iz daleka kavalerijskim tonom»....; «Dašto, ne bi bilo dobro ni apotekaru ni specerajhendleru a bome ni gospodinu fircigeru...» itd. itd.!?

O «patrijotičnoj» tendenciji te pripovijesti ostavljam sud svakom čitatelju. Sva je sreća, što naši hrvatski vojnici malo

drukčije shvaćaju svoj patrijotizam[1]) nego onaj Pokupić u istoj pripovijesti, pa i drukčije nego pisac tendencijoznog dnevnika: «— — Pa do: — «Ubij!» — (Gledanje u sebe». — (V. str. 317-322). Ne kudimo, dapače i u ratu i te kako odobravamo i zahtijevamo kršćansku sućut prema doista nedužnim žrtvama rata, ali najodlučnije prosvjedujemo proti tendencijoznom pobrkanju pojmova u tom dnevniku navodnog natporučnika i proti premnogim nedosljednostima i neistinama piščevim, gdje n. pr. bilježi (str. 319a, gore): «... Uvidio sam, *da je sve uvjetno*, da nema ništa neoborivo i Bog imade sa vrlo podmitljivom četom posla, dok vojuje protiv Vraga (I to je karakteristično pisanje «Savremenika»). Dok je mir, viče: «Ne ubij!» — Kada treba, ili bolje, kada se hoće, onda se može i protivno prohtjeti, pa i vikati i činiti...» Malo redaka dalje isti pisac o vojničkoj hrabrosti ovako veli: «Neustrašivost jača se sa ograničenošću pogleda na prošlost i budućnost. Sve drugo, gospodo, nije ništa nego ludilo, ekstaza, ***i nemojte kititi moje prsi za luđačke čine!***» Svako dijete, što je dobro naučilo nauk kršćanski o petoj zapovijedi Božjoj, znalo bi smušenog pisca toga dnevnika postidjeti i doviknuti mu: «Ne ubij nikoga privatnim auktoritetom; ali poštuj ipak vrhovni auktoritet, gdje u pravednom ratu naređuje napadaj ili obranu na život i smrt obzirom na naoružanog neprijatelja, ili u slučaju strogo dokazanog zločina ovršuje zasluženu smrtnu kaznu po zakonu. Isti je Bog, koji reče: «Ne ubij!» već u Starom Zavjetu naredio smrtnu kaznu za razne zločine kao i za tvrdokorne neprijatelje u ratu (Egzod 21, 12. 15. 17; 22, 9; Levit. 20, 15; 24, 16. 17.; Num. 15, 35; I Reg 15, 3 etc.) Čudno je, što se ista gospoda oko «Savremenika» i «Pokreta» nijesu iz daleka toliko uzrujavala, kad se radilo o umorstvu našeg nedužnog prijestolonasljednika, pokojnog nadvojvode Franje Ferdinanda, i o zatornoj djelatnosti bezdušnih srpskih veleizdajnika u Bosni. Nije pravo smilovanje, nego nedostojno *patološko* raspoloženje, što je uz slabo prikrivenu tendenciju nadahnulo one retke grdnog dnevnika u «Savremeniku»: «To titranje smrti nad stotinama ljudskih života učinilo mi se je kao okrutno režanje perverznog sadiste nad nemoćnom, neiskusnom djevicom» (str. 321. a). Kakva je objektivna tendencija toga dnevnika, dovoljno već proizlazi iz spomenutih mjesta. Završimo ovim značajnim citatom (str. 320): «Nikada nisam tako jako osjećao, da je zvjerstvo u ljudima tako staro, ali sada ćutim... Vidio sam svećenika, vojnika Kristove vojske, što je govorio vojnicima careve vojske i bodrio ih je. U času njegove pričesti nadošla mi je slika poljačkog slikara, gdje je Krist sašao nad bojno polje među leševe i strvine, pa je zavapio: — Braćo, ljubite se među sobom! — — — — —»

[1]) Napokon su i službene «Narodne Novine» prigodom ukinuća «Hrvatskog Pokreta» istakle, kako pisanje toga kuma «Savremenikova» ni malo ne odgovara općem raspoloženju hrvatskog pučanstva.

Zaista, i ova je refleksija dostojna lože ljubavi bližnjega. Krist, učitelj ljubavi, uči nas također, da se bojimo Boga i zakonite oblasti, i da se držimo *pravde*. A licemjerno i jednostrano isticanje ljubavi u ratu značajka je tobožnjih «pacifista», koji su se u «ljubavi» svojoj urotili protiv nas i raspirili vatru svjetskoga rata. U Kristu cjelivali su se mir (ljubav) i pravda prema psalmistu, pa tako treba da se i u ljudskom saobraćaju cjelivaju mir i pravda, kako je to preuzvišeni g. nadbiskup Dr. Stadler onomadne na carev rođendan u jednom patrijotičnom govoru pred poglavarom Bosne krasno pokazao. («Vrhbosna» 1915. str. 253).

3. Mistr Jan Hus po „Savremeniku".

Pustimo s vida sve ostale nezgrapnosti, neistine i anakronizme toga fanatičkog članka o fanatičkom Husu, i zaustavimo se tek kod uvoda «Hus i ideje preporoda». Modernistički pisac tih članaka kuje dakako u zvijezde svu ličnost i sva djela tog fanatičkog revolucijonarca protiv Crkve katoličke i protiv temelja svakog državnog poretka. Smrt Husova nije mu «tek lični martirij uvjerenog reformatora katoličke crkve»... «Ono što je u Martina Luthera i u Giordana Bruna revoltiranje protiv poretka crkvenog, to je u Jana Husa težnja za izmirenjem prirode i vjere, nauke i vjerovanja...» «Pojava je Husova pojava renesanse osjećanja i mišljenja slavenskog plemena unutar granica *sveljudske* religije Kristove». Po tom crta se Husov «realizam u religiji... U istinu je to, veli panegirik Husov u «Savremeniku», težnja izgladiti sve opreke i sve razlike, što se ukazuju u svakidanjem životu. Kristova religija praktički provedena i naučana od hierarhije činila mu se još i depravirana skolasticizmom i pošla je u životu posve drugim putem, nego li je to sebi zamišljao njezin osnivač... Husu je lebdio pred očima život kršćanski vedar, skroman i čedan...»

Da vidimo, kako pisac ovdje «projicira u prošlost svoju reakciju protiv klerikalnih...» i ujedno obožava grdne i pogubne mane svoga junaka.

Počnimo s ovom zadnjom tobožnjom vrlinom Husovom. Može biti da je «Husu lebdio pred očima život... *skroman i čedan*», ali onda svakako kao najveći kontrast njegovu životu. Nečednost i tvrdokorna oholost upravo su glavna značajka Husova. Već u javnoj profesorskoj i propovjedničkoj djelatnosti svojoj u Pragu Hus je «oholom sofistikom svojom» natjerao nadbiskupa praškoga, te mu je ovaj zabranio propovijedanje (Hergenröther, Kirchengeschichte II.[3] 877). Hus je ipak tvrdokorno dalje propovijedao, ne mareći ni za ekskomunikaciju svoju po kardinalu Koloni i nadbiskupu praškom. Javno se rugao pismu papinu i proglasio je Ivana XXIII. živim antikrstom, dok napokon nije dodijao i dosadanjem zaštitniku svomu, kralju Vaclavu. Jednako je odbio od sebe i dosadanje kolege svoje Stjepana Paleckoga, Andriju Brodskog, Stanislava i Petra Znaimskog, kad se je stavio rulji buntovnih đaka na čelo, da oslobodi tri mlada osuđenika, što su ih on i pristaše mu poslije štovali kao husitske «mučenike». Već ova činjenica, koju i češki historičar Palacky spominje, dobro osvjetljuje borbu Husovu protiv «idolopoklonstva kojekakvim svetačkim čudotvornim moćima» kao i vlastiti «martirij» njegov.

Čujmo također neka svjedočanstva o «skromnosti i čednosti» Husovoj na saboru kosničkom. Očevidac kartuzijanac bio je prisutan kod više preslušavanja Husovih te je 19. svibnja 1415. zabilježio ove riječi: «Heri praesens fui in examine eius (Hussii), et numquam vidi ita *audacem et temerarium* ribaldum, et qui ita caute sciret respondere, tegendo veritatem. Jučer sam bio prisutan kod preslušavanja njegova, te nikad nisam vidio tako smionog i drzovitog nitkovića, koji bi također umio tako lukavo govoriti krijući istinu» (V. Hefele, Konziliengeschichte VII. 47). Istu tvrdoglavost, nečednost i oholost Husovu posvjedočavaju i spisi njegovi pa i mnogi drugi nepristrani svjedoci, kako to Hefele po aktima kosničkog sabora opširno dokazuje. Bez prave poniznosti ne može se ni pomisliti pravi kršćanski značaj. Kolikogod se Hus isticao čistoćom tjelesnom, oholi, previjani duh njegov kao i tvrdokorna i neiskrena volja njegova nisu nikako čisti od onih mana, koje su kudikamo veća mrzost pred Bogom nego i sama bludnost. Peccata spiritus graviora sunt quam peccata carnis. To je nauka sv. Tome Akvinskoga (Summa theol. I. 2. q. 73. 5; II. 2. q. 116, 2; q. 142. 4.; q. 144, 2; q. 154. 3. q. 162. 6) i Crkve.

Napose o previjanoj neiskrenosti i kukavštini značaja Husova spomenimo još neka autentična svjedočanstva. Protivnici Husovi s pravom mu bijahu predbacili na saboru kosničkom, što je na polasku ostavio u Češkoj pismo, u kojem se protiv istine hvasta: «Exeo sine salvo conductu. Polazim (na sabor) bez provodnice». Proti toj optužbi Hus se je na saboru kukavno branio: Molio je u privatnom pismu prijatelje svoje, neka to mjesto ovako protumače: «Quia ego non habui, cum exivi, salvum conductum *papae*. Ja nisam imao na polasku *papine* provodnice». I povrh toga da na polasku nije bio siguran, hoće li ga Chlum i druga dva češka viteza pratiti. No dobro primjećuje Hefele (l. c. VII. 144-145): «Teško se može poreći, da ovaj zadnji dokaz nije ništa drugo nego neplemenita, pače i neistinita izlika». — Jednako Hus i u sudbenom zatvoru protiv zabrane svojih sudaca piše svu silu tajnih listova, u kojima upućuje prijatelje, kako će ga lukavo braniti, koje će knjige njegove predložiti saboru, i koje ne smiju, jer bi mu te još više naškodile; ta-

također moli prijatelje, da bi se za nj zauzeli kod cara Sigmunda, da ga ovaj izbavi iz tamnice «još večeras» (Hefele l. c. VII. 146). «Ne da se tajiti, veli Hefele nadalje, da se u svim listovima (zatvorenog Husa) očituje neka bojazan i rezerva, jer se je bojao Hus, da jasnijim govorom ne bi sebi i adresatima naudio». Istina je, da su lični neprijatelji Husovi na nekim mjestima krivo protumačili spise njegove, što su u ostalom i Oci sabora priznali, oslanjajući se kod osude svoje samo na nedvojbeno heretičke izjave, točno izvadene iz njegovih spisa kao i na ponovno ustručavanje Husovo, da te hereze opozove. No i ovdje je Hus više puta upravo kušao da nateže svoje suce. Izjavljuje na primjer, kako je tobože pripravan, da ponizno ispravi sve zablude u svojim spisima (Hefele l. c. 149); kasnije pak kad su mu pročitali te zablude, Hus je nalik na potonje janseniste tvrdio, da razumijeva sve to u drugom smislu i htio da se upusti u sofističku disputaciju, što mu dakako punim pravom uskratiše oci sabora.

No smješne su upravo modernističke tvrdnje «Savremenika», da je Hus tobože težio «za izmirenjem prirode i vjere, nauke i vjerovanja», ili kako bi «izgladio sve opreke i sve razlike» u modernističkoj «sveljudskoj religiji Kristovoj».

Već jedini traktat Husov o «Crkvi» najbolje pobija ta nezgrapna «projiciranja reakcije» piščeve «u prošlost». Preko svake mjere fanatični i intolerantni herezijarka Hus priznaje za valjane članove Crkve tek one, koji su od vijeka od Boga predodređeni (predestinirani), a crkveno jedinstvo nije mu ništa drugo nego zajednica predestiniranih. Ko nije predestiniran, ne može nikada biti po Husu udo ovog mističnog tijela Kristova. Koji nijesu predestinirani, oni su po tom krivovjerni istina u Crkvi, nalik na nečist u čovječjem tijelu, ali kao što ova nije čest tijela čovječjega, tako i oni nijesu «de Ecclesia». Kao što Juda, makar i pozvan bio u apostolsku službu, nije bio ni predestiniran ni (po Husu) udo prave Crkve Kristove, tako je isto sa mnogim klericima. Bez posebne objave Božje, veli Hus, ni o kom, dakle ni kleriku ne možemo kazati, da je član svete Crkve.[2]) Stoga nitko nije tobože dužan vjerovati, da je njegov duhovni poglavar član Crkve. Ako ga vidi, gdje griješi, mora dapače pretpostaviti protivno... (V. Hefele l. c. 54-55). Iste je pogubne nazore Hus također protegnuo na svjetovne poglavare pa i na same kraljeve i careve. A kad je na saboru poradi takovih ludih i zatornih zabluda došao u škripac, kukavno je nastojao, da se izvuče i izvine sofističkom distinkcijom: «Grješni biskupi i grješni kraljevi nijesu *dostojni* pred Bogom», kao da se ovdje radi o ličnoj vrijednosti, a ne o valjanoj službi (V. Hefele l. c. 161-163).

[2]) Hus se je uvijek himbeno pozivao na Sveto Pismo. Ali već sama priča Gospodnja o pšenici i kukolju morala bi mu pokazati bjelodanu zabludu, u kojoj nije razlikovao Crkvu vojujuću na zemlji i Crkvu blaženika na nebu.

Užasni husitski ratovi kao direktna posljedica krivovjerskih i zatornih nauka Husovih do vijeka zasvjedočavaju, kako ne može biti nezgrapnije ironije ili perfidnije neistine, nego je Savremenikovo pisanje o tobožnjem pomirljivom duhu nauke Husove.

4. Oni oko „Savremenika“ mrze i hule.

U listopadskom broju Savremenika, koji je izišao u prosincu, čitamo o katoličkoj književnosti ovaj ispad: «U klerikalnom udruženju, kao što je *Kolo,* ne može da piše akatolički pisac, sve i da ne dira u ustanove katoličke crkve. Ne može i ne smije, jer je klerikalna književnost na katoličkoj bazi u službi rimokatoličke crkve, pak imade jednu svrhu, onu vazda istu svrhu, da se horizont vjernika ne izdigne nad nebulozni, a ipak sitni i uski horizonat pakla i neba, da se u literaturi ne veli više, nego li u nedjeljnoj propovijedi ladanjskog popa»... «*U rimokatoličkoj crkvi* u svemu što je na katoličkoj bazi, *nema uvjerenja,* već samo posluh, bezuvjetna pokornost pod onu: Roma locuta, causa finita... Opseg i granice književnog i umjetničkog stvaranja na katoličkoj bazi unaprijed su određene: lijepe i glatke pobožne misli». (str. 407, g. 1915).

Urednik u ovom svome ispadu prepisuje ono, što je svojedobno pisao Paulsen u svojoj Philosophia militans, str. 96 o znanosti («Eine katholische Wissenschaft ist eine Wissenschaft, die zuletzt nur ja sagen darf zu dem, was die Kirche lehrt»). Smiješno je već po sebi, ako može n. pr. matematičar i astronom doći u sukob s poznatim Keplerovim zakonima; on mora svoje računanje da popravi. Tako je i umjetnik vezan na zakone čudoreda i estetike; potpune slobode nema. Gospodar, roditelji, država, Bog ograničuju slobodu, a ako crkva svojim zakonima nameće posluh bez uvjerenja, onda ga nameće i svaki gospodar svome slugi, roditelji djeci, država podložnicima, Bog svim ljudima. Je li ovo zadnje istinito? Ne, jer je ovdje posluh razložit, t. j. na temelju uvjerenja. Inače, ako u ovom posluhu ne može biti uvjerenja, onda gg. oko Savremenika moraju kazati bistrije, da je anarhija u obitelji, državi i svugdje jedina opravdana. Katolici dapače razlažu u svome posluhu. Vojnik ne pita «zašto?», katolik pita. Zašto katolik iskazuje posluh crkvi? Jer znade, da je nepogriješiva učiteljica (— dakle na temelju uvjerenja —) i da od Boga ima vlast u zapovijedanju. Za nas katolike nitko ne umuje nego mi sami, inače bismo morali kazati, da i u školi umuje učitelj za sve učenike i da oni ne mogu imati uvjerenja nego samo posluh. Naša kat. crkva ne priječi pravu slobodu i pravi napredak, koji je vazda u skladu s istinom, pak je jedino istina opseg književnog i umjetničkog stva-

ranja na katoličkoj bazi, a granice tom stvaranju stavljaju samo istina i Božje zapovjedi.

Zar je Manzoni, Dante itd. ograničen bio nečim drugim u svome umjetničkom stvaranju? Zar Kralik, Handel, Marzetti itd. nijesu pravi i plodni umjetnici i ako rade na katoličkoj bazi? Što je bio Mistral slab umjetnik, jer je pjevao na katoličkoj bazi? Jadni su ljudi oko Savremenika toliko zlobni, da pri zdravim očima ne će da poznaju povjest svjetske književnosti, te turaju glavu u pjesak poput noja pred svojim progoniteljima. Oni bi željili da nema književnosti na kat. bazi, pak odmah i zaključuju, da je nema. Der Wunsch ist Vater des Gedankes!

Zašto ljudi oko Savremenika ovako zastupaju uopće neograničenu slobodu? Ne ćemo im nanijeti krivicu, ako se reče, da to čine stoga jer zastupaju panteizam u naziranju, dosljedno i u umjetnosti. I po panteizmu je sve dobro; umjetnost naravno ne pozna granica ili zakona, jer nema osobnog Boga, koji je jedini kadar da stavi ljudima granice. Da su ljudi oko Savremenika ovog mišljenja, vidi se i iz riječi njihovih «gdje u istom članku završuju: «Na ostalo o ideji i formi, tom prigrijanom maslu iz francuske škole, estetske škole u sedamdesetim godinama, koju su zastupali akademičari protiv realizma, ne osvrćemo se. To je davno već prošlo. G. Rožić još baza po tim toliko puta razvodnjenim diskusijama» (ib. str. 408). Njima je svaki sadržaj dobar i umjetnost nema da se osvrće na sadržaj s vjerskog ili inog stanovišta. Po panteizmu istine nema, pak panteiste i moraju kazati, da im je sadržaj indiferentan; oni hoće u svemu potpunu slobodu.

Ovo je razlog, što Savremenik u tom istom članku ovako gadno napada našu katoličku crkvu, dosljedno i sve nas uvjerene katolike: «Jer ta ***katolička baza sputava svakoga od zipke pa do groba*** u čitavom životu, u braku, u društvu, ni vječnog pokoja ne može da dobije, ništa — baš ništa, ako se ne drži ustanova katoličke crkve i ako svoj način života ne dovede u sklad s tim ustanovama. A te ustanove sputavaju» (str. 407). Eto što sude ti moderni pogani o katoličkoj crkvi i njezinim ustanovama. To piše Savremenik, koji je mjesečnik Društva hrvatskih književnika, u kome žalibože ima i svećenika; piše Savremenik, u kome se javi i po koji «uvjereni» katolik. Dokle će ova anomalija trajati? Samo uredništvo mora da reče ovim ljudima, da ne samo nemaju uvjerenja katoličkog, nego ni posluha, a mi ćemo reći, da nemaju ni čovječjeg ponosa, kada ipak i dalje ostaju u Društvu hrv. književnika ili surađuju u novopoganskom Savremeniku. Surge et illuminare Jerusalem! Bježimo od poganskog otrova, i ako nam ga pružaju u «književničkoj» čaši; bježimo!

